

BUREAU BARTELS B.V.

RESEARCH | CONSULTANCY | MANAGEMENT

Stationsplein 69
3818 LE Amersfoort
Postbus 318
3800 AH Amersfoort
Telefoon (033) 479 20 20
Fax (033) 479 20 21
E-mail info@brtls.nl
Internet www.bureaubartels.nl

EVALUATIE REGELING PRAKTIJKNETWERKEN

Eindrapport

Uitgebracht op verzoek van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Amersfoort, 23 januari 2009

VOORWOORD

Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) heeft Bureau Bartels opdracht gegeven om een procesevaluatie uit te voeren van de regeling Praktijknetwerken. De achtergrond hiervan is in de eerste plaats dat het ministerie zich aan het bezinnen is op de vraag of en hoe zij naar de toekomst ondersteuning zal bieden aan netwerken van agrarische ondernemers. In de tweede plaats was bij de eerste openstelling van de regeling Praktijknetwerken in 2007 sprake van onderbesteding van de beschikbare middelen. Voor het ministerie van LNV is het van belang om tijdig inzicht te krijgen in de achtergronden daarvan.

Aan de evaluatie is door een groot aantal personen een bijdrage geleverd. In de eerste plaats gaat onze dank uit naar het ministerie van LNV en de Dienst Regelingen voor het aanleveren van diverse typen gegevens. Daarnaast bedanken we de respondenten uit de verschillende onderzoeksgroepen die voor de evaluatie zijn geraadpleegd. Het gaat daarbij om betrokkenen van het ministerie van LNV, de Dienst Regelingen, de beoordelings commissie en brancheorganisaties. Verder zijn we dank verschuldigd aan de aanvragers en adviseurs die ons voor de evaluatie te woord hebben gestaan.

De evaluatie is uitgevoerd onder toezicht van een begeleidingscommissie. Deze commissie bestond uit mevr. ir. W.L. Reerink, dhr. drs. K.H.M. van Bommel, dhr. ing. J. van Vliet (allen ministerie LNV), dhr. M. Vrolijk (Wageningen UR), dhr. ir. B.C. Bolman (Dienst Regelingen) en mevr. ir. W. van Eck (LTO). We willen de leden van deze commissie bedanken voor hun deskundige advies en begeleiding.

We hopen met dit rapport een bijdrage te kunnen leveren aan de beleidsvorming van het ministerie van LNV op het terrein van het ondersteunen van netwerken van agrarische ondernemers.

Bureau Bartels B.V.
Amersfoort

INHOUD

VOORWOORD

INHOUD

1.	INLEIDING	1
1.1	Achtergrond	1
1.2	Doelstelling van de evaluatie	2
1.3	Aanpak procesevaluatie	3
1.4	Opbouw van het rapport	4
2.	INHOUD VAN DE REGELING PRAKTIJKNETWERKEN VEEHOUDERIJ	7
2.1	Inleiding	7
2.2	Beleidscontext	7
2.3	Kenmerken van de regeling Praktijknetwerken	8
2.4	Rol en betrokkenheid partijen	11
2.5	Kengetallen regeling Praktijknetwerken	15
3.	BEREIK	17
3.1	Inleiding	17
3.2	Typering van de netwerken	17
3.3	Bekendheid en informatievoorziening	20
3.4	Beoordeling selectiecriteria	23
3.5	Modaliteiten van de regeling	26
4.	ORGANISATIE EN UITVOERING	31
4.1	Inleiding	31
4.2	Vorbereiding van de aanvraag	31
4.3	Ervaringen met de aanvraag- en beoordelingsprocedure	35
4.4	Achtergronden beperkte animo en kwaliteit aanvragen 2007	39
4.5	Ervaringen met afwijzingen	41
4.6	Overige aspecten van organisatie en uitvoering	42
5.	RESULTATEN EN MEERWAARDE	45
5.1	Inleiding	45
5.2	Motieven voor deelname	45
5.3	Kwaliteit van de begeleiding	46
5.4	Kwaliteit van de inhoudelijke ondersteuning	49
5.5	Betekenis netwerken voor inzicht in – en gebruik van – kennis	52
5.6	Effect op vernieuwingen	56
5.7	Economische, ecologische en sociale effecten	58
6.	RELEVANTIE EN WENSEN VOOR DE TOEKOMST	61
6.1	Inleiding	61
6.2	Huidige relevantie regeling Praktijknetwerken	61
6.3	Wensen voor de toekomst	63
7.	CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	67
7.1	Inleiding	67
7.2	Samenvattende conclusies	65
7.3	Aanbevelingen	73
	LITERATUURLIJST	83
	BIJLAGE I GERAADPLEEGDE SLEUTELPERSONEN	85
	BIJLAGE II GERAADPLEEGDE INTERMEDIARIS	87

1. INLEIDING

1.1 Achtergrond

De Nederlandse veehouderijsector bevindt zich midden in een transitieproces naar een duurzame, maatschappelijk verantwoorde veehouderij. Om dit proces te ondersteunen zijn er door de sector en het ministerie van LNV in de afgelopen jaren diverse initiatieven ontplooid. Eén van de initiatieven van het ministerie betrof het programma Netwerken in de Veehouderij (NidV). Van dit programma is een afzonderlijke evaluatie uitgevoerd.¹ In 2007 werd het programma NidV 'opgevolgd' door de regeling Praktijknetwerken. Deze regeling vormt onderdeel van de Regeling LNV-subsidies. In 2007 vond de eerste openstelling van deze regeling plaats voor de veehouderij.

Het idee achter de regeling Praktijknetwerken is dat met nieuwe vormen van kennisuitwisseling en het aangaan van nieuwe verbindingen met partijen buiten de veehouderij een bijdrage kan worden geleverd aan het versterken van het toekomstperspectief van veehouders. Vanuit de regeling Praktijknetwerken kan dan ook subsidie worden verstrekt aan netwerken van veehouders en andere betrokken partijen. De achterliggende gedachte is daarbij dat veehouders met behulp van deze netwerken hun kennis en vaardigheden kunnen vergroten zodat nieuwe, betere of meer hoogwaardige producten kunnen worden gegenereerd en/of productiewijzen of –processen kunnen worden verbeterd. Met de regeling Praktijknetwerken wordt aldus (ook) getracht om de **duurzaamheid van veehouderij** – in economisch, ecologisch en sociaal opzicht – te versterken. Doordat de behoeften van de veehouders centraal staan in de regeling Praktijknetwerken wordt op een vraaggestuurde wijze getracht invulling te geven aan vernieuwingen in de veehouderij.

Zoals gezegd, kan met de regeling Praktijknetwerken subsidie worden verstrekt aan samenwerkingsverbanden van agrarische ondernemers, agro-MKB-ondernemingen, bosbouwondernemingen en/of kennisinstellingen. De subsidie is bedoeld voor projecten van dergelijke samenwerkingsverbanden die zich richten op de uitwisseling van kennis en ervaringen die relevant zijn voor de landbouw- of de bosbouwsector. In het openstellingbesluit van 5 maart 2007 heeft de minister van LNV besloten om de regeling voor 2007 specifiek betrekking te laten hebben op **samenwerkingsverbanden** van agrarische ondernemers uit de **veehouderijsector**.

Bij de eerste openstelling van de regeling Praktijknetwerken in 2007 bleef het aantal en (met name) de kwaliteit van de aanvragen voor deze regeling aanzienlijk achter bij de verwachtingen. Dit resulteerde in een onderuitputting van de beschikbare middelen. Mede naar aanleiding hiervan zijn er vanuit de Tweede Kamer vragen gesteld over de toegankelijkheid van de regeling. Aan de Tweede Kamer is door de minister van LNV toegezegd dat er een (proces)evaluatie van de openstelling van de regeling in 2007 zal worden uitgevoerd en dat – mede op basis van deze evaluatie – LNV zich zal bezinnen op de vraag hoe netwerken in de veehouderij in de toekomst het beste ondersteund kunnen worden. Het ministerie van LNV heeft Bureau Bartels gevraagd om de procesevaluatie uit te voeren. In deze rapportage doen we verslag van de resultaten van deze evaluatie.

¹ Zie 'Evaluatie van het programma Netwerken in de Veehouderij, Bureau Bartels, 2008'.

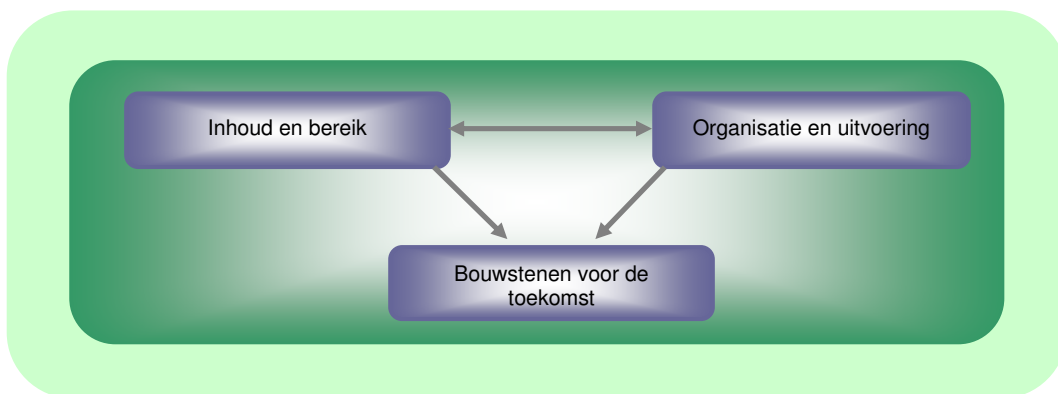
1.2 Doelstelling van de evaluatie

De **centrale doelstelling** van de evaluatie van de regeling Praktijknetwerken luidde als volgt:

Hoe kunnen de inhoud en het bereik van de regeling Praktijknetwerken worden beoordeeld, hoe is de organisatie en uitvoering daarvan verlopen en wat zijn belangrijke leerervaringen voor de toekomst?

Uit deze doelstelling blijkt in feite al dat in de (proces)evaluatie een **drietal hoofdthema's** centraal heeft gestaan. In schema 1.1 hebben we deze thema's – en hun onderlinge samenhang – weergegeven.

Schema 1.1 Analyse kader voor procesevaluatie van de regeling Praktijknetwerken

Uit het bovenstaande volgt dus al dat het bij de evaluatie primair om een **proces-evaluatie** diende te gaan. Een belangrijke reden daarvoor is natuurlijk dat de regeling Praktijknetwerken nog niet zo lang loopt. Feitelijk hebben de netwerken die ondersteund zijn hun projecten namelijk in de eerste helft van 2008 gecommitteerd gekregen. Daarom viel bij voorbaat te verwachten dat de effecten van de gehonoreerde projecten op het moment van de procesevaluatie nog niet (volledig) uitgekristalliseerd zouden zijn. De (maximale) uitvoeringsperiode voor de gehonoreerde projecten bedraagt namelijk twee jaar. Gelet op het bovenstaande was een ruime meerderheid van de projecten ten tijde van de procesevaluatie nog in uitvoering. Desalniettemin hebben we in deze evaluatie al wel **enige aandacht** besteed aan het **thema effectiviteit** van de regeling Praktijknetwerken. Dit heeft met name vorm en inhoud gekregen door bij projectuitvoerders na te gaan welke (tussentijdse) resultaten zij ten tijde van de evaluatie eventueel al hadden weten te boeken en welke effecten zij voor de komende periode nog verwachten.

Per thema zijn verschillende onderzoeksvragen geformuleerd. In het onderstaande geven we in meer samenvattende zin weer wat per thema belangrijke **aandachtspunten in de evaluatie** zijn geweest.

Inhoud en bereik

- Beleidscontext
- Kenmerken van de regeling Praktijknetwerken
- Rol en betrokkenheid partijen
- Typering ondersteunde netwerken
- Bekendheid en informatievoorziening
- Beoordeling voorwaarden regeling Praktijknetwerken

Organisatie en uitvoering

- Totstandkoming van de aanvraag
- Beoordeling aanvraag- en beoordelingsprocedure
- Ervaringen met netwerkbegeleiding
- Facilitering van netwerkbegeleiders
- Administratieve lasten
- Ervaringen netwerken met afwijzingen
- Algemene beoordeling organisatie en uitvoering

Resultaten en meerwaarde

- Motieven voor deelname
- Belang en meerwaarde netwerkbegeleiding
- Belang en meerwaarde inhoudelijke ondersteuning
- Effecten op het terrein van kennisgebruik en kennisverspreiding
- Impact deelname op samenwerking
- Effect op vernieuwingen
- Economische, ecologische en sociale effecten

Bouwstenen voor de toekomst

- Relevantie van ondersteunen netwerken veehouders
- Wensen doelgroepen naar de toekomst
- Aanbevelingen

In de volgende paragraaf geven we aan welke activiteiten we hebben uitgevoerd om de onderzoeksvragen te beantwoorden.

1.3 Aanpak procesevaluatie

We hebben voor de uitvoering van de evaluatie een aantal verschillende typen activiteiten ontplooid. In de eerste plaats hebben we **deskresearch** verricht. Daarbij hebben we uiteenlopende typen digitale en schriftelijke bronnen geanalyseerd. Voorbeelden hiervan zijn: rapportages van de Dienst Regelingen (DR) over de regeling Praktijknetwerken, informatiemateriaal over de regeling, regelingsteksten LNV Subsidies en de openstelling 2007 van de regeling Praktijknetwerken, verslagen rondom de beoordeling van aanvragen, schriftelijk en digitaal materiaal van het (voorgaande) programma NidV, enzovoort. In de literatuurlijst hebben we een volledig overzicht opgenomen van de door ons geanalyseerde bronnen.

In de tweede plaats hebben we **negen gesprekken** gevoerd met zogenaamde **sleutelpersonen**. Onder sleutelpersonen hebben we personen verstaan die op een meer overall niveau inzicht hebben – of betrokken zijn (geweest) bij – de regeling Praktijknetwerken. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om direct betrokken beleidsmedewerkers van het ministerie van LNV, DR, (samenwerkingsverbanden van) agrarische ondernemers en de beoordelingscommissie. In bijlage I hebben we weergegeven welke sleutelpersonen door ons geconsulteerd zijn.

Ten derde hebben we in totaal **acht gesprekken** gevoerd met een aantal **intermediairs** waarvan bij voorbaat verwacht werd dat zij inzicht hadden in eventuele knelpunten in de toegankelijkheid van de regeling Praktijknetwerken. Daarbij ging het bijvoorbeeld om voormalige netwerkbegeleiders vanuit het programma NidV, vertegenwoordigers van brancheorganisaties en personen die betrokken zijn geweest bij afgewezen aanvragen. In bijlage II hebben we opgenomen welke intermediairs door ons geraadpleegd zijn.

Tot slot hebben we, in de vierde plaats, in de evaluatie ook de uiteindelijke doelgroep van de regeling Praktijknetwerken geraadpleegd: veehouders die een aanvraag voor de regeling hebben ingediend. We hebben daarbij zowel **veehouders geconsulteerd** die hun aanvraag voor de regeling Praktijknetwerken gehonoreerd hebben gekregen als veehouders die hun aanvraag afgewezen zagen. In totaal ging het daarbij om 16 veehouders met een gehonoreerde aanvraag en 15 veehouders met een afgewezen aanvraag. In het navolgende spreken we wat deze typen veehouders betreft respectievelijk van **deelnemers** en **afgewezenen**.

De adresgegevens van de aanvragers hebben we via DR verkregen. Gezien het feit dat voor de openstelling van 2007 een vrij overzichtelijk aantal aanvragen (zie ook hoofdstuk 2) ingediend is, zijn daarbij alle aanvragers aangeschreven door het ministerie van LNV. Daarin is aan de aanvragers het verzoek gedaan om hun medewerking aan de procesevaluatie te verlenen.

In tabel 1.1 geven we inzicht in de respons onder de deelnemers en afgewezenen.

Tabel 1.1 Respons naar deelnemers en afgewezenen

Aspect	Deelnemers	Afgewezenen ²	Totaal
Totaal aantal (aangeschreven)	28	28	56
- Contactpersoon na herhaalde pogingen niet bereikt	3	4	7
- Niet gebeld wegens behalen streefaantal	4	5	9
- Gegevens onjuist	1	1	2
Nettosteekproef	20	18	38
- Non-respons	4	3	7
Netto respons	16	15	31
Respons (relatief)	80%	83%	82%

Uit het bovenstaande schema blijkt dat de respons onder de agrariërs – zowel deelnemers als afgewezenen – als goed te bestempelen valt.

1.4 Opbouw van het rapport

Bij de opbouw van het rapport volgen we in grote lijnen de thema's die in de evaluatie centraal hebben gestaan en die (dus) hierboven besproken zijn. In hoofdstuk 2 gaan we eerst in op de inhoud van de regeling Praktijknetwerken. De informatie die we in dat hoofdstuk zullen presenteren is bijvoorbeeld van belang om de bevindingen die in de navolgende hoofdstukken gepresenteerd zullen worden in het juiste perspectief te kunnen plaatsen. In hoofdstuk 3 staat het bereik van de regeling centraal. Daarbij zullen we onder andere ingaan op de (samenstelling van de) netwerken die ondersteund zijn en de bekendheid en informatievoorziening rondom de regeling Praktijknetwerken.

In hoofdstuk 4 verleggen we de aandacht naar de ervaringen die met de organisatie en uitvoering van de regeling Praktijknetwerken opgedaan zijn. In hoofdstuk 5 komen dan de (voorlopige) meerwaarde en resultaten van de regeling aan bod. Het thema 'bouwstenen voor de toekomst' staat in de hoofdstukken 6 en 7 centraal. In hoofdstuk 6 zullen we namelijk ingaan op de vraag in hoeverre het ondersteunen van netwerken – zoals dat vanuit de regeling Praktijknetwerken plaatsvindt – in de optiek van de doelgroep nog steeds een relevant instrument is en aan welke typen doelstellingen dit type instrumenten bij kan dragen. In hoofdstuk 7 zullen we – aan de hand van de resultaten van de

² Enkele aanvragers uit deze groep hebben overigens zelf hun aanvraag ingetrokken.

evaluatie – de samenvattende conclusies presenteren en een aantal aanbevelingen naar de toekomst doen.

2. INHOUD VAN DE REGELING PRAKTIJKNETWERKEN VEEHOUDERIJ

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk gaan we op hoofdlijnen in op de inhoud van de regeling Praktijknetwerken. Deze informatie is van belang om de uitkomsten van de evaluatie die in dit rapport worden gepresenteerd goed te kunnen interpreteren. In paragraaf 2.2 schetsen we de achtergrond van de regeling. In paragraaf 2.3 besteden we aandacht aan een aantal inhoudelijke kenmerken van de regeling. Vervolgens verleggen we in paragraaf 2.4 de aandacht naar de rol en betrokkenheid van partijen. Ten slotte komen in paragraaf 2.5 enkele financiële aspecten van de regeling aan bod.

2.2 Beleidscontext

De landbouwsector en daarmee de veehouderij wordt de laatste jaren geconfronteerd met een aantal belangrijke uitdagingen. Allereerst is het – gelet op Europese en mondiale ontwikkelingen – belangrijk om de Nederlandse **concurrentiepositie te handhaven en te versterken**. In de tweede plaats wordt de sector geconfronteerd met **veranderende maatschappelijke eisen**. Voorbeelden hiervan zijn een toenemende aandacht voor kwaliteit en veiligheid van voedsel, dierenwelzijn en kwaliteit van natuur en landschap. In beleidsmatige zin komt steeds meer de vraag centraal te staan welke bijdragen de land- en tuinbouwsector kan leveren aan het realiseren van verschillende typen maatschappelijke doelstellingen.

Kennis en innovatie vormen een belangrijk middel om op bovenstaande uitdagingen in te spelen. Dit wordt ook vanuit de Europese Unie en het ministerie van LNV onderkend. Zo heeft het ministerie van LNV een Strategienota Innovatie opgesteld waarin onder andere de ambitie is geformuleerd om de land- en tuinbouw te ondersteunen bij de innovatie-uitdagingen waarvoor de sector zich gesteld ziet. In de afgelopen jaren heeft het ministerie van LNV dan ook instrumentarium ontwikkeld en ingezet om de sector op dit terrein te stimuleren en te ondersteunen. Aan de ene kant kan daarbij worden gedacht aan de rol die het ministerie speelt bij het ontwikkelen en **verspreiden van kennis**, bijvoorbeeld via het ondersteunen van onderzoeksprogramma's aan kennisinstellingen en het ontwikkelen van innovatieagenda's en –programma's. Aan de andere kant beschikt het ministerie ook over bedrijfsgericht instrumentarium waarmee in meer **directe zin ondersteuning** wordt geboden aan vernieuwingsprocessen binnen agrarische bedrijven (zoals met de regeling samenwerking bij innovatie). De regeling Praktijknetwerken begeeft zich als het ware op het 'snijsvlak' van beide sporen. Aan de ene kant is het namelijk de bedoeling van deze regeling dat binnen de ondersteunde netwerken – op een vraaggerichte wijze – kennisontwikkeling plaatsvindt die vervolgens ook breder uitgedragen dient te worden. Anderzijds wordt daarmee ook getracht om de (economische, ecologische en sociale) duurzaamheid van bedrijven binnen de veehouderij te versterken.

De deelsector (**intensieve veehouderij**) heeft in het bijzonder ook te maken met bovenstaande trends. Zo spelen juist rondom dit deelsegment vaak discussies op het gebied van dierenwelzijn, milieu(belasting) en voedselkwaliteit en –veiligheid. Mede om deze reden is het innovatie-instrumentarium van het ministerie van LNV in de afgelopen jaren (ook) opengesteld voor de (intensieve) veehouderij. Daarbij worden verschillende typen instrumenten ingezet. Zo kan bijvoorbeeld ondersteuning worden geboden aan **veehouders die een innovatieproject uit willen voeren**. De module 'samenwerking bij innovatie' van de kaderregeling LNV Subsidies is daar een goed voorbeeld van. Hiermee kunnen veehouders subsidie krijgen voor het gezamenlijk uitvoeren van innovatieprojecten. In 2008 is daarnaast een vergelijkbare module opengesteld waarmee ook aan individuele veehouders subsidie kon worden verstrekt voor 'innovatieprojecten'.

Verder heeft het ministerie van LNV in de afgelopen jaren ook demonstratieprojecten

gefaciliteerd. Dit vond plaats via de module **demonstratieprojecten** van de Regeling LNV-subsidies. De intensieve veehouderij vormde daarbij één van de doelgroepen waarop deze module zich richtte.

Als derde voorbeeld kan hier de **regeling Praktijknetwerken** worden genoemd. Zoals hierboven al geschetst is, heeft deze regeling als doel een bijdrage te leveren aan de **transitie naar een duurzame en maatschappelijk verantwoorde veehouderij**. We merken op dat ook in de 'voorloper' van de regeling Praktijknetwerken – het programma NidV – het accent op de veehouderij lag. In deze zin wordt dus vanuit het ministerie van LNV al langer ingezet op het bieden van ondersteuning aan netwerken van veehouders. In de navolgende paragrafen gaan we meer in detail in op de inhoud en de uitvoering van de regeling Praktijknetwerken.

2.3 Kenmerken van de regeling Praktijknetwerken

In deze paragraaf besteden we aandacht aan enkele inhoudelijke aspecten van de regeling Praktijknetwerken. In schema 2.1 vatten we een aantal belangrijke **modaliteiten** van deze regeling samen. Het gaat daarbij om modaliteiten zoals die bij de openstelling in 2007 van kracht waren. Immers, de procesevaluatie handelt over deze openstelling. In het navolgende zullen we de verschillende modaliteiten beknopt toelichten.

Schema 2.1 Belangrijkste modaliteiten van de regeling Praktijknetwerken (openstelling 2007)

Modaliteit	Beschrijving
Doelgroep	Samenwerkingsverbanden van landbouwondernemingen die werkzaam zijn in de veehouderijsector
Ondersteuningspercentage	Het maximale subsidiepercentage bedraagt 80% van de subsidiabele kosten
Maximale ondersteuning	De maximale subsidie bedraagt 25.000 euro
Subsidiabele kosten	Kosten procesbegeleider/procesuitvoerder Kosten organisatie en facilitering samenwerkingsverband (zoals zaalhuur, vergaderfaciliteiten, bureaustkosten etc.) Kosten vastleggen en verspreiden kennis (zoals drukwerk en ontwikkeling en beheer internetapplicaties) Kosten inhuren kennis van overige landbouwondernemingen, deskundigen, onderzoekers of kennisinstellingen
Type ondersteunde projecten	Gericht op verkrijgen of vergroten van kennis en vaardigheden waarmee nieuwe, betere of hoogwaardigere producten kunnen worden verkregen of productiewijzen of –processen kunnen worden verbeterd
Projectduur	Maximaal 2 jaar

We zullen nu bovenstaand schema toelichten.

Doelgroep

De subsidie kan alleen worden aangevraagd door **samenwerkingsverbanden** van landbouwondernemingen³ in de **veehouderijsector**. Onder samenwerkingsverband dient dan te worden verstaan: veehouders die gezamenlijk een aanvraag voor de regeling Praktijknetwerken indienen en daar dus ook verantwoordelijk voor zijn. Minimaal twee veehouders – met elk een eigen bedrijf – moeten deel uitmaken van een dergelijk samenwerkingsverband. Het samenwerkingsverband kan gekoppeld zijn aan – of geïntegreerd zijn binnen – een breder netwerk. Daarbij dient het te gaan om een netwerk dat het doel van het samenwerkingsverband van veehouders deelt en daar aan bij wil dragen. Aan het bredere netwerk kunnen bijvoorbeeld andere veehouders (dan de 'aanvragende' veehouders), deskundigen, kennisinstellingen of toeleveranciers (zoals stallenbouwers)

³ Onder een landbouwonderneming wordt verstaan een onderneming waarin de primaire productie van landbouwproducten plaatsvindt.

en afnemers (zoals slachterijen) deelnemen.

Zoals eerder vermeld, biedt de regeling Praktijknetwerken de mogelijkheid om ondersteuning te bieden aan samenwerkingsverbanden van landbouwondernemingen, agro-MKB-ondernemingen, bosbouwondernemingen of kennisinstellingen. In principe is de reikwijdte van deze regeling daarmee dus veel breder dan alleen de veehouderij. In de openstelling van 2007 (maar ook die van 2008) is deze regeling echter specifiek toegespitst op landbouwondernemingen die werkzaam zijn in de veehouderij. Enerzijds had dit te maken met het feit dat de veehouderij in de vorm van het programma NidV al een min of meer vergelijkbare 'regeling' kende. Met de regeling Praktijknetwerken werd dus min of meer 'continuïteit' gegeven aan het tot dan toe gevoerde beleid. Anderzijds hebben zich juist in de veehouderij belangrijke knelpunten (denk aan dierziekten) voorgedaan en was (mede daardoor) noodzaak om te komen tot een meer duurzame en maatschappelijk verantwoorde bedrijfsvoering erg groot.

Ondersteuningspercentage

In de openstelling van 2007 bedroeg het maximale subsidiepercentage **80% van de subsidiabele kosten**. Dit is gelijk aan het maximale subsidiepercentage dat conform de Regeling LNV-subsidies voor de regeling Praktijknetwerken kon worden gegeven. Dat betekende dat de aanvragende veehouders zorg moesten dragen voor cofinanciering van 20% van de subsidiabele kosten. Daarbij is het van belang om op te merken dat de 'uren' die de aanvragende veehouders besteden aan het project, waarvoor zij een beroep doen op de regeling Praktijknetwerken, niet subsidiabel zijn. Enerzijds betekent dit dus dat zij geen (gedeeltelijke) vergoeding kunnen krijgen van hun tijdsinzet. Andere participanten van het netwerk kunnen dat overigens wel. Anderzijds is de implicatie daarvan ook dat de eigen inbreng van uren van aanvragende veehouders niet als 'cofinanciering' gerekend mag worden. Aanvragende veehouders zullen voor deze cofinanciering dus tot andere 'oplossingen' moeten komen. Daarbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan het zelf (door de veehouders) 'cash' betalen van 20% van de subsidiabele projectkosten of het vinden van een andere partij die daartoe bereid is.

Maximale ondersteuning

Het maximale subsidiebedrag bedroeg in 2007 **25.000 euro** voor de regeling Praktijknetwerken. Op zich is er in de Regeling LNV-subsidies voor de regeling Praktijknetwerken geen maximaal subsidiebedrag opgenomen. De minister van LNV kan dit bedrag dus per openstelling bepalen.

Subsidiabele kosten

In schema 2.1 hebben we inzicht geboden in de typen kosten die in de openstelling van 2007 voor de regeling Praktijknetwerken subsidiabel waren. Daaruit blijkt dat in de regeling Praktijknetwerken een **viertal kostencategorieën** onderscheiden werden. We merken daarbij op dat de bedoeling van regeling Praktijknetwerken dus was dat kennisontwikkeling vanuit de netwerken zelf plaatsvond en dat de betrokken participanten hier dus een bijdrage aan leverden (gezamenlijke kennisontwikkeling). De achterliggende gedachte of ambitie hiervan was om met de regeling Praktijknetwerken te helpen bevorderen dat agrarische ondernemers zich bewust worden van het feit dat ze in samenwerking met collega's en andere partijen zelf in staat zijn om nieuwe kennis te ontwikkelen. Daarom kwamen in de openstelling van 2007 van de regeling Praktijknetwerken de kosten voor het ontwikkelen van kennis door externe partijen – dus bijvoorbeeld het verrichten van onderzoek door een kennisinstelling – niet voor subsidie in aanmerking.

Typen ondersteunde projecten

Uit schema 2.1 blijkt dat in de openstelling van 2007 met name ingezoomd is op de ondersteuning van projecten of initiatieven van netwerken die gericht waren op het ontwikkelen en verspreiden van kennis rondom **nieuwe of verbeterde producten of processen**.

In deze openstelling is er dus niet voor gekozen om de regeling ook open te stellen voor

initiatieven of projecten van netwerken die gericht waren op het voldoen aan wettelijke normen⁴. Conform de Regeling LNV-subsidies zou dit overigens wel mogelijk zijn geweest.

Projectduur

Een laatste relevant kenmerk van de openstelling van de regeling in 2007 is dat er voor gekozen is om de maximale projectduur af te bakenen tot **2 jaar**. Dit is korter dan de termijn die volgens de Regeling LNV-subsidies voor Praktijknetwerken mogelijk is. Het maximale termijn bedraagt namelijk vijf jaar. Dit had onder andere te maken met het feit dat de ervaringen met de voorgaande regeling (NidV) hadden geleerd dat twee jaar een 'redelijke' termijn was.

Hierboven hebben we in schema 2.1 inzicht gegeven in een aantal belangrijke modaliteiten van de regeling Praktijknetwerken zoals die in de openstelling van 2007 van toepassing waren. In schema 2.2 hebben we kort aangegeven hoe deze modaliteiten zich verhielden tot het programma NidV (in de laatste openstellingen van dit programma). We merken op dat we daarbij in schema 2.2 met name ingezoomd hebben op verschillen tussen beide regelingen.

Schema 2.2 Belangrijkste verschillen NidV en regeling Praktijknetwerken

Modaliteit	Netwerken in de Veehouderij (2006)	Praktijknetwerken veehouderij (2007)
Doelgroep	Geen onderscheid tussen samenwerkingsverbanden van veehouders en overige participanten netwerken	Wel onderscheid samenwerkingsverbanden van veehouders en overige participanten netwerk. Alleen samenwerkingsverbanden kunnen aanvraag indienen
Ondersteuningspercentage	(Veelal) 100% van de subsidiabele kosten.	80% van de subsidiabele kosten ⁵ (20% cofinanciering nodig van samenwerkingsverband)
Maximale ondersteuning	Variabel tussen ongeveer 15.000-35.000 euro maar wel zwaartepunt rond 25.000 euro	25.000 euro
Subsidiabele kosten	<ul style="list-style-type: none"> - Kosten facilitering netwerk (zaalhuur, catering) niet subsidiabel - Kosten ureninbreng netwerkpartners niet subsidiabel 	<ul style="list-style-type: none"> - Kosten facilitering netwerk wel subsidiabel - Kosten ureninbreng netwerkpartners – m.u.v. aanvragende veehouders – wel subsidiabel
Typen ondersteunde projecten	Kennisvragen op het gebied van nieuwe/verbeterde producten/processen/organisatie/markt	Meer afgebakend: kennisvragen op het gebied van nieuwe/verbeterde producten en processen
Projectduur	In principe ongeveer 1 jaar, in voorkomende omstandigheden wel verlenging mogelijk	Maximaal 2 jaar

Tot slot van deze paragraaf besteden we aandacht aan de **selectiecriteria** die gehanteerd zijn voor de regeling Praktijknetwerken. Het gaat hierbij dus om de criteria zoals die van toepassing waren in het openstellingsbesluit van 2007. De Regeling LNV-subsidies biedt namelijk ruimte om deze criteria per openstelling vast te stellen. We merken overigens op dat voor de selectie van projecten een **tenderprocedure** wordt gehanteerd. We komen daar in de volgende paragraaf nog op terug.

⁴ Wettelijke normen inzake milieu of waterbeheer, aan veterinaire, sanitaire regelgeving, aan fyto-sanitaire, hygiëne- of dierenwelzijnsregelgeving of aan arbeidsomstandighedenregelgeving.

⁵ Er doen zich tussen het programma NidV en de regeling Praktijknetwerken dus wel verschillen voor in de typen kosten die als subsidiabel aangemerkt worden. Zo waren bijvoorbeeld in het programma NidV de kosten van de 'ureninbreng' van de netwerkpartners niet subsidiabel. Voor de regeling Praktijknetwerken zijn die kosten – met uitzondering van de uren van het aanvragende samenwerkingsverband binnen het netwerk – wel subsidiabel. Verder waren in het programma NidV de kosten van zaalhuur, catering e.d. niet subsidiabel terwijl dit voor de regeling Praktijknetwerken wel het geval is.

De criteria die voor de selectie – in feite dus voor de ‘ranking’ – van projecten werd gehanteerd in de openstelling van 2007 is opgenomen in schema 2.3. In dat schema hebben we ook weergegeven hoe ‘zwaar’ de verschillende criteria wogen in deze ranking. Daaruit blijkt dat de beoordelingscommissie het meeste gewicht toekende aan de mate waarin het gekozen thema en aanpak – zowel inhoudelijk als procesmatig – perspectief bood.

Schema 2.3 Beoordelingscriteria regeling Praktijknetwerken (openstelling 2007)

criterium	Wegingsfactor
Mate waarin van het gekozen thema en de gekozen aanpak inhoudelijk en procesmatig perspectief biedt	3
Concreetheid van de probleemstelling	2
Mate waarin gebruik wordt gemaakt van een inhoudelijke en procesmatige vernieuwende aanpak	2
Aangetoonde gezamenlijke belang van de deelnemers	2
Verhouding kosten en kwaliteit project	1
Effectiviteit van verspreiding kennis en ervaring	2
Mate waarin netwerk breed is samengesteld	1

Uit de gesprekken met vertegenwoordigers van de beoordelingscommissie en DR is gebleken dat deze criteria over het algemeen voldoen binnen de beoordelingsprocedure. Wel wordt daarbij in de eerste plaats geconstateerd dat er soms sprake kan zijn van een zeker ‘spanningsveld’ tussen het eerste en het derde criterium. Immers, bij een (zeer) vernieuwende aanpak (criterium 3) kan het afbreukrisico hoger zijn (criterium 1). In de tweede plaats is gebleken dat een aantal aanvragers het criterium van een ‘breed’ netwerk wel erg letterlijk opgevat heeft. Een deel van de aanvragers heeft in de openstelling van 2007 namelijk een groot aantal netwerkpartners opgevoerd. Dit terwijl de beoordelingscommissie hierbij ook let op de vraag of het om logische netwerken ging. Tenslotte is in vergaderingen van de deskundigencommissies – voor de openstelling van 2007 – geconstateerd dat het wenselijk kan zijn om ‘inhoud’ en ‘proces’ te scheiden in criteria 1 en 3. De reden daarvoor is dat een aanvraag op het ene aspect (zeer) goed kan scoren – bijvoorbeeld inhoudelijk perspectief (criterium 1) – maar op het andere aspect juist niet (het procesmatig perspectief in criterium 1). Het is dan moeilijk om voor dat criterium tot een adequate beoordeling te komen.

2.4 Rol en betrokkenheid partijen

De directie Landbouw van het ministerie van LNV is in **beleidsmatige zin verantwoordelijk** voor de regeling Praktijknetwerken. De Dienst Regelingen (DR) draagt in opdracht van het ministerie zorg voor de **uitvoering van de regeling**. Feitelijk is de uitvoering van de regeling Praktijknetwerken volledig gemandateerd aan DR. Dit houdt bijvoorbeeld ook in dat DR – na de ranking door de beoordelingscommissie – zorg draagt voor de committeringen en afwijzingen richting de aanvragers. Ook is DR verantwoordelijk voor de financiële afhandeling (bevoorschotting en vaststelling van de subsidie) richting de aanvragers. Verder draagt DR zorg voor periodieke voortgangsrapportages richting het ministerie en heeft zij als taak om eventuele knelpunten in de inhoud dan wel de uitvoering van de regeling te signaleren en hiervoor mogelijke oplossingsrichtingen richting het ministerie aan te dragen. Nog een andere belangrijke taak van DR bestaat uit het voeren van de secretariaatsrol richting de beoordelingscommissie (zie ook hieronder).

In de gesprekken met vertegenwoordigers van het ministerie van LNV en de beoordelingscommissie is naar voren gekomen dat DR de hierboven genoemde taken adequaat uitvoert. Wel is in 2007 sprake geweest van een duidelijke overschrijding van de geraamde uitvoeringskosten. Dit had met name te maken met het feit dat DR van

meer dan 50 projectaanvragen een beoordelingsmemorandum samen moest stellen. Dit ter voorbereiding op de vergaderingen van de beoordelingscommissie. Daarbij was bij diverse aanvragen sprake van omvangrijke (in termen van aantal bladzijden) projectplannen.

In de openstelling van 2008 van de regeling Praktijknetwerken is mede daarom gekozen voor het elektronisch indienen van projectaanvragen (hoewel aanvragers daarnaast ook nog wel de mogelijkheid hebben om de aanvraag 'op papier' te doen). Hiermee wordt getracht om meer 'sturing' te geven aan de wijze waarop aanvragers hun aanvraag indienen. Met deze sturing wordt beoogd om van aanvragers alleen die informatie te vragen die voor de beoordelingscommissie van belang is. Dit digitale aanvraagformulier is zodanig van opzet dat DR geen beoordelingsmemoranda zoals in 2007 (zie hierna) meer hoeft te maken. De ingevulde aanvraagformulieren zijn in de openstelling van 2008 dan ook integraal verzonden naar de leden van de beoordelingscommissie.

Bij de uitvoering van de regeling Praktijknetwerken kan een aantal aspecten of fasen worden onderscheiden. Het gaat hierbij achtereenvolgens om de bekendmaking en informatievoorziening, de aanvraag- en beoordelingsfase en de vaststellingsfase. We zullen nu deze fasen van de uitvoering kort de revue laten passeren.

Bekendmaking en informatievoorziening

Vanuit haar uitvoeringstaak verzorgt de Dienst Regelingen de voorlichting en communicatie rondom de regeling Praktijknetwerken. Zo is in 2007 de regeling bijvoorbeeld bekend gemaakt via het **LNV-Loket** (www.hetlnvloket.nl) en is er een **brochure** voor de regeling vervaardigd. In deze brochure is onder andere aangegeven welke typen projecten voor ondersteuning in aanmerking kwamen en hoe de aanvraag- en beoordelingsprocedure van de regeling verliep. Deze brochure wordt elk jaar aangepast aan de actuele situatie. De brochure was ook te downloaden via de website van het LNV-Loket. Naast DR heeft ook Wageningen UR een rol gespeeld bij het promoten van de regeling. Dit gebeurde in de eerste plaats via de website www.verantwoordeveehouderij.nl. Op deze website is de openstelling 2007 van de regeling Praktijknetwerken bekend gemaakt. In de tweede plaats is ook een attentiemail verstuurd naar ongeveer 6.000 adressen. In deze mail werd geattendeerd op de openstelling 2007 van de regeling Praktijknetwerken.

Verder heeft DR voor de openstelling van 2007 **aanvraagformulieren** voor de subsidie en **formulieren voor de vaststelling** van de subsidie – met bijbehorende **toelichtingen** – vervaardigd. Ook deze informatie is via de website van het LNV-Loket beschikbaar gesteld. Ten slotte is met **persberichten** bekendheid gegeven aan de openstelling 2007 van de regeling Praktijknetwerken.

In feite is in 2007 – met uitzondering van de bekendmaking via de website www.verantwoordeveehouderij.nl en de attentiemail – door DR dus het 'standaardpakket' aan maatregelen getroffen om de openstelling van de regeling Praktijknetwerken bekend te maken. Er zijn dus geen additionele activiteiten ondernomen zoals het plaatsen van advertenties in agrarische dag- en vakbladen en/of het organiseren van regionale bijkomsten rondom de regeling Praktijknetwerken. Dit laatste heeft in de openstelling van 2008 wel plaatsgevonden. In dat jaar is namelijk een drietal regionale bijkomsten georganiseerd. De belangstelling hiervoor bleek overigens vrij beperkt te zijn. In totaal hebben namelijk circa 25 personen deelgenomen aan deze bijkomsten.

Aanvraag- en beoordelingsfase

Zoals uit het voorgaande al blijkt, is er bij de regeling Praktijknetwerken gewerkt met de systematiek van **openstellingen**. Dit hield in dat de Dienst Regelingen bekend maakte in welke periode er subsidieaanvragen voor de regeling ingediend konden worden. In 2007 is er één openstelling geweest die vier weken duurde (van 3 september tot en met 1 oktober).

Bij de beoordeling van de subsidieaanvragen is gebruik gemaakt van een **tender-**

procedure. Dit hield in dat de projecten die tijdens een openstelling ingediend waren, beoordeeld en gerankt werden op basis van de selectiecriteria (zie paragraaf 2.3). Projecten die op basis van deze criteria hoog genoeg scoorden konden – mits het budget toereikend was – gehonoreerd worden. Voor de beoordeling en ranking werd gebruik gemaakt van een beoordelingscommissie (zie verderop).

De aanvraag voor de subsidie moest worden gedaan via een aanvraagformulier. Zoals gezegd, kon dit formulier via het LNV-Loket worden verkregen. Hierbij was ook een machtigingsformulier beschikbaar waarmee de aanvrager een derde – zoals een adviseur – kon machtigen om de aanvraag te verzorgen.

Voor de openstelling in 2007 zag de **beoordelingsprocedure** er als volgt uit. Nadat aanvragen bij DR binnenkwamen vond er door DR allereerst een toets plaats of de aanvragen op een juiste wijze waren gedaan en of zij volledig waren. Hierbij maakte DR gebruik van een checklist (om op een systematische wijze te kunnen toetsen of aanvragen al dan niet volledig en juist waren ingediend). Indien dat niet het geval was kreeg de betreffende aanvrager de mogelijkheid om binnen een vastgestelde termijn (twee weken) de ontbrekende informatie alsnog aan te vullen. DR deed een dergelijk verzoek schriftelijk aan de betreffende aanvragers.

Vervolgens verrichtte DR het nodige voorwerk om – aanvragen die juist en volledig waren ingediend – gereed te maken voor de beoordelingscommissie. Dit vond plaats via het vervaardigen van zogenaamde **beoordelingsmemoranda**. Deze memoranda werden – zo hebben we ook in een on-site analyse bij DR kunnen constateren – volgens een vast stramien opgebouwd. Zo werd in deze memoranda bijvoorbeeld eerst een samenvatting van een aanvraag gegeven. Daarin werd onder andere vermeld wie de aanvragers waren (van het samenwerkingsverband), welke partijen nog meer in het netwerk participeerden en wat de aanleiding en de probleemstelling van de projectaanvraag waren.

Vervolgens werd in dit memorandum aandacht geschonken aan de verschillende beoordelingscriteria (zie hierboven). Dit hield in dat per criterium een 'blok' was gereserveerd dat door DR werd ingevuld. DR trachtte daarbij bij voorkeur gebruik te maken van letterlijke tekstblokken vanuit de oorspronkelijke aanvraag. Alleen indien dat niet mogelijk was vulde DR dit zelf in. Daarbij baseerde zij zich uiteraard zo goed mogelijk op de inhoud van de projectaanvraag. Voor de beoordelingscommissie werd dan op een herkenbare wijze aangegeven dat de betreffende tekst door DR was samengesteld. Overigens is uit onze on-site analyse bij DR gebleken dat DR zich hierbij in verreweg de meeste gevallen bediend heeft van oorspronkelijke teksten uit de projectaanvraag. Meer in het algemeen hebben we daarbij ook kunnen constateren dat DR het opstellen van de beoordelingsmemoranda op een zorgvuldige en consistente wijze heeft uitgevoerd. Overigens zijn ook de geraadpleegde leden van de deskundigen- en beoordelingscommissie deze mening toegeedaan.

In het beoordelingsmemorandum werd – volgens een vast format – tevens aandacht geschonken aan de begroting van de projectaanvragen. Ook werd aan DR ruimte geboden om zelfstandig enkele opmerkingen te plaatsen over 'overig relevante kenmerken van het projectplan', de 'risico's' daarvan en de 'algemene indruk' van DR ter attentie van de projectaanvraag.

In deze vorm gingen de beoordelingsmemoranda dan naar de beoordelingscommissie. Deze commissie kwam in een drietal zittingen bijeen. Eerst werden er twee voorbereidende bijeenkomsten georganiseerd. Hoewel er in formeel juridische zin sprake is van één beoordelingscommissie duiden we deze voorbereidende bijeenkomsten in het navolgende aan als vergaderingen van de **deskundigencommissie**. In de openstelling van 2007 was er sprake van een deskundigencommissie voor de grondgebonden en voor de niet-grondgebonden veehouderij. Het merendeel van de aanvragen had overigens betrekking op de grondgebonden veehouderij en kwam dus bij de eerstgenoemde deskundigencommissie terecht.

De deskundigencommissies bestond elk uit drie personen waarbij twee deskundigen in

beide commissies zitting hadden. In totaal ging het dus om vier verschillende personen. De leden van de deskundigencommissies kregen van te voren de beoordelingsmemoranda toegezonden zoals die hierboven beschreven zijn. Zij kregen ook een format van DR meegezonden waarop zij voor alle voorstellen tot een beoordeling per criterium moesten komen (op een vijfpuntsschaal). Bij het begin van de vergadering van de deskundigencommissie werden deze cijfers ingevoerd. Hieruit kwam een voorlopig 'totaalbeeld' naar voren. Vervolgens werden de projectaanvragen besproken. Daarbij werd gestart met de projecten die vooralsnog als laagste 'uit de bus kwamen'. Bij de bespreking per project werd bijvoorbeeld ook nagegaan in hoeverre de beoordeling door de individuele leden van de deskundigencommissie sterk varieerde op de afzonderlijke criteria. Aan de hand van deze discussies werd dan – per project en per criterium – tot een gezamenlijke definitieve beoordeling gekomen. De meeste discussie vond plaats over projecten die zich na de eerste individuele beoordeling in het 'middengebied' bevonden. Voor deze projecten gold immers dat ergens binnen deze projecten de 'kritische lijn' getrokken zou gaan worden. Juist voor deze projecten was een zorgvuldige discussie en beoordeling dus van groot belang.

Nadat de aanvragen door de deskundigencommissies waren beoordeeld, vulde DR de beoordelingsmemoranda aan met de mening van de betreffende deskundigencommissie. Daarbij werd per criterium – in kwalitatieve termen (dus niet met cijfers of iets dergelijks) – aangegeven hoe de deskundigencommissie de betreffende aanvraag beoordeelde.

Vervolgens werden de bevindingen van de deskundigencommissies naar de **beoordelingscommissie** gestuurd. Hierin hadden drie personen zitting, waaronder ook één persoon die in beide deskundigencommissies zitting had genomen. Tijdens de vergadering van de beoordelingscommissie werden alle projecten – en de ranking daarvan door de deskundigencommissies – nog eens 'tegen het licht' gehouden. Aan de hand daarvan stelde de beoordelingscommissie dan een definitieve ranking van de aanvragen op. Daarbij baseerde zij zich uiteraard in sterke mate op de ranking zoals die door de deskundigencommissie was gemaakt. De commissie gaf daarbij ook aan waar in de ranking de kritische grens getrokken moest worden tussen projecten die wel of niet gehonoreerd zouden worden. DR verwoordde het standpunt van de beoordelingscommissie in committerings- dan wel afwijzingsbrieven.

Nadat de aanvragen door de beoordelingscommissie waren beoordeeld, vulde DR de beoordelingsmemoranda van de aanvragen aan met de meer algemene bevindingen van de beoordelingscommissie. Soms kon deze commissie daarbij ook adviezen geven richting de aanvragers. Deze adviezen werden dan opgenomen in de committerings- of afwijzingsbrieven.

Overigens merken we nog op dat DR gedurende de beoordelingsprocedure tussentijds aanvullende vragen kon stellen aan de projectaanvragers. Dit vond met name plaats richting projectaanvragers die aan de hand van de ranking door de deskundigencommissies relatief hoog geplaatst werden en dus 'kansrijk' waren. In onze on-site analyse hebben we kunnen constateren dat daarbij regelmatig (een flink aantal) verdiepende vragen werd gesteld door DR. Deze vragen hadden met name ook betrekking op het geven van toelichtingen en/of nadere onderbouwingen van de kostenposten van de aanvraag en/of de financiering daarvan. Hierbij werd in een vrij grote mate van detail ingegaan op de afzonderlijke begrotingsposten. Daarbij moesten aanvragers bijvoorbeeld onderbouwen hoe zij tot 1.000 euro kwamen voor organisatiekosten en facilitering (uit welke componenten dat dan opgebouwd was).

Vaststellingsfase

Na honorering van het project heeft de aanvrager de mogelijkheid om een verzoek tot een voorschot te doen. Dit kan tot maximaal **80% van de toegezegde subsidie**. De subsidiabele kosten moeten dan wel gemaakt en betaald zijn.

Tijdens de uitvoering van de projecten hebben de aanvragers de verplichting om – indien het project langer dan een jaar loopt – een tussenrapportage in te dienen bij DR. Daarin dient de voortgang van het project beschreven te worden. Voor projecten die korter dan

één jaar duren kan worden volstaan met een eindverslag. Het verzoek tot vaststelling van de subsidie dient gepaard te gaan met een eindverslag. Daarin dient onder andere een koppeling te worden gemaakt tussen de oorspronkelijke doelstellingen en de feitelijke activiteiten en resultaten. Ook dient een verantwoording van de gemaakte en betaalde kosten te worden overlegd (facturen en betaalbewijzen).

Bij het indienen van het vaststellingsverzoek dient gebruik te worden gemaakt van het vaststellingsformulier voor de regeling Praktijknetwerken (inclusief het aanleveren van de bijbehorende stukken). Hieruit moet onder andere blijken dat het project conform de aanvraag uitgevoerd is. Het verzoek tot vaststelling van de subsidie moet binnen vier maanden na afronding van het project ingediend worden bij DR. Ten tijde van de evaluatie waren er – zie ook de navolgende paragraaf – nog maar nauwelijks project-uitvoerders die DR al hadden verzocht om tot een vaststelling van de subsidie te komen. Op zich is dit ook ‘verklaarbaar’ omdat de projecten begin 2008 geëncmitteerd zijn.

2.5 Kengetallen regeling Praktijknetwerken

In onderstaande tabel hebben we – voor de openstelling van 2007 – een aantal kerncijfers opgenomen over de regeling Praktijknetwerken.

Tabel 2.1 Kerncijfers regeling Praktijknetwerken veehouderij openstelling 2007

Aantal aanvragen	Aantal gehonoreerde aanvragen	Totaal beschikbaar budget	Financieel volume committeringen	Onderbesteding
55	28	1.000.000 euro	663.341 euro	336.659 euro

Bron: *Rapportage na subsidieverlening, DR 2008*

We zien dat er in totaal 55 aanvragen zijn ingediend voor de openstelling 2007. Hiervan is ongeveer de helft geëncmitteerd. Hoewel er dus voldoende budget was om voor de openstelling van 2007 nog meer projecten te honoreren was de beoordelingscommissie van mening dat de kwaliteit van de afgewezen projecten ‘onder de maat was’. De commissie heeft er daarbij dus nadrukkelijk voor gekozen om niet prioriteit te geven aan volledige uitputting van de middelen maar heeft ook een bepaald minimaal benodigd ‘kwaliteitsniveau’ van de aanvragen verlangd.

3. BEREIK

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zullen we ingaan op het bereik van de regeling Praktijknetwerken. Allereerst beschouwen we in paragraaf 3.2 de typering van de netwerken. Hierbij zullen we onder andere ingaan op de partijen die betrokken zijn bij de netwerken die een beroep op de regeling hebben gedaan. In paragraaf 3.3 zoomen we in op de bekendheid van – en de informatievoorziening rondom – de regeling Praktijknetwerken. In paragraaf 3.4 ligt het accent op de bekendheid en duidelijkheid van de selectiecriteria van de regeling. We ronden dit hoofdstuk af met paragraaf 3.5. In die paragraaf zullen we met name aandacht schenken aan de beoordeling van de modaliteiten van de regeling.

3.2 Typering van de netwerken

Ongeveer de helft van de aanvragers⁶, namelijk 16 van de 31 geraadpleegde aanvragers, heeft de aanvraag voor de regeling Praktijknetwerken vanuit een **bestaand netwerk** ingediend. Voor de overige (15) aanvragers geldt dat zij specifiek voor de aanvraag een **netwerk gevormd hebben**. Er doen zich daarbij geen significante verschillen voor tussen deelnemers en afgewezenen.

We hebben aan de geraadpleegde aanvragers de vraag voorgelegd welke partijen deel uitmaken van hun netwerk. In schema 3.1 hebben we samengevat om welke partijen het daarbij gaat. Uit de resultaten van dit schema kan worden geconcludeerd dat het hier om een vrij breed spectrum van partijen gaat. In de eerste plaats zijn dat uiteraard veehouders. Veehouders zijn in alle netwerken betrokken vanwege het feit dat aanvragen alleen ingediend kunnen worden door samenwerkingsverbanden van veehouders. Beschouwen we meer in detail de segmentatie binnen veehouders dan zien we dat **vooral rundveehouders** een dominante positie innemen. Bij ongeveer 70% van de door ons geconsulteerde aanvragers zijn namelijk één of meerdere rundveehouders betrokken. In de meeste gevallen gaat het hierbij om **melkveehouders** en in een enkel geval om vleesveehouders. In ongeveer een kwart van de netwerken participeren varkenshouders. Uit een nadere analyse is gebleken dat in drie netwerken die door ons geraadpleegd zijn meerdere typen veehouders deelnemen.

Naast veehouders zijn er echter nog diverse andere typen partijen bij de netwerken betrokken. Deze partijen leveren een organisatorische en/of een inhoudelijke bijdrage aan de netwerken. Commerciële adviseurs zoals administratiekantoren en accountants spelen vooral een **organisatorische rol** in de netwerken. Hierbij valt te denken aan taken zoals het bieden van ondersteuning bij het opstellen van projectaanvragen en/of het verrichten van administratieve werkzaamheden die verband houden met de netwerken. In de praktijk wordt hierbij vaak een beroep gedaan op de 'vaste' accountant of boekhouder van één of meerdere deelnemende veehouders. Deze commerciële adviseurs leveren in de regel geen inhoudelijke bijdrage aan de ontwikkeling en uitwisseling van kennis en ervaring in de veehouderij. Wel hebben zij in enkele netwerken een meer faciliterende rol, bijvoorbeeld door vergaderruimte beschikbaar te stellen en/of te notuleren bij bijeenkomsten. Uit schema 3.1 valt overigens af te leiden dat bij ongeveer een derde deel van de aanvragers dergelijke commerciële adviseurs betrokken waren.

Uit schema 3.1 blijkt verder dat **kennisleveranciers** zoals Wageningen UR en DLV ook in vrij sterke mate betrokken zijn. Deze partijen zijn bij ongeveer een derde deel van de aanvragers betrokken (geweest). Deze partijen kunnen zowel een **organisatorische** als een **inhoudelijke rol** vervullen. Voor de meeste netwerken geldt namelijk (zie ook weer schema 3.1) dat voor organisatorische werkzaamheden geen beroep op een accountant

⁶ In deze rapportage verstaan we onder 'aanvragers' zowel 'deelnemers' als 'afgewezenen'. Het aantal aanvragers dat we geraadpleegd hebben is dus de optelsom van het aantal geraadpleegde deelnemers en afgewezenen.

of een administratiekantoor wordt gedaan. Diverse netwerken geven er de voorkeur aan om voor dit type werkzaamheden (ook) een beroep te doen op partijen zoals Wageningen UR, DLV of LTO. Uit de gevoerde gesprekken met de betreffende aanvragers komt naar voren dat het voordeel van deze partijen – voor de netwerken – is dat zij over de expertise beschikken om een netwerk te organiseren maar ook (toegang tot) inhoudelijke kennis hebben die de deelnemende veehouders verder kan helpen. Om deze reden wordt bij de meeste projecten de rol van netwerkbegeleider ingevuld door kennisleveranciers (zoals zojuist genoemd).

Taken die tot deze netwerkbegeleiding behoren zijn bijvoorbeeld het organiseren van bijeenkomsten, het leiden en structureren van de discussie tijdens de bijeenkomsten, het maken van voortgangsrapportages, het formuleren van de standpunten en vragen van het netwerk, het regelen van financiële aspecten en het zoeken naar en het leggen van contacten met partijen die voor de vraagstelling van het netwerk een toegevoegde waarde kunnen hebben. Met dit laatste vervullen netwerkbegeleiders dus ook een rol als 'scharnierpunt' naar personen en bronnen die een inhoudelijke rol bij de netwerken kunnen spelen. In de praktijk hebben netwerkbegeleiders in de netwerken dus vaak een brede organisatorische rol die raakvlakken heeft met inhoudelijke ondersteuning.

Naast de betrokkenheid van kennisleveranciers via de inzet van netwerkbegeleiders spelen deze partijen in de praktijk vaak ook een specifieke inhoudelijke rol. Hierbij gaat het dan bijvoorbeeld om het bijwonen van één of enkele bijeenkomsten van een netwerk door een inhoudelijk specialist of het verzorgen van een lezing tijdens één van deze bijeenkomsten van een netwerk. Zo kan een netwerk bijvoorbeeld een netwerkbegeleider van LTO hebben en een beroep doen op een expert van ASG op het gebied van diervoeding en op een expert op het gebied van innovatieve stalconcepten van DLV. Deze experts zijn dan niet bij het gehele traject van de netwerken betrokken, maar spelen op bepaalde momenten een specifieke inhoudelijke rol.

Schema 3.1 Typen partijen die betrokken zijn in netwerken (aantallen)

Partijen in netwerken	Deelnemers (N=16)	Afgewezenen (N=15)	Totaal (N=31)
Veehouders			
<i>Rundveehouder(s)</i>	11	11	22
<i>Varkenshouder(s)</i>	4	5	9
<i>Paardenhouder(s)</i>	-	1	1
<i>Geitenhouder(s)</i>	2	-	2
<i>Konijnenhouder(s)</i>	-	-	-
<i>Schapenhouder(s)</i>	-	-	-
<i>Pluimveehouder(s)</i>	1	1	2
Adviseurs			
<i>Administratiekantoren</i>	2	2	4
<i>Accountants</i>	4	2	6
<i>DLV</i>	4	6	10
<i>LTO</i>	2	-	2
<i>Overige adviseurs</i>	3	6	9
Onderwijs en onderzoek			
<i>Wageningen UR (ASG, LEI)</i>	9	2	11
Toeleveranciers			
	4	2	6
Afnemers			
	3	-	3
Maatschappelijke organisaties			
	3	1	4
Overige partijen			
	5	4	9

Bij met name verticale ketennetwerken kan het ook zinvol zijn om **toeleveranciers** en/of **afnemers** te betrekken. Indien een netwerk bijvoorbeeld wil gaan experimenteren met veevoeder om zo de kwaliteit van het vlees te verbeteren dan is het zinvol om nauwe contacten te onderhouden met de leverancier van het veevoeder en met de slachterij. Uit schema 3.1 blijkt dat er inderdaad aanvragers zijn (geweest) die toeleveranciers en/of afnemers in hun netwerken hebben betrokken. Opvallend is wel dat hiervan met name bij de deelnemers sprake is geweest. Dit kan er op duiden dat het betrekken van ketenpartijen de honoreringskans van een aanvraag heeft doen vergroten. Op zich is dit ook min of meer logisch vanwege het feit dat de 'breedte van het netwerk' één van de selectiecriteria vormt voor de regeling Praktijknetwerken (zie hoofdstuk 2).

Zoals we in de inleiding van deze rapportage al hebben besproken, wordt de veehouderij in toenemende mate geconfronteerd met maatschappelijke eisen ten aanzien van haar bedrijfsvoering. Hierbij kan worden gedacht aan eisen op het gebied van mestbeleid, dierenwelzijn en arbeidsomstandigheden. In dit licht zien we dan ook dat enkele netwerken '**maatschappelijke organisaties**' betrokken hebben. Hierbij ging het met name om partijen zoals de Dierenbescherming en organisaties op het gebied van natuur en milieu. Deze netwerken hebben dat vooral gedaan, zo is in de gevoerde gesprekken naar voren gekomen, om zorg te dragen voor een zo goed mogelijke 'maatschappelijke inbedding' van hun activiteiten.

Vergelijken we de betrokkenheid van partijen in netwerken van het programma NidV, zoals die uit de evaluatie NidV naar voren komt (Bureau Bartels 2008), met die van de

regeling Praktijknetwerken dan zien we dat zich met name verschillen voordoen in de betrokkenheid van kennisleveranciers. In de regeling Praktijknetwerken speelt Wageningen UR een minder dominante rol dan in het programma NidV het geval was. Dit heeft natuurlijk ook alles te maken met het verschil in organisatie en uitvoering van beide instrumenten.

3.3 Bekendheid en informatievoorziening

Eerder hebben we al gezien dat er – voor de openstelling 2007 – op verschillende manieren bekendheid is gegeven aan de regeling Praktijknetwerken. Zo heeft het ministerie van LNV/DR een persbericht verspreid, is de regeling in de Staatscourant gepubliceerd, is er via het LNV-Loket aandacht geschonken aan de regeling en is er door DR een brochure gemaakt (met bijbehorend aanvraagformulier met toelichting). Vanuit ‘externe partijen’ hebben bijvoorbeeld agrarische dag-/vakbladen hier aandacht aan geschonken (via het ‘oppakken’ van het persbericht) en heeft Wageningen UR (ASG) een bijdrage geleverd. Daarnaast zal de openstelling van de regeling Praktijknetwerken waarschijnlijk ook via persoonlijke contacten vanuit brancheorganisaties, kennisinstellingen en commerciële adviseurs verspreid zijn.

Om meer zicht te krijgen op de vraag welke rol de verschillende informatiekanalen gespeeld hebben bij het ‘uitdragen’ van de regeling Praktijknetwerken hebben we aan de aanvragers de vraag voorgelegd hoe zij op het spoor van de regeling zijn gekomen. Tabel 3.1 bevat de antwoorden op deze vraagstelling. Daaruit blijkt dat het belangrijkste kanaal heeft bestaan uit het ministerie van LNV/DR (het LNV-loket). Dit heeft overigens ook mede te maken met het feit dat een deel van aanvragers al eerder – bij het ‘voorlopende’ programma Netwerken in de Veehouderij – een aanvraag ingediend had en dus min of meer bekend was met dit type regelingen. Daarnaast hebben ook partijen zoals brancheorganisaties (zoals LTO), Wageningen UR en agrarische dag- en vakbladen hier een duidelijke rol in gespeeld.

Opvallend is verder de vrij **beperkte rol** die **financiële adviseurs** blijken te spelen bij het uitdragen van de regeling Praktijknetwerken. Zo werden accountants/administratiekantoren en subsidieadviseurs slechts enkele keren genoemd door de aanvragers. Blijkbaar is de regeling voor deze partijen niet echt ‘interessant’ om actief uit te dragen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat (zie ook verder in deze rapportage) samenwerkingsverbanden van veehouders te maken hebben met een aantal (financiële) drempels. Daardoor zullen zij ook niet direct massaal ‘staan te trappelen’ om financiële adviseurs in te huren en daarvoor een vergoeding te verstrekken. Alleen van uit zichzelf sterk gemotiveerde netwerken zullen daartoe bereid zijn.

Tabel 3.1 Informatiebronnen die aanvragers op het spoor van de regeling Praktijknetwerken hebben gezet (meerdere antwoorden mogelijk)

Bron	Deelnemers (N=16)	Afgewezenen (N=15)	Totaal (N=31)
Via Dienst Regelingen/het LNV-Loket	3*	6	9
Via het ministerie van LNV	2	2	4
Via Wageningen UR	4	2	6
Via DLV	1	3	4
Via brancheorganisatie (LTO, e.d.)	4	3	7
Via mijn subsidieadviseur	-	2	2
Via accountant/administratiekantoor	1	2	3
Via andere commerciële adviseurs (niet accountants of subsidieadviseurs)	2	1	3
Via agrarische dag-/vakbladen	5	-	5
Via collega bedrijf	1	-	1

* Aantal keer genoemd.

N.B. Respondenten konden meerdere antwoorden geven.

In de gesprekken met **sleutelpersonen** hebben we ook aandacht geschonken aan de vraag welke partijen – naar de inschatting van deze personen – een rol hebben gespeeld bij het uitdragen van de regeling Praktijknetwerken. De resultaten daarvan sporen in grote lijnen met de bevindingen zoals die in tabel 3.1 gepresenteerd zijn. De belangrijkste uitzondering daarop wordt gevormd door de rol van financiële adviseurs. De sleutelpersonen schatten deze rol (veel) hoger in dan feitelijk uit tabel 3.1 naar voren komt. Deze ‘overschatting’ heeft waarschijnlijk te maken met het gegeven dat dergelijke adviseurs bij andere regelingen van LNV vaak wel een prominente rol spelen. De regeling Praktijknetwerken vormt hier blijkbaar een uitzondering op.

In het verlengde van het voorgaande zijn we bij de aanvragers ook nagegaan wie destijds het **initiatief heeft genomen** om daadwerkelijk een aanvraag voor de regeling Praktijknetwerken in te dienen. Hieruit kwam naar voren dat een overgrote meerderheid van de aanvragers – namelijk 28 van de 31 geconsulteerde aanvragers – hierbij zelf het voortouw heeft genomen. Een drietal aanvragers gaf aan dat het vooral een gezamenlijk initiatief was geweest van het netwerk en een betrokken kennisinstelling.

De ondervraagde aanvragers is gevraagd om een inschatting te maken van de **bekendheid** van de regeling Praktijknetwerken onder veehouders (zie tabel 3.2). Zes aanvragers bleken niet in staat deze vraag te beantwoorden. De overige 25 deelnemers konden dat wel. De resultaten van tabel 3.2 duiden er op dat vrijwel alle aanvragers (die hierop zicht hebben) inschatten dat minder dan de helft van de veehouders de regeling kent. Het merendeel van de aanvragers, die zich een mening kon vormen, schat in dat de regeling bij minder dan een kwart van de veehouders bekend zal zijn.

Tabel 3.2 Inschatting bekendheid regeling Praktijknetwerken onder veehouders (inschatting door aanvragers)

Percentage veehouders dat bekend is met regeling	Deelnemers (N=16)	Afgewezenen (N=15)	Totaal (N=31)
75% of meer	6%	-	3%
50 t/m 74%	-	13%	7%
25 t/m 49%	31%	20%	26%
0 t/m 24%	44%	47%	45%
Weet niet	19%	20%	19%

Door de geraadpleegde **sleutelpersonen** en **intermediairs** wordt de bekendheid van de regeling onder veehouders eveneens als vrij beperkt ingeschat. Over het algemeen schatten sleutelpersonen en intermediairs in dat het programma Netwerken in de Veehouderij (NidV) beter bekend was onder veehouders dan de regeling Praktijknetwerken. Hierbij wordt wel onderkend dat de regeling zich nog in de 'opbouwfase' bevindt terwijl het programma NidV hier langer aan heeft kunnen werken. Verder wijzen verschillende sleutelpersonen en intermediairs er op dat er vanuit het programma-management van NidV (Wageningen UR) veel werd gedaan aan voorlichting en communicatie over het programma. In de optiek van deze personen heeft dit ook bijgedragen aan de grotere bekendheid van het programma NidV ten opzichte van de lopende regeling Praktijknetwerken.

De regeling zal wat dit aangaat (dus) nog 'een slag moeten maken'. Meer dan de helft van de geraadpleegde intermediairs is dan ook van mening dat er meer moet gebeuren aan het promoten van de regeling Praktijknetwerken. Hieraan zou volgens deze personen invulling gegeven kunnen worden door meer gebruik te maken van intermediairs die met de sector bekend zijn en bij de 'boeren over de vloer komen'. Hierbij wordt wel opgemerkt dat een aantal elementen van de regeling belemmerend werken waardoor een betere bekendheid van de regeling niet direct zal leiden tot een veel grotere toestroom van aanvragen. We komen hier later in deze rapportage nog op terug.

Hierboven hebben we al aangegeven dat de (openstelling 2007 van de) regeling Praktijknetwerken langs verschillende informatiekanalen bekend is gemaakt. We hebben de aanvragers gevraagd in hoeverre zij – op het moment van de evaluatie – het destijds verspreide voorlichtingsmateriaal nog goed 'op het netvlies' hadden staan. Dit bleek voor ruim driekwart van de aanvragers (N=31) het geval te zijn.

Tabel 3.3 geeft meer specifiek weer welk voorlichtingsmateriaal bij de aanvragers bekend was en hoe zij de kwaliteit daarvan beoordeelden. Gemiddeld genomen scoort dit materiaal qua 'rapportcijfer' tussen de 6,5 en een 7. Enkele aanvragers merkten overigens wel op dat zij de brochure en het materiaal op LNV-Loket vrij lastig vonden vanwege het 'ambtelijk' taalgebruik.

Tabel 3.3 Bekendheid voorlichtingsmateriaal en beoordeling kwaliteit (in rapportcijfer)

Soort voorlichtingsmateriaal	Deelnemers (N=16)		Afgewezenen (N=15)		Totaal (N=31)	
	Aantal aanvragers dat daarmee bekend is	Beoordeling	Aantal aanvragers dat daarmee bekend is	Beoordeling	Aantal aanvragers dat daarmee bekend is	Beoordeling
Brochure regeling Praktijknetwerken	6	6,6	7	6,6	13	6,6
Website LNV-Loket	6	7,4	9	6,6	15	6,9
Ander internetmateriaal	2	7,0	2	6,5	4	6,8
Advertenties in agrarische dag- en vakbladen	5	7,0	-	-	5	7,0

3.4 Beoordeling selectiecriteria

In hoofdstuk 2 hebben we al uitgewerkt dat er bij de tenderprocedure van de regeling Praktijknetwerken een ranking van de aanvragen wordt gemaakt. Dit vindt plaats aan de hand van een aantal **beoordelingscriteria** die we eveneens in de voorgaande paragraaf besproken hebben. In de gesprekken met aanvragers hebben we aandacht geschonken aan de vraag in hoeverre deze criteria **duidelijk** voor hen zijn. In tabel 3.4 staan de uitkomsten op deze vraagstelling weergegeven. Een belangrijke conclusie die uit de resultaten van deze tabel getrokken kan worden, is dat de criteria voor de meerderheid van de aanvragers duidelijk zijn. Van de respondenten die zich over deze vraag een mening konden vormen, was namelijk bijna driekwart deze mening toegedaan. Opvallend is daarbij dat ook de afgewezenen veelal bij deze mening aanhaken. Hieruit kan in feite worden geconcludeerd dat eventuele onduidelijkheid van de beoordelingscriteria voor de aanvragers geen belangrijke verklaring vormt de afwijzing van hun aanvraag.

In totaal 25 aanvragers konden aangeven op welke wijze zij **inzicht hadden verkregen** in de **beoordelingscriteria** (en de interpretatie daarvan). DR voerde hierbij de boventoon. In totaal 12 aanvragers hebben hiervoor namelijk een beroep gedaan op informatie zoals die door DR is verstrekt (op bijvoorbeeld het LNV-Loket en via de brochure over de regeling). Daarnaast heeft DLV hierin ook een duidelijke rol gespeeld. Zeven aanvragers zijn voor het verkrijgen van inzicht in (de interpretatie van) de criteria namelijk te rade gegaan bij DLV. Voor vier aanvragers speelde de accountant of het administratiekantoor hierbij een belangrijke rol terwijl twee aanvragers hiervoor gebruik hebben gemaakt van Wageningen UR.

Uit onderstaande tabel blijkt dat voor acht aanvragers de criteria niet duidelijk waren. Voor zes van hen was dat echter desgevraagd ook niet echt een probleem. Dit had er mee te maken dat zij bij het doen van de aanvraag door 'derden' ondersteund werden. Later in deze rapportage komen we overigens nog terug op de vraag in hoeverre aanvragers bij het doen van hun aanvraag door externen ondersteund zijn. Per saldo waren er dus twee van de 31 aanvragers voor wie de onduidelijkheid van de criteria een 'gemis' vormde om tot een goede aanvraag te komen.

Tabel 3.4 Duidelijkheid criteria om voor ondersteuning in aanmerking te komen

Duidelijkheid criteria	Deelnemers (N=16)	Afgewezenen (N=15)	Totaal (N=31)
Duidelijk	56%	80%	68%
Niet duidelijk	31%	20%	26%
Weet niet	13%	-	6%

Hoewel de criteria voor de meerderheid van de aanvragers wel duidelijk waren vond circa een kwart van de aanvragers (acht respondenten) het **lastig** om aan de **criteria te voldoen** (zie tabel 3.5). Dit speelde bij de afgewezenen relatief gezien in wat sterkere mate dan bij de deelnemers. Vier van deze acht aanvragers waren van mening dat de criteria voor meerdere uitleg vatbaar waren en/of dat de uitleg van DR niet altijd even consistent was. Vier andere aanvragers noemden hier dat zij het als lastig ervaren hebben dat hun eigen inbreng (tijdsinzet) niet subsidiabel was.

Tabel 3.5 Mate waarin het als lastig ervaren is om aan de criteria te voldoen*

Lastigheid criteria	Deelnemers (N=16)	Afgewezenen (N=15)	Totaal (N=31)
Lastig	19%	33%	26%
Niet lastig	69%	53%	61%
Weet niet	13%	13%	13%

* Door afrondingsverschillen tellen de percentages niet altijd precies op tot 100%.

In de gesprekken met aanvragers zijn we ook nagegaan in hoeverre het voor hen **duidelijk** was voor **welke typen kosten subsidie kon worden verkregen** vanuit de regeling Praktijknetwerken. Uit de resultaten van tabel 3.6 blijkt dat hier toch wel een aandachtspunt ligt voor de regeling. Van de 29 aanvragers die deze vraag konden beantwoorden, gaven namelijk 12 aanvragers (circa 40%) aan dat dit niet duidelijk was geweest. Voor drie van deze aanvragers was dit uiteindelijk geen groot probleem geweest omdat zij het opstellen van de aanvraag uitbesteed hadden aan een derde partij. Voor de overige negen aanvragers heeft deze onduidelijkheid wel tot fricties geleid. Deze aanvragers hadden bij het opstellen van hun aanvraag 'geworsteld' met de vraag in hoeverre kostensoorten zoals vergaderkosten, kosten van communicatie, adviseurkosten en eigen arbeid al dan niet subsidiabel waren en (daarmee) dus moeite hadden met de onderbouwing van de financiering van hun projectvoorstel.

Tabel 3.6 Duidelijkheid subsidiabele kosten

Duidelijkheid subsidiabele kosten	Deelnemers (N=16)	Afgewezenen (N=15)	Totaal (N=31)
Duidelijk	50%	60%	55%
Niet duidelijk	38%	40%	39%
Weet niet	12%	-	6%

Zoals eerder vermeld, wordt er van het aanvragende samenwerkingsverband van veehouders een **eigen bijdrage van 20%** van de subsidiabele kosten geëist. In de gesprekken met aanvragers hebben we aandacht geschonken aan de vraag hoe zij dit opgelost hebben (de deelnemers) dan wel hoe zij dit opgelost zouden hebben indien de aanvraag gehonoreerd zou zijn (de afgewezenen). Een ruime meerderheid van de

veehouders doet dit (deelnemers) – of wilde dit gaan doen (afgewezenen) – door middel van het leveren van een cash bijdrage vanuit de betrokken veehouders (zie ook tabel 3.7). Bij drie aanvragers is of zou hiervoor (tevens) een beroep op de middelen van een betrokken studieclub zijn gedaan. Een deelnemer en twee afgewezenen wilden de eigen bijdrage vanuit de kas van de studieclub betalen. De veehouders betalen in dat geval via de contributie van de studieclub. Vijf aanvragers hebben hierin voorzien door ‘uren in te brengen’ van niet-veehouders zoals de betrokken adviseurs, toeleveranciers of afnemers. Enkele netwerken hanteerden een combinatie van betalen in cash en het inbrengen van uren van niet veehouders. Ten slotte zijn er drie deelnemende aanvragers die een andere oplossing dan zelf cash betalen of uren inbreng van niet veehouders hadden bedacht. Bij één van hen is de vereiste bijdrage gefinancierd door de betrokken leverancier van veevoeder. Bij een ander deelnemend netwerk is door middel van een innovatiefonds voorzien in de eigen bijdrage. Bij het laatste netwerk was het (definitief) regelen van de vereiste eigen bijdrage nog een onderwerp van gesprek op het moment van de evaluatie.

Tabel 3.7 Wijze van inbreng 20% eigen bijdrage in project (meerdere antwoorden mogelijk)

Wijze van inbreng	Deelnemers (N=16)	Afgewezenen (N=15)	Totaal (N=31)
Gezamenlijk cash betalen	69%	93%	81%
Uren inbreng van niet veehouders	19%	13%	16%
Anders	19%	-	10%
Weet niet	6%	-	3%

Alleen samenwerkingsverbanden van veehouders kunnen een beroep op de regeling Praktijknetwerken doen. Daarom hebben we de aanvragers ook gevraagd in hoeverre het hen moeite heeft gekost om **andere veehouders te vinden** die bereid waren tot het doen van een gezamenlijke aanvraag. Voor ruim tweederde deel van de aanvragers bleek dit niet echt een probleem te zijn geweest (zie tabel 3.8). De belangrijkste reden hiervoor is dat het initiatief tot het doen van een aanvraag in feite al voortvloeide uit een bepaalde samenwerkingsvorm waar veehouders bij betrokken waren (bijvoorbeeld een stichting, coöperatie of een studieclub). Voor negen aanvragers was het wel lastig om (collega-)veehouders mee te krijgen (zie tabel 3.8). Vier van deze aanvragers (veehouders) hebben lang moeten lobbyen en veel moeten uitleggen voordat andere veehouders bereid waren om deel te nemen. Twee van deze aanvragers gaven aan dat er onder veehouders veel argwaan naar elkaar en richting de overheid bestaat die samenwerking in netwerken in de weg staat. Verder werden drukke werkzaamheden, de onzekerheid over de vraag of een aanvraag wel gehonoreerd zal worden en de vereiste eigen bijdrage als struikelblokken door deze aanvragers naar voren gebracht.

Tabel 3.8 Mate waarin het lastig is om meerdere veehouders te vinden

Lastigheid	Deelnemers (N=16)	Afgewezenen (N=15)	Totaal (N=31)
Lastig	31%	27%	29%
Niet lastig omdat initiatief van meerdere veehouders kwam	56%	60%	58%
Niet lastig om andere redenen	13%	13%	13%

In het verlengde van het voorgaande zijn we ook nagegaan in hoeverre het voor de aanvragers lastig is geweest om buiten de veehouders nog **andere typen partijen te betrekken** in hun netwerken. Geen van de geraadpleegde aanvragers bleek dit als ‘lastig’ te hebben ervaren. Hierbij werd bijvoorbeeld opgemerkt dat de veehouders via

kennisleveranciers of een brancheorganisatie op de hoogte waren gebracht van het bestaan van de regeling en dat deze partijen daarbij tegelijkertijd aangegeven hadden dat zij ook bereid zouden zijn om te participeren in het netwerk. Bij verticale ketenprojecten bleken volgens de betreffende aanvragers relevante toeleveranciers en/of afnemers veelal goed te motiveren om mee te doen. Dit was zeker ook het geval indien de resultaten van het netwerken mogelijk ook tot een meerwaarde voor deze partijen zou kunnen leiden. Ook noemden enkele aanvragers dat maatschappelijke organisaties zoals dierenbeschermingsorganisaties en organisaties op het gebied van landschapsbeheer en milieu geïnteresseerd zijn om met veehouders samen te werken. Dit omdat zij door deze samenwerking ook aan hun eigen doelstellingen kunnen werken.

3.5 Modaliteiten van de regeling

Voor de regeling Praktijknetwerken is een aantal voorwaarden of **modaliteiten** van toepassing. In deze paragraaf gaan we in op de beoordeling van deze modaliteiten vanuit het perspectief van de doelgroep. Figuur 3.1 bevat een samenvattend overzicht van enerzijds de modaliteiten waar we in de gesprekken met aanvragers aandacht aan hebben geschonken en anderzijds de beoordeling daarvan.

Een eerste belangrijke conclusie die uit figuur 3.1 kan worden getrokken, is dat er over het algemeen sprake is van een vrij consistente beoordeling tussen deelnemers en afgewezenen. Indien deelnemers relatief positief zijn over een bepaalde modaliteit dan zijn afgewezenen dat ook. Dit geldt ook andersom. Een tweede belangrijke conclusie die uit figuur 3.1 volgt is dat de **meeste modaliteiten vrij positief worden beoordeeld**. Relatief gezien hebben aanvragers de minste waardering voor de modaliteiten die betrekking hebben op de vereiste eigen bijdrage, het feit dat de eigen arbeid niet subsidiabel is en (in iets mindere mate) het feit dat de projectduur begrensd is tot maximaal twee jaar.

Deze bevindingen **sporen** ook vrij goed met de resultaten van de **gesprekken** met **sleutelpersonen en intermediairs**. Daaruit is namelijk naar voren gekomen dat vooral het niet subsidiabel zijn van de eigen inbreng (tijdsinzet) en de vereiste bijdrage van 20% van de subsidiabele kosten als de belangrijkste drempels worden gezien. Verschillende sleutelpersonen en intermediairs hebben er wat dit aangaat op gewezen dat er hierdoor een te zware wissel wordt getrokken op de (solidariteit van de) aanvragers. Daarmee wordt in essentie bedoeld dat enerzijds van de aanvragers wordt verwacht dat zij een aanzienlijke inspanning in termen van tijd en geld leveren terwijl anderzijds de eis geldt dat de resultaten van het netwerk breder verspreid moeten worden. Hiermee wordt in de optiek van deze personen wel erg veel 'liefdadigheid en betrokkenheid' van de aanvragers verwacht.

In het verlengde hiervan wijzen de betreffende sleutelpersonen en intermediairs er ook op dat de bijdrage van de aanvragers aanzienlijk kan zijn waardoor er per saldo – vanuit het perspectief van de aanvragers – ook (lang) geen 80% subsidie wordt verstrekt vanuit de regeling Praktijknetwerken. In de eerste plaats geldt dat, zoals we ook later in deze rapportage nog zullen zien, dat veel aanvragers de nodige tijd en energie kwijt zijn aan het opstellen van de aanvraag.

In de tweede plaats zijn in de uitvoeringsfase van de projecten de kosten van tijdsinzet van de aanvragers – het samenwerkingsverband – niet subsidiabel terwijl dat wel het geval is voor de overige deelnemers aan het netwerk. Alleen van de aanvragers wordt dus in feite verwacht dat zij hun tijdsinzet 'om niet' leveren. In de derde plaats dienen de aanvragers dus zorg te dragen voor 20% cofinanciering van de subsidiabele kosten.

Overigens wordt het bovenstaande ook bevestigd vanuit de resultaten van de evaluatie van het programma NidV (Bureau Bartels 2008). In deze evaluatie hebben we aan aanvragende netwerken van veehouders gevraagd of zij ook een beroep op het programma NidV zouden hebben gedaan indien hun netwerk een eigen bijdrage van ongeveer 5.000 euro had moeten leveren. In het programma NidV hoefde dit namelijk

niet (zie ook hoofdstuk 2). Circa tweederde deel van deze veehouders heeft daarbij aangegeven dat zij dan geen beroep op het programma NidV zouden hebben gedaan.

We zullen nu nog kort de afzonderlijke modaliteiten de revue laten passeren.

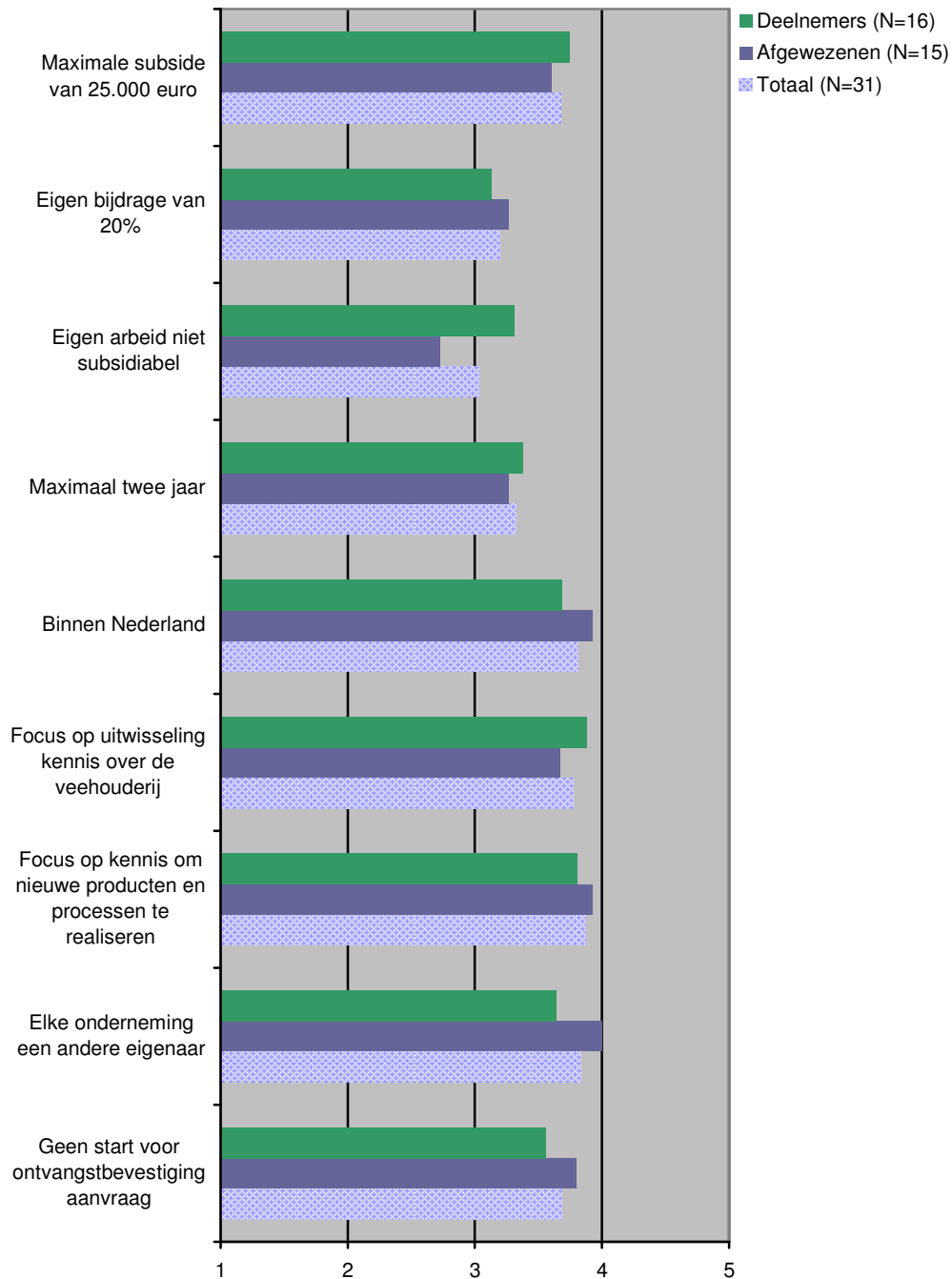
Maximale subsidie

De **maximale subsidie** van 25.000 euro wordt door de aanvragers veelal als een 'werkbaar' bedrag gezien voor een samenwerkingsproject dat gericht is op de ontwikkeling en uitwisseling van kennis en ervaringen. Een vijftal aanvragers plaatste hierbij wel de kanttekening dat er relatief veel geld naar de netwerkbegeleiding gaat, waardoor er maar weinig overblijft voor inhoudelijke ondersteuning (bijvoorbeeld inwinnen van advies, verrichten van een haalbaarheidsonderzoek e.d.).

Eigen bijdrage

Van het aanvragende samenwerkingsverband wordt verwacht dat zij zorg dragen voor een **eigen bijdrage** van 20% van de subsidiabele kosten. Zoals ook uit figuur 3.1 blijkt, hebben diverse veehouders met deze voorwaarde relatief meer moeite dan met de meeste andere voorwaarden. Veehouders hebben er begrip voor dat zij ook zelf een bepaalde bijdrage moeten leveren. Dit hoeft ook minder een probleem te zijn bij grote samenwerkingsverbanden of netwerken waardoor de bijdrage per veehouder beperkt kan worden. Ook indien deze eigen bijdrage (deels) gefinancierd wordt vanuit de 'kas van de studieclub' vormt deze bijdrage in mindere mate een knelpunt voor individuele veehouders. Daar waar de hierboven genoemde 'oplossingsrichtingen' echter niet van toepassing zijn hebben aanvragers (veehouders) meer moeite met deze voorwaarde. Daarbij geven aanvragers met name aan dat het project van algemeen belang is terwijl zij er zelf al tijd en energie in steken. Deze aanvragers vinden het dan ook niet logisch of 'eerlijk' als ze zelf ook nog significant 'cash' bij moeten dragen.

Figuur 3.1 Beoordeling modaliteiten regeling Praktijknetwerken door aanvragers

Legenda:
 1 = zeer slecht
 2 = slecht
 3 = neutraal
 4 = goed
 5 = zeer goed

Eigen arbeid

In het voorgaande hebben we al aangegeven dat **eigen arbeid** van de aanvragers niet subsidiabel is. Over deze voorwaarde zijn de aanvrager (veehouders) relatief het minst te spreken zo blijkt uit figuur 3.1. In de interviews met de aanvragers is hierbij regelmatig een koppeling gemaakt met de voorwaarde die betrekking heeft op de verplichte eigen bijdrage (zie hiervoor). Hierbij wordt door de aanvragers vooral naar voren gebracht dat

zij van mening zijn dat zij 'hun nek uitsteken voor de gehele sector' en zij zouden daar dan ook graag wat tegenover gesteld zien. Dit zou bijvoorbeeld kunnen in de vorm van subsidie voor eigen kosten. Dit ook gezien het feit dat de kosten van andere partijen in het netwerk wel subsidiabel zijn. Enkele aanvragers hebben de suggestie gedaan om de regeling zodanig aan te passen dat het mogelijk wordt om de eigen arbeid mee te laten tellen bij de verplichte eigen bijdrage. Nu kan dat nog niet omdat eigen arbeid niet subsidiabel is (en dus ook niet als cofinanciering gerekend mag worden). De huidige combinatie van èn cash betalen èn geen subsidie voor eigen arbeid is voor een deel van de aanvragers 'een brug te ver'.

Maximaal 2 jaar

Na de voorwaarden die betrekking hebben op de eigen bijdrage en eigen arbeid scoort de voorwaarde dat de **projectuitvoering maximaal 2 jaar** mag duren relatief het minst positief. Dit heeft er vooral mee te maken dat een deel van de aanvragers hier in de toekomst mogelijk knelpunten ziet opdoemen. Dit omdat in de periode dat het project nu loopt gebleken is dat het kennismaken met elkaar en het opbouwen van onderling vertrouwen gepaard gaat met de nodige doorlooptijd.

Binnen Nederland

De projecten moeten **in Nederland** worden uitgevoerd. Verreweg de meeste aanvragers hebben hier ook geen moeite mee. Deze aanvragers noemden hierbij met name dat dit ook past bij de doelstelling van de regeling die er op gericht is om de positie van de Nederlandse veehouderij te versterken. Een vijftal aanvragers gaf aan dat zij dit wel enigszins beperkend vonden. Zij hadden (eventueel) graag samengewerkt met buitenlandse partijen.

Focus op uitwisseling relevante kennis en ervaringen

Het merendeel van de aanvragers vindt het vanzelfsprekend dat het project gericht dient te zijn op de onderlinge **uitwisseling van relevante kennis en ervaringen** over de veehouderijsector. Deze voorwaarde wordt dan ook positief beoordeeld.

Focus op het verkrijgen of vergroten van kennis en vaardigheden

Daarnaast bestaat er bij de aanvragers draagvlak voor de voorwaarde die luidt dat het project gericht moet zijn op het **verkrijgen of vergroten van kennis en vaardigheden** zodat nieuwe, betere of hoogwaardige producten kunnen worden ontwikkeld of productiewijzen of -processen kunnen worden verbeterd. Wel geven enkele deelnemende veehouders op dit punt aan dat zij in hun project wel uitwisseling van kennis realiseren maar dat het nog lastig is om de vervolgstap (richting nieuwe producten, productieprocessen en dergelijke) te zetten.

Elke onderneming een andere eigenaar

De aanvragers kunnen zich veelal ook goed vinden in de voorwaarde dat elke onderneming een **andere eigenaar** moet hebben.

Geen start voor ontvangstbevestiging

Er is tot slot veelal ook draagvlak voor de voorwaarde die luidt dat er **niet gestart** mag worden met het project voor de datum van de **ontvangstbevestiging** van de aanvraag.

4. ORGANISATIE EN UITVOERING

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staan de organisatie en uitvoering van de regeling Praktijknetwerken centraal. In paragraaf 4.2 gaan we eerst in op de vraag hoe de aanvraag tot stand gekomen is en welke partijen daarbij een rol hebben gespeeld. In paragraaf 4.3 verleggen we de aandacht naar de ervaringen die de aanvragers hebben opgedaan met de aanvraag- en beoordelingsprocedure van de regeling. Vervolgens gaan we in paragraaf 4.4 in op mogelijke achtergronden voor de – in de optiek van de beoordelingscommissie – lage kwaliteit van een deel van de aanvragen. In paragraaf 4.5 schenken we nog specifiek aandacht aan de aanvragers die hun aanvraag voor ondersteuning afgewezen zagen in de openstelling van 2007. Tot slot zullen we in paragraaf 4.6 een aantal overige aspecten van de organisatie en uitvoering van de regeling Praktijknetwerken de revue laten passeren. Daarbij gaat het om zaken zoals de beoordeling van de dienstverlening door de Dienst Regelingen en de administratieve lasten van de regeling.

4.2 Voorbereiding van de aanvraag

Zoals gezegd, staan we in deze paragraaf stil bij de wijze waarop de aanvragen tot stand zijn gekomen bij de door ons ondervraagde aanvragers. Als eerste hebben we de aanvragers de vraag gesteld in hoeverre zij bij het doen van hun aanvraag al dan niet zijn **ondersteund door externen**. De resultaten van deze vraagstelling hebben we in tabel 4.1 samengevat. De belangrijkste conclusie die uit deze tabel getrokken kan worden, is dat het merendeel van de aanvragers externe ondersteuning heeft gezocht. Dit geldt voor deelnemers in nog iets sterkere mate dan voor de afgewezenen, hoewel de verschillen beperkt zijn. Per saldo heeft minder dan een kwart van de aanvragers de aanvraag voornamelijk zelf opgesteld. Partijen die ondersteuning hebben geboden aan de deelnemers waren: commerciële adviesbureaus (vijf keer genoemd), Wageningen UR (drie keer genoemd), DLV (drie keer genoemd) en LTO (twee keer genoemd). Bij afgewezenen werd de ondersteuning geboden door: DLV (vijf keer genoemd), Wageningen UR (twee keer genoemd), LTO (twee keer genoemd) en commerciële adviesbureaus (twee keer genoemd).

Een belangrijk verschil met de evaluatie van het programma NidV (Bureau Bartels 2008) is dat aanvragers voor de regeling Praktijknetwerken in veel sterkere mate een beroep op externe ondersteuning hebben gedaan. In de evaluatie van het programma NidV was namelijk maar 17% van de geraadpleegde aanvragers 'voornamelijk ondersteund' door externen. Ook vanuit de gesprekken met sleutelpersonen en intermediairs komt overigens het beeld naar voren dat de aanvraagprocedure van het programma NidV (veel) eenvoudiger was dan van de regeling Praktijknetwerken. De achterliggende verklaring hiervoor is – zoals ook op diverse andere plaatsen in deze rapportage naar voren komt – dat de aanvraag voor de regeling Praktijknetwerken door de doelgroep als veel complexer wordt ervaren dan een aanvraag voor het programma NidV. Zo werd in het programma NidV het meer uitgebreide projectplan pas opgesteld nadat een netwerk de aanvraag gehonoreerd had gekregen. Bovendien nam de aangewezen netwerkbegeleider hierin het voortouw. In de openstelling 2007 van de regeling Praktijknetwerken moesten de aanvragers dit echter zelf van te voren – in de aanvraagfase – doen.

Tabel 4.1 Gebruik van ondersteuning bij het doen van de aanvraag

Ondersteuning	Deelnemers (N=16)	Afgewezenen (N=15)	Totaal aanvragers (N=31)
Voornamelijk zelf gedaan	19%	27%	23%
Deels zelf en deels ondersteund	13%	13%	13%
Voornamelijk ondersteund	68%	60%	64%
Totaal	100%	100%	100%

Als verdieping op de voorgaande vraag hebben we de aanvragers – die ondersteund zijn door externen – gevraagd hoe en **op welke wijze** deze **ondersteuning** heeft plaatsgevonden (zie tabel 4.2). We zien daaruit in de eerste plaats dat het nauwelijks voorgekomen is dat de externe partijen primair de initiatiefnemer waren voor het doen van een aanvraag. Dit duidt er op dat de regeling niet heel sterk door externen gebruikt wordt als mogelijk acquisitie-instrument (voor de eigen omzet). Veelal werd het vertrekpunt gevormd door een behoefte bij de doelgroep van agrarische ondernemers (veehouders).

Wel zien we dat het bij deelnemers frequenter is voorgekomen – dan bij afgewezenen – dat er sprake is geweest van een gezamenlijk initiatief van het netwerk met een externe partij. Hoewel het aantal waarnemingen beperkt is en we dus voorzichtig moeten zijn met het trekken van definitieve conclusies, duiden deze resultaten er op dat een gezamenlijk initiatief blijkbaar meer kans van slagen had dan wanneer een externe partij uitsluitend werd ingezet om de aanvraag te verzorgen. Bij afgewezenen, die een beroep op externe partijen hebben gedaan, zijn deze partijen namelijk met name in beeld gekomen omdat de aanvragers hen verzocht hebben om de aanvraag te verzorgen. Bij deelnemers is daarentegen relatief vaker sprake geweest van een gezamenlijk initiatief.

Tabel 4.2 Rol en betrokkenheid externe partijen

Rol ondersteuning	Deelnemers (N=13)	Afgewezenen (N=11)	Totaal aanvragers (N=24)
Externe partij kwam met idee en hebben ons aangezet tot het doen van een aanvraag	8%	0%	4%
Was een gezamenlijk initiatief van ons en externe partij	46%	18%	33%
Externe partij is in beeld gekomen nadat wij deze partij verzocht hadden om ons te ondersteunen bij het doen van een aanvraag	46%	82%	63%
Totaal	100%	100%	100%

Samenhangend met de beide voorgaande vragen hebben we aan de aanvragers – die een beroep op externe ondersteuning hebben gedaan – ook de vraag voorgelegd in hoeverre zij **inspraak** hebben gehad bij het **opstellen van de aanvraag**. Tabel 4.3 bevat de bevindingen van deze vraag. Daaruit blijkt dat de aanvragers hierin zelf veelal (heel) veel inspraak hebben gehad. Dit duidt er op dat de externe partij veelal niet geïsoleerd te werk is gegaan bij het opstellen van de aanvraag maar dat er (veel) interactie met de aanvragers heeft plaatsgevonden. Dit geldt overigens zowel voor deelnemers als voor afgewezenen.

Tabel 4.3 Mate van inspraak bij het opstellen van de aanvraag door ondersteunende partij

Mate van inspraak	Deelnemers (N=13)	Afgewezenen (N=11)	Totaal aanvragers (N=24)
Aanvragers hebben hier (heel) veel inspraak bij gehad	92%	82%	88%
Aanvragers hebben hierin wel wat inspraak gehad maar niet heel veel	8%	18%	12%
Aanvragers hebben hier weinig inspraak in gehad	0%	0%	0%
Totaal	100%	100%	100%

Hiervoor hebben we gezien dat 13 van de 16 geraadpleegde deelnemers geheel of gedeeltelijk zijn ondersteund bij het doen van de aanvraag. Voor deze 13 deelnemers zijn we nagegaan of zij ook zonder deze ondersteuning een aanvraag voor de regeling zouden hebben ingediend. Dit bleek voor maar twee van deze deelnemers te gelden, terwijl eveneens twee van deze deelnemers niet goed konden inschatten wat zij dan gedaan zouden hebben. Het grootste deel van deze deelnemers – namelijk 9 van de 13 – gaf dus aan dat zij zonder ondersteuning geen aanvraag zouden hebben ingediend. Van de 11 geraadpleegde afgewezenen, die bij de aanvraag geheel of gedeeltelijk gebruik hebben gemaakt van externe ondersteuning, zouden vijf afgewezenen zonder deze ondersteuning geen aanvraag hebben ingediend. Vier afgewezenen schatten in dat zij dat wel gedaan zouden hebben terwijl twee afgewezenen zich over deze vraag geen mening konden vormen.

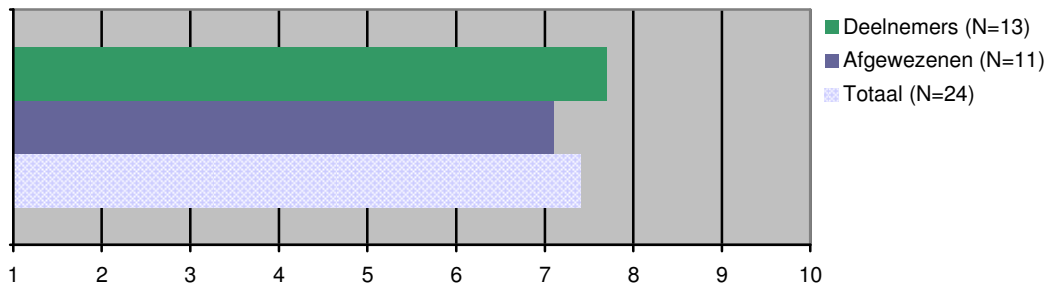
Redenen die betreffende deelnemers en afgewezenen gaven voor het beroep op externe partijen, hadden vooral betrekking op het gebrek aan tijd en deskundigheid bij veehouders om (geheel) zelfstandig een aanvraag te doen. Bovenstaande resultaten duiden er dus per saldo op dat externe ondersteuning voor een aanzienlijk deel van de aanvragers van belang is (geweest) voor het kunnen doen van aanvragen in de openstelling van 2007.

Van de 13 deelnemers die geheel of gedeeltelijk zijn ondersteund bij het doen van de aanvraag gaf ongeveer de helft – zeven deelnemers – aan dat er voor het doen van de aanvraag **geen kosten** in rekening waren gebracht. De belangrijkste verklaring die hiervoor gegeven werd, is dat voorzien was dat de partij die ondersteuning bood bij de aanvraag ook een (betaalde) rol zou spelen bij de uitvoering van de projecten. Drie geraadpleegde deelnemers gaven aan dat hiervoor wel kosten in rekening waren gebracht terwijl eveneens een drietal deelnemers niet meer wist hoe dat destijds geregeld was.

Ook afgewezenen, die van externe ondersteuning gebruik hebben gemaakt, hebben hiervoor maar in beperkte mate een 'rekening' ontvangen. De verklaring hiervoor is dezelfde als zojuist bij de deelnemers is gepresenteerd. Per saldo heeft één afgewezen netwerk wel de volledige rekening moeten betalen terwijl eveneens één afgewezen netwerk een deel van de kosten (de rekening) heeft moeten betalen.

We hebben in de evaluatie ook aandacht besteed aan de vraag hoe de aanvragers de **kwaliteit van de externe ondersteuning** ervaren hebben. Het gaat hierbij om de ondersteuning zoals die bij het doen van de aanvraag verkregen is. Uiteraard hebben we deze vraag alleen voorgelegd aan aanvragers die ook daadwerkelijk een beroep op dergelijke ondersteuning hebben gedaan. De resultaten hiervan zijn opgenomen in figuur 4.1. Hieruit blijkt dat zowel deelnemers als afgewezenen gemiddeld genomen tevreden zijn over deze ondersteuning. Wel zien we dat de gemiddelde waardering door deelnemers iets hoger ligt dan dat van afgewezenen. Op zich is dit niet onlogisch gezien het feit dat de uitkomst van de beoordelingsprocedure voor afgewezenen teleurstellend verlopen is. Anderzijds duiden de uitkomsten er niet op dat afgewezenen de oorzaak van de afwijzing echt zoeken in de (eventueel) beperkte kwaliteit van de externe ondersteuning.

Figuur 4.1 Beoordeling kwaliteit ondersteuning bij doen aanvraag (in rapportcijfer)

Legenda:

1 = zeer slecht
10 = zeer goed

Zoals we in paragraaf 2.4 beschreven hebben, is er voor gekozen om bij de regeling Praktijknetwerken te werken met een **stelsel van openstellingen**. Hiermee kan dus alleen tijdens de openstellingperiode een aanvraag voor de regeling worden ingediend. In tabel 4.4 geven we weer hoe de geraadpleegde aanvragers deze systematiek beoordelen. Hieruit blijkt dat de meeste aanvragers positief over dit stelsel zijn. Dit geldt zowel voor deelnemers als voor afgewezenen. Door deze aanvragers wordt met name aangegeven dat ondernemers hierdoor gedwongen worden om daadwerkelijk met een project aan de slag te gaan (stok achter de deur) en dat het voor de uitvoerbaarheid van de regeling (zoals de beoordeling van aanvragen) beter is om aanvragen te clusteren en tegen elkaar af te zetten. Hiermee kunnen immers de beste projecten worden geselecteerd. Diverse aanvragers gaven dan ook aan dat deze systematiek te prefereren valt boven de aanpak van 'wie het eerst komt wie het eerst maalt'.

Toch beoordeelt een redelijk deel van de aanvragers (bijna eenderde deel) de systematiek van openstellingen als slecht. Zij wijzen er met name op dat een innovatief idee het hele jaar door naar voren kan komen en dat het dan van belang is om daar ook spoedig – met ondersteuning vanuit de regeling – mee aan de slag te kunnen gaan. Met de systematiek van openstellingen kan hierin echter niet worden voorzien. Daardoor ontstaat het gevaar dat het innovatieve idee niet – of minder – actueel is op het moment dat er wel een aanvraag ingediend kan worden.

Tabel 4.4 Beoordeling stelsel van openstellingen door doelgroep

Beoordeling	Deelnemers (N=16)	Afgewezenen (N=15)	Totaal aanvragers (N=31)
(Zeer) goed	56%	60%	58%
Neutraal	13%	13%	13%
(Zeer) slecht	31%	27%	29%
Totaal	100%	100%	100%

Ook door een aantal van de door ons geraadpleegde sleutelpersonen wordt er voor gepleit om tot meerdere openstellingen per jaar te komen. Hiervoor wordt dezelfde argumentatie gebruikt als we hiervoor hebben beschreven voor de aanvragers. Bij meerdere openstellingen per jaar wordt vanuit enkele sleutelpersonen wel de kanttekening gemaakt dat dit consequenties kan hebben voor de organisatie en uitvoering van de regeling. Zo zullen bij te veel openstellingen de uitvoeringskosten navenant toenemen terwijl dan ook de situatie ontstaat dat maar weinig aanvragen tegen elkaar afgezet kunnen worden. Per saldo geven deze sleutelpersonen dan veelal ook de voorkeur aan een tweetal openstellingen per jaar.

4.3 Ervaringen met de aanvraag- en beoordelingsprocedure

Zoals gezegd, staan in deze paragraaf de ervaringen centraal die door de aanvragers opgedaan zijn met de **aanvraag- en beoordelingsprocedure** van de regeling Praktijknetwerken.

Vooruitlopend op het indienen van een definitieve aanvraag bestaat er in principe de mogelijkheid om een **projectidee aan DR voor te leggen**. Dit om een eerste inzicht te verkrijgen in de vraag of een dergelijk idee zou passen binnen de regeling en om van DR te vernemen welke zaken bij het opstellen van de definitieve aanvraag vooral aandacht verdienen. Deze mogelijkheid blijkt onder de aanvragers maar **beperkt bekend te zijn**. Zo kent 31% van de geraadpleegde deelnemers en 27% van de geconsulteerde afgewezenen deze mogelijkheid.

Anderzijds is een meerderheid van de aanvragers wel **positief** over deze **mogelijkheid**. Zo waren de geraadpleegde afgewezenen hierover unaniem positief terwijl dit bij de deelnemers voor ruim tweederde deel het geval was. Twee deelnemers beoordeelden deze mogelijkheid als neutraal en drie deelnemers als slecht. Aanvragers die hier positief over zijn brengen met name naar voren dat hiermee voorkomen kan worden dat partijen veel tijd en energie gaan steken in een aanvraag die bij voorbaat vrij kansloos is. Overigens hebben van de vijf deelnemers die bekend waren met deze toetsingsmogelijkheid vóóraf drie deelnemers hiervan ook daadwerkelijk gebruik gemaakt. Van de vier afgewezenen die deze mogelijkheid kenden hadden er drie daadwerkelijk gebruik van gemaakt.

We merken op dat het bovenstaande betrekking heeft op aanvragers uit 2007. Volgens DR zou er bij de openstelling van 2008 meer gebruik gemaakt zijn gemaakt van de mogelijkheid van de pré-toets (namelijk door circa de helft van de aanvragers). Dat er sprake is van een toename van het gebruik van de pré-toets zou er mee te maken kunnen hebben dat in de brochure over de regeling van 2008 is opgenomen dat voor ondersteuning bij het doen van de aanvraag met DR contact kan worden opgenomen via een specifiek emailadres (praktijknetwerken@minInv.nl). In 2007 stond dit niet in de brochure.

In tabel 4.5 zijn de beoordelingscriteria van de regeling opgenomen en de gemiddelde beoordeling daarvan op een vijfpuntsschaal door de aanvragers. Hieruit komt naar voren dat geen van de criteria door de aanvragers als negatief wordt beoordeeld. We zien in feite dat de gemiddelde beoordeling van de afzonderlijke criteria dicht bij elkaar ligt en dat de verschillen tussen deelnemers en afgewezenen over het algemeen beperkt zijn.

Tabel 4.5 Beoordeling beoordelingscriteria regeling Praktijknetwerken

Beoordelingscriteria	Deelnemers (N=16)	Afgewezenen (N=15)	Totaal (N=31)
Als het gekozen thema en de gekozen aanpak zowel inhoudelijk als procesmatig meer perspectief bieden	3,6	3,7	3,6
Als de probleemstelling concreter is	3,6	3,6	3,6
Als er meer gebruik wordt gemaakt van een vernieuwende aanpak zowel inhoudelijk als procesmatig	3,6	3,3	3,5
Als het aangetoonde gezamenlijk belang van de deelnemers groter is	4,0	3,6	3,8
Als de verhouding tussen de kosten en de kwaliteit van het project beter is	3,8	3,6	3,7
Als de kennis en ervaring effectiever wordt verspreid	3,9	3,7	3,8
Als het netwerk breder is samengesteld	3,9	3,6	3,8

Legenda:

- 1 = zeer slecht
- 2 = slecht
- 3 = neutraal
- 4 = goed
- 5 = zeer goed

Hoewel we net dus zagen dat bij de beoordelingscriteria de verschillen in beoordeling tussen deelnemers en afgewezenen beperkt zijn, geldt dit niet voor de **algehele beoordeling** van de **beoordelings- en selectieprocedure** (zie figuur 4.2). Terwijl deelnemers gemiddeld een 7,1 geven, komen de afgewezenen niet verder dan een 5,2.

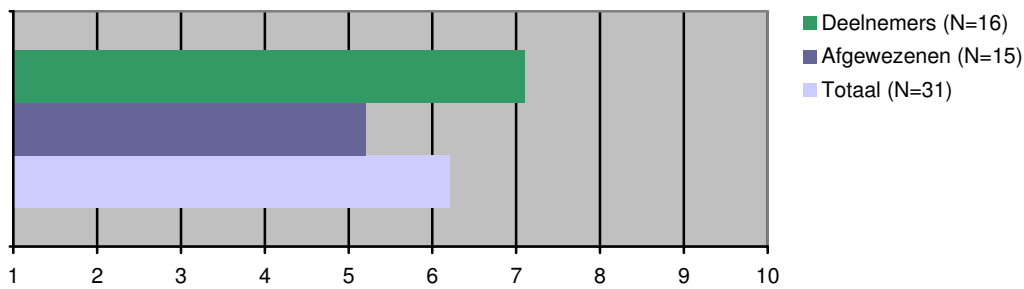
Hoewel het gebruikelijk en verklaarbaar is dat afgewezenen hier negatiever over zijn dan deelnemers, gaat het hier – ook in vergelijking met evaluaties van andere LNV-regelingen – om een vrij lage beoordeling door afgewezenen⁷. Ook in de evaluatie van het programma NidV (Bureau Bartels 2008) waren afgewezenen duidelijk (veel) positiever over deze procedure dan de afgewezenen voor de regeling Praktijknetwerken.

Uit een nadere analyse van de achtergronden voor deze lage waardering door afgewezenen, blijkt dat een deel van de afgewezenen met name van mening is dat de toelichting op de afwijzing erg beknopt is geweest (zie ook tabel 4.8). Deze afgewezenen konden het dan ook maar moeilijk accepteren dat hun aanvraag afgewezen is. Ook speelt bij afgewezenen mee dat zij niet in de gelegenheid zijn gesteld om hun aanvraag toe te lichten.

Het bovenstaande spoort overigens ook met de resultaten van de gevoerde gesprekken met sleutelpersonen en intermediairs. Vanuit deze personen is er op gewezen dat de persoonlijke aanpak die in het programma NidV is gevolgd – via het bezoeken van de netwerken – positief gewaardeerd is door de netwerken. Hierdoor is – zelfs bij een afwijzing – meer draagvlak gecreëerd voor de beoordelings- en selectieprocedure.

⁷ In recente evaluaties van LNV-regelingen zoals 'evaluatie van de subsidiemaatregel ondernemingsplannen jonge agrariërs' (Bureau Bartels, december 2007) hebben we eveneens deelnemers en afgewezenen de vraag voorgelegd hoe zij de beoordelings- en selectieprocedure met een rapportcijfer waarden. Daaruit kwamen respectievelijk gemiddelde rapportcijfers uit van 7,1 en 6,5.

Figuur 4.2 Beoordeling beoordelings- en selectieprocedure (in rapportcijfer)

Legenda:

1 = zeer slecht
10 = zeer goed

Tot slot van deze paragraaf geven we een overzicht van de **sterke en verbeterpunten** die ten aanzien van de beoordelings- en selectieprocedure door respectievelijk deelnemers en afgewezenen naar voren zijn gebracht (tabellen 4.6 en 4.7). Sterke punten werden – zoals ook min of meer te verwachten viel – met name door de deelnemers naar voren gebracht. De helft van de geraadpleegde deelnemers kon namelijk sterke punten benoemen terwijl maar één geraadpleegde afgewezenen dat kon. Als sterk punt werd met name naar voren gebracht dat de procedure soepel en snel verlopen is.

Tabel 4.6 Sterke punten in beoordelings- en selectieprocedure

Sterke punten	Deelnemers (N=16)	Afgewezenen (N=15)	Totaal aanvragers (N=31)
Geen sterke punten genoemd	50%	94%	71%
Wel sterke punten genoemd, namelijk	50%	6%	29%
<i>Procedure verloopt soepel en snel</i>	7*		7
<i>Inhoudelijk goed beoordelingsproces</i>	1	1	2

* Aantal keer genoemd.

Als spiegelbeeld van de sterke punten zijn het vooral de afgewezenen die verbeterpunten naar voren hebben gebracht ten aanzien van de beoordelings- en selectieprocedure (zie tabel 4.7). Het meest werd hierbij genoemd (zoals ook al eerder vermeld) dat er behoefte bestaat aan meer toelichting over de afwijzingsgronden. Andere punten die elk meer dan één keer zijn genoemd betreffen:

- een makkelijker en minder omslachtige beoordelingsprocedure;
- het doorzichtiger maken van de procedure;
- een toetsingsmogelijkheid vooraf⁸;
- het vooraf verduidelijken van projecten die binnen de regeling passen (door het geven van voorbeelden).

⁸ Deze bestaat al wel, maar is slecht bekend zoals we hebben gezien.

Tabel 4.7 Gewenste verbeterpunten in beoordelings- en selectieprocedure

Verbeterpunten	Deelnemers (N=16)	Afgewezenen (N=15)	Totaal aanvragers (N=31)
Geen verbeterpunten genoemd	69%	33%	52%
Wel verbeterpunten genoemd, namelijk	31%	67%	48%
<i>Meer toelichting over afwijzingsgrond</i>		4	4
<i>Procedure makkelijker maken en minder omslachtig (minder tijd)</i>	3*		3
<i>Procedure doorzichtiger maken</i>		2	2
<i>Toetsingsmogelijkheid vooraf</i>		2	2
<i>Duidelijker maken welke projecten LNV wil ondersteunen</i>	2		2
<i>Meer flexibel, minder voorschrijvend</i>		1	1
<i>Bezwaar serieus behandelen</i>		1	1
<i>Commissie minder argwanend</i>		1	1
<i>Aanvraag via internet verbeteren (systeem liep vast)</i>	1		1

* Aantal keer genoemd.

Vanuit de gesprekken met **slutelpersonen** worden rondom de beoordelings- en selectieprocedure eveneens een aantal verbeteringen naar voren gebracht. De belangrijkste rode draden hierin zijn als volgt.

In de eerste plaats wordt vanuit een deel van de slutelpersonen genoemd dat het wenselijk is om tot een **meer intensieve begeleiding en ondersteuning** van veehouders te komen **bij het doen van een aanvraag**. Zoals eerder vermeld, konden bij de voorloper van de regeling Praktijknetwerken – het programma Netwerken in de Veehouderij – aanvragers een beknopte aanvraag indienen. De uitwerking in een meer uitgewerkt projectplan vond pas plaats na goedkeuring van de aanvraag en werd bovendien door de netwerkbegeleider – in overleg met het netwerk – opgesteld. De kosten voor het opstellen van het projectplan vormde hiermee in feite een integraal onderdeel van de subsidie voor het netwerk.

In de regeling Praktijknetwerken zijn deze kosten juist buiten de subsidie gehouden. In deze regeling dienen aanvragers zelf voor eigen rekening en risico een aanvraag met bijbehorend projectplan op te stellen. Hiervoor kan dan eventueel een beroep op betaalde externe ondersteuning worden gedaan maar dit komt (zie hiervoor) in de praktijk betrekkelijk weinig voor. Onbetaalde externe ondersteuning komt wel vrij frequent voor maar dit hangt ook samen met de voorziene rol van deze externen bij de uitvoering van het projectplan. In andere gevallen vormen de kosten van externe ondersteuning en het afbreukrisico – van het afwijzen van de aanvraag – blijkbaar een te hoge drempel. Anderzijds heeft een aanzienlijk deel van de veehouders, zoals we in het voorgaande hebben gezien, wel duidelijk behoefte aan externe ondersteuning.

Om hierin te voorzien pleiten diverse slutelpersonen voor bepaalde vormen van ondersteuning aan samenwerkingsverbanden van veehouders bij het opstellen van een aanvraag. Hierbij worden dan suggesties gedaan zoals het beschikbaar stellen van een soort ‘voucher’ of subsidiebedrag en/of het aanbieden van bepaalde expertise aan deze samenwerkingsverbanden. Deze slutelpersonen verwachten dat hiermee tevens de gemiddelde kwaliteit van de aanvragen verbeterd kan worden.

Een tweede verbeterpunt dat meerdere malen vanuit de sleutelpersonen is aangedragen heeft betrekking op de **vereenvoudiging van de aanvraagprocedure**. Bij de openstelling van 2008 is hieraan overigens (deels) al invulling gegeven door gebruik te maken van een vast (digitaal) format. Hiermee wordt bijvoorbeeld getracht om te voorkomen dat aanvragers denken dat hele uitgebreide projectplannen nodig zijn. In de openstelling van 2007 kwam het bijvoorbeeld wel voor dat de projectplannen van aanvragers enkele tientallen pagina's bevatten. De verwerking hiervan kostte DR overigens ook de nodige tijdsinzet en ging (dus) gepaard met relatief hoge uitvoeringskosten.

Een derde belangrijk verbeterpunt dat door het merendeel van de sleutelpersonen naar voren is gebracht betreft de **wijze van beoordeling van de aanvragen**. Bij de regeling Praktijknetwerken is dit een 'papieren beoordeling'. Dat wil zeggen dat de deskundigen- en beoordelingscommissie(s) niet in contact komen met de aanvragers en dus bijvoorbeeld ook niet de drive en betrokkenheid van partners bij het netwerk kunnen toetsen. Hierdoor is het theoretisch mogelijk dat een externe partij een prachtige aanvraag maakt – die vervolgens ook gehonoreerd wordt – zonder dat er sprake is van echte en intensieve betrokkenheid van een samenwerkingsverband van veehouders. De huidige beoordelings- en selectieprocedure biedt ook niet de mogelijkheid om dit te ondervangen. Overigens vormden in het voorgaande programma Netwerken in de Veehouderij persoonlijke bezoeken van de aanvragers wel een integraal onderdeel van de beoordelings- en selectieprocedure. De geraadpleegde sleutelpersonen die bekend zijn met deze aanpak in het programma Netwerken in de Veehouderij zijn daar allemaal positief over.

We hebben ook aan de geraadpleegde **intermediairs** gevraagd naar sterke en verbeterpunten van de beoordelingsprocedure. Hierbij werden met name verbeterpunten genoemd. Meer dan de helft van intermediairs zou het toejuichen als er weer de mogelijkheid zou bestaan (net zoals bij het programma Netwerken in de Veehouderij) dat de aanvrager de kans heeft om persoonlijk een toelichting op de aanvraag te geven aan de beoordelingscommissie. De huidige papieren beoordeling wordt als te afstandelijk gezien waarbij er onvoldoende rekening wordt gehouden met bijvoorbeeld de motivatie en (ondernemers)kwaliteiten van de aanvrager. Verder wordt door twee intermediairs genoemd dat het duidelijker zou moeten zijn welke type projecten (en innovatieve vraagstukken) nu voor ondersteuning in aanmerking komen. Hiervoor zou bijvoorbeeld een 'innovatieagenda' opgesteld kunnen worden, waarmee het beeld van de sector en het ministerie (inclusief beoordelingscommissie en DR) over het type projecten dat voor ondersteuning in aanmerking komt synchroon loopt.

4.4 Achtergronden beperkte animo en kwaliteit aanvragen 2007

Zoals in hoofdstuk 2 aangegeven, zijn er in 2007 56 aanvragen voor de regeling Praktijknetwerken ingediend. Hiervan zijn er 28 gehonoreerd en 28 afgewezen. De consequentie hiervan was dat een deel van het budget onbenut is gebleven. Enerzijds had dit dus te maken met het (beperkte) aantal aanvragen. Een andere belangrijke oorzaak voor deze onderbesteding was dat de beoordelingscommissie van mening was dat de kwaliteit van een (aanzienlijk) deel van de aanvragen te wensen overliet. Wat dit aangaat heeft de beoordelingscommissie er dus niet voor gekozen om per se het beschikbare budget in te zetten maar heeft zij ook ingezet op een bepaalde minimale kwaliteit van de aanvragen (overall score op de beoordelingscriteria).

Aan de aanvragers hebben we gevraagd of zij een verklaring hebben voor de vrij beperkte animo voor de (nieuwe) regeling Praktijknetwerken bij de openstelling van 2007. Circa tweederde deel van de aanvragers kon hiervoor mogelijke verklaringen noemen (zie tabel 4.8). Verreweg de meest genoemde verklaring is dat het indienen van een aanvraag voor de regeling Praktijknetwerken **veel inspanning** vraagt, terwijl het niet zeker is of het project gehonoreerd wordt. Door de aanvragers die dit argument naar voren brengen wordt hierbij regelmatig gerefereerd naar de voorloper van de regeling Praktijknetwerken: het programma Netwerken in de Veehouderij. Daarbij is er op

gewezen dat in dat programma aanvragers ondersteund werden bij het opstellen van het projectplan. Bij de regeling Praktijknetwerken moeten de aanvragers van te voren zelf dit plan opstellen – of daarvoor externe ondersteuning zoeken – zonder dat er zekerheid is dat dit plan dan ook gehonoreerd zal worden

Een andere verklaring die door meerdere aanvragers werd genoemd, was dat de **economische situatie** in (deelsegmenten) van de veehouderij verslechterd is. Dit gaat gepaard met minder aandacht voor vernieuwingsprojecten en (dus) ook het opzetten van – en het participeren in – netwerken. Andere verklaringen die elk tweemaal zijn genoemd hebben betrekking op:

- de verplichte eigen bijdrage;
- de lage honoreringskans;
- de onbekendheid van de regeling.

We hebben ook in de evaluatie van het programma Netwerken in de Veehouderij (Bureau Bartels, 2008) de geraadpleegde deelnemers en afgewezenen gevraagd naar redenen voor het beperkte animo voor de regeling Praktijknetwerken in 2007. Hieruit komen vrijwel dezelfde verklaringen naar voren als die in tabel 4.8 genoemd zijn (door aanvragers regeling Praktijknetwerken).

Tabel 4.8 Verklaringen voor beperkte animo regeling Praktijknetwerken 2007

	Deelnemers (N=16)	Afgewezenen (N=15)	Totaal (N=31)
Geen verklaring	19%	33%	26%
Wel verklaring, namelijk	69%	67%	68%
<i>Aanvraag vergt veel tijd/energie</i>	7*	4	11
<i>Verslechterde economische situatie</i>	1	3	4
<i>Eis tot verplichte eigen bijdrage (20%)</i>	2	-	2
<i>Lage honoreringskans</i>	-	2	2
<i>Onbekendheid van de regeling</i>	-	2	2
<i>Vijver is al leeg gevist</i>	1	-	1
Weet niet	12%	0%	6%

* Aantal keer genoemd.

Ook in de gesprekken met **sleutelpersonen en intermediairs** zijn we ingegaan op de mogelijke achtergronden voor de beperkte animo en kwaliteit (bij een deel) van de aanvragen. In essentie zijn vanuit deze gesprekken een **viertal typen mogelijke verklaringen** naar voren gekomen. In de eerste plaats wordt er op gewezen dat in de openstelling van 2007 het opstellen van een aanvraag relatief **veel inspanningen** van de aanvragers vergde zonder dat er inzicht bestond in de honoreringskans van de aanvraag (zie ook hiervoor). Hierdoor konden of wilden diverse potentiële aanvragers ook niet het risico lopen om bijvoorbeeld met betaalde externe ondersteuning een aanvraag op te stellen die vervolgens afgewezen zou worden. Verschillende aanvragers hebben daarom voor een strategie van de middenweg gekozen door met beperkte inspanningen (en externe ondersteuning) toch maar een aanvraag op te stellen.

In de tweede plaats noemden enkele personen dat de regeling Praktijknetwerken nog **relatief onbekend** is ten opzichte van bijvoorbeeld het programma Netwerken in de Veehouderij. Dit laatste programma heeft immers een aantal jaren gelopen waardoor de naamsbekendheid onder veehouders ook uitgebouwd kon worden. De regeling Praktijknetwerken zal deze weg van opbouw van naamsbekendheid nog moeten doorlopen. Rondom de (grottere) naamsbekendheid van het programma Netwerken in de

Veehouderij wordt er vanuit de sleutelpersonen ook op gewezen dat bij dit programma een partij ingezet is – Wageningen UR – die ook zelf belang had bij een succesvol verloop van dit programma en (daarom) hier in de praktijk ook hard aan getrokken heeft. De regeling Praktijknetwerken wordt nu uitgevoerd door DR die een duidelijk andere rol en betrokkenheid in deze regeling heeft dan Wageningen UR in het programma NidV.

In de derde plaats wordt vanuit de sleutelpersonen en intermediairs genoemd dat er van **voorwaarden** zoals de verplichte eigen bijdrage van 20% en het niet subsidiabel zijn van de eigen arbeid van het aanvragende samenwerkingsverband een **remmende werking** uit kan gaan op de animo voor de regeling.

Ten slotte wordt nog (door enkele intermediairs) aangegeven dat het voor veehouders belemmerend kan zijn dat zij als aanvrager de **verantwoordelijkheid dragen** voor het project. Dit terwijl zij door betrokkenheid van andere partijen in het netwerk niet altijd overal sturing aan kunnen geven. Hierbij kan het ook lastig zijn dat financiële aspecten van de regeling de boekhouding van de penvoerder kunnen vertroebelen. Er komen namelijk projectkosten en subsidies (voor het netwerk) in de boekhouding van de (individuele) veehouder terecht. Bovendien moeten kosten door de aanvrager voorfinancierd worden omdat men pas achteraf – na betaling van de kosten – een voorschot (tot maximaal 80% van de subsidie) kan ontvangen.

In de evaluatie van het programma Netwerken in de Veehouderij (Bureau Bartels 2008) hebben we dertien **netwerkbegeleiders** geraadpleegd. In de gesprekken met deze personen zijn we ook ingegaan op mogelijke oorzaken voor de vrij beperkte animo en kwaliteit (van een deel) van de aanvragen voor de openstelling 2007 van de regeling Praktijknetwerken. Immers, er kan verwacht worden dat een deel van deze begeleiders daar goed zicht op heeft, bijvoorbeeld omdat zij betrokken zijn geweest bij aanvragers die een aanvraag voor deze regeling ingediend hebben of dat overwogen hebben. In totaal tien netwerkbegeleiders konden verklaringen geven. De oorzaken die hierbij naar voren zijn gebracht sporen in grote lijnen met de argumenten zoals die ook door sleutelpersonen en intermediairs zijn genoemd (zie hierboven). In aanvulling daarop noemden twee netwerkbegeleiders ook nog dat de 'vijver' aan mogelijke projecten redelijk leeggevis is via ondersteuning vanuit het programma Netwerken in de Veehouderij.

4.5 Ervaringen met afwijzingen

We besteden in deze paragraaf aandacht aan de ervaringen van afgewezenen met de afwijzing van hun aanvraag. Dat betekent dat we in deze paragraaf specifiek inzoomen op de groep afgewezenen.

Van de 15 geraadpleegde respondenten met een afgewezen aanvraag gaven er negen aan dat de redenen om de aanvraag af te wijzen in voldoende mate aan hen **kenbaar** zijn gemaakt. Een vijftal afgewezenen was echter van mening dat dit niet het geval was terwijl één respondent zich dit niet meer goed kon herinneren. Eerder hebben we al gezien dat er vanuit een deel van de afgewezenen behoefte bestaat om een uitgebreidere toelichting te krijgen over de reden om de aanvraag af te wijzen.

We hebben de geraadpleegde afgewezenen ook de vraag voorgelegd wat de **afwijzingsgronden** waren voor hun aanvraag. De door de respondenten meest frequent genoemde reden was dat het project in de optiek van de beoordelingscommissie niet innovatief genoeg was (zes keer genoemd). De overige genoemde redenen waren zeer divers. Hierbij ging het om redenen zoals:

- dat het netwerk niet omvangrijk genoeg was;
- dat de eigen uren niet mochten worden opgevoerd (als subsidiabele kosten);
- dat de plannen te ambitieus waren;
- dat het project onvoldoende breed en diepgaand was.

Bij het raadplegen van de afgewezenen zijn we nagegaan hoe zij nu zelf achteraf gezien de **kwaliteit** van hun **aanvragen** beoordelen. Dit ook met het doel om te toetsen of de

afgewezenen zich ook zelf (enigszins) kunnen herkennen in de beoordeling door de beoordelingscommissie. Van de 15 afgewezenen konden 14 personen deze vraag beantwoorden. Van deze 14 respondenten vonden zes personen de kwaliteit van de eigen aanvraag – ook achteraf gezien – (zeer) goed terwijl zeven personen hier neutraal over oordeelden (niet echt een goede aanvraag maar ook geen slechte aanvraag). Slechts één aanvrager beoordeelde de kwaliteit van zijn eigen aanvraag achteraf gezien als slecht. Hieruit blijkt dat maar een beperkt deel van de afgewezenen zelf achteraf gezien ontevreden is over de kwaliteit van de eigen aanvraag.

Samenhangend met het voorgaande hebben we de afgewezenen ook de vraag voorgelegd in hoeverre zij achteraf gezien bepaalde punten in de aanvraag zouden hebben willen **verbeteren**. In totaal negen van de 15 afgewezenen antwoordden hier in bevestigende zin op. Aspecten die zij zouden hebben willen verbeteren, hebben dan vooral betrekking op punten die verband houden met de afwijzingsgrond. Men zou dan bijvoorbeeld bepaalde aspecten beter uitwerken om zo duidelijker te maken dat het project wel erg vernieuwend is, of (nog) beter voor het voetlicht brengen dat er een groter netwerk bij de aanvraag betrokken is, enzovoort. Met andere woorden, deze aanvragers zouden hiermee de kritiekpunten die uit de afwijzing naar voren kwamen proberen te ondervangen.

Over het algemeen blijkt er onder de afgewezenen **weinig draagvlak** te bestaan voor de **afwijzingsgronden**. Van de 15 afgewezenen konden 12 personen zich namelijk niet vinden in de argumenten die zijn gehanteerd voor de afwijzing. Voor slechts twee afgewezenen was dat wel het geval terwijl één afgewezenene deze vraag niet kon beantwoorden. De 12 afgewezenen die het niet eens waren met de motivering voor de afwijzing noemden met name dat men vond dat de commissie het project niet goed ingeschat of begrepen had. Deels vonden deze personen dat men hier ook zelf meer aan tegemoet had kunnen komen. Dit dan door meer tijd in de aanvraag te steken en het voorstel (op onderdelen) meer uit te werken. Anderzijds wordt hierbij door een deel van deze afgewezenen ook genoemd dat LNV/DR duidelijker zou kunnen maken wat zij van de projecten (en de aanvraag) verwachten.

Door vijf van de 15 geconsulteerde afgewezenen is **bezwaar aangetekend** tegen de afwijzing. Dat tien afgewezenen dit niet hebben gedaan had vooral te maken met het feit dat men de kans dat het bezwaar gegrond verklaard zou worden als laag inschatte. Dit terwijl het naar verwachting wel veel tijd zou kosten om een bezwaar in te dienen. Van alle vijf afgewezenen die bezwaar hebben gemaakt is dit bezwaar afgewezen. Over de wijze waarop het bezwaar door DR is opgepakt bestond bij drie van deze vijf aanvragers ontevredenheid. Dit had er vooral mee te maken dat men niet het idee had dat er opnieuw zorgvuldig (en inhoudelijk) naar de oorspronkelijke aanvraag was gekeken. Eén van deze vijf afgewezenen was wel tevreden over de wijze waarop DR het bezwaar opgepakt en afgehandeld had terwijl één afgewezenene zich hierover geen mening (meer) kon vormen.

Van de 15 geraadpleegde afgewezenen gaf één respondent aan dat hij vanuit de beoordeling van zijn aanvraag zinvolle tips/adviezen had verkregen om de aanvraag te verbeteren. Deze respondent heeft dit ook opgepakt en heeft in de openstelling van 2008 opnieuw een aanvraag ingediend. Naast deze respondent hebben nog vijf andere afgewezenen – van de groep van 15 geraadpleegde afgewezenen – opnieuw een aanvraag voor de regeling Praktijknetwerken ingediend (in de openstelling van 2008).

4.6 Overige aspecten van organisatie en uitvoering

Ter afronding van dit hoofdstuk besteden we in deze paragraaf aandacht aan een drietal aspecten van de organisatie en uitvoering die hierboven nog niet aan bod zijn gekomen. Het gaat hierbij achtereenvolgens om de dienstverlening door DR, de bevoorschotting en de administratieve lasten van de regeling.

We beginnen met de **dienstverlening door DR**. Daarbij zijn we nagegaan in hoeverre de door ons geraadpleegde aanvragers echt direct – bijvoorbeeld telefonisch en/of per mail – contact hebben gehad met DR. Daaruit is naar voren gekomen dat dit maar voor een beperkt deel van de respondenten het geval is geweest. In totaal gaat het namelijk om vier deelnemers en drie afgewezenen. Onder deze zeven respondenten die dus dergelijke directe contacten met DR hebben gehad – rondom de regeling Praktijknetwerken – zijn we nagegaan hoe zij de volgende aspecten van de dienstverlening van DR beoordelen:

- Bereikbaarheid.
- Toegankelijkheid.
- Reactiesnelheid.
- Kwaliteit van beantwoording vragen.
- Nakomen van afspraken.

Daaruit is naar voren gekomen dat vrijwel al deze respondenten de hierboven genoemde aspecten als (zeer) goed beoordelen. Slechts een van de zeven respondenten wees hierbij af voor de aspecten reactiesnelheid en nakomen van afspraken. Deze respondent beoordeelde deze aspecten als negatief. Dit had er mee te maken dat deze respondent niet werd teruggebeld naar aanleiding van een vraag die hij bij DR had neergelegd.

Met het **aanvragen van een voorschot** hadden vijf van de 16 deelnemers ten tijde van de evaluatie ervaring opgedaan. Voor vijf deelnemers was dit niet het geval terwijl de overige zes deelnemers dit niet wisten. Dit laatste heeft er mee te maken dat deze deelnemers de afhandeling van het subsidietraject uitbesteed hebben (aan bijvoorbeeld een accountants- of administratiekantoor). Van de vijf deelnemers die ervaring hadden met bevoorschotting gaven er vier aan dat zich hierbij geen knelpunten hadden voorgedaan. Voor één deelnemer was dat wel het geval. Dit had er mee te maken dat eerst de kosten door de veehouder zelf betaald moesten worden voordat een voorschot mogelijk is. Voor deze veehouder betekende dit dat hij zelf liquide middelen moest vrijmaken om de rekening te kunnen voldoen. Dit werd als belemmerend ervaren omdat het in de optiek van deze veehouder beter zou zijn om een voorschot te geven voorafgaand aan de betaling van de kosten.

In tabel 4.9 geven we een overzicht van de beoordeling van de **administratieve lasten** van de regeling. Een belangrijk deel van de respondenten – met name ook deelnemers – kon deze vraag niet beantwoorden. Dit heeft er mee te maken deze respondenten bij de aanvraag en/of uitvoering van het project ondersteund zijn (worden) door externe partijen. Verder zien we dat circa de helft van de respondenten de lasten als neutraal of zelfs als licht ervaart. Ook bij een deel van deze respondenten zal echter gelden dat zij maar beperkt zicht hebben op de administratieve lasten omdat er gebruik is (wordt) gemaakt van externe ondersteuning. Ongeveer een vijfde deel van de respondenten vindt de lasten wel zwaar. Deze respondenten noemden eisen ten aanzien van de begroting, de hoeveelheid gevraagde gegevens en het op papier krijgen van een goed verhaal. Vanuit de geraadpleegde intermediairs wordt hieraan toegevoegd dat (vooral) de aanvraagprocedure een erg formeel proces is en dat daarbij met name veel gedetailleerde gegevens gevraagd worden over de begroting.

Tabel 4.9 Beoordeling administratieve lasten

Administratieve lasten	Deelnemers (N=16)	Afgewezenen (N=15)	Totaal aanvragers (N=31)
Nauwelijks of geen administratieve lasten	6%	20%	13%
Wel administratieve lasten maar niet (heel) zwaar	19%	46%	32%
Administratieve lasten waren (heel) zwaar	13%	27%	19%
Weet niet/geen mening	62%	7%	36%
Totaal	100%	100%	100%

5. RESULTATEN EN MEERWAARDE

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk beschouwen we de toegevoegde waarde van de regeling Praktijknetwerken voor de doelgroep. We merken hierbij op – zoals we ook al in de inleiding van dit rapport hebben aangegeven – dat er primair een procesevaluatie van deze regeling is uitgevoerd. De achtergrond hiervan is dat de projecten die voor de openstelling van 2007 ingediend zijn pas begin dit jaar (2008) zijn gecommitteerd en (dus) nog maar kort lopen. Dit hoofdstuk heeft dan ook voornamelijk als doel om een eerste indruk te geven van de (te verwachten) meerwaarde en resultaten van netwerken die vanuit de regeling Praktijknetwerken ondersteund zijn.

De opbouw van dit hoofdstuk ziet er als volgt uit. In paragraaf 5.2 zal eerst aandacht worden geschonken aan de motieven voor deelname aan de regeling. In de paragrafen 5.3 en 5.4 besteden we respectievelijk aandacht aan de kwaliteit van de netwerkbegeleiding en de inhoudelijke ondersteuning. Vervolgens zullen we dan inzoomen op de (voorlopige) meerwaarde en resultaten van de ondersteunde netwerken. Daartoe gaan we achtereenvolgens in op de betekenis van de ondersteunde netwerken voor kennisgebruik en -verspreiding (paragraaf 5.5), eventuele vernieuwingen die al met de ondersteunde netwerken zijn gerealiseerd of verwacht worden (paragraaf 5.6) en overige effecten (5.7).

5.2 Motieven voor deelname

Zoals in de inleiding aangegeven, zijn we bij zowel deelnemers als afgewezenen nagegaan waarom zij destijds een beroep op de regeling Praktijknetwerken hebben gedaan. De resultaten van deze vraagstelling hebben we in tabel 5.1 vervat. Hierbij springt er, zowel voor de deelnemers als de afgewezenen, één motief in het bijzonder boven uit. Dit motief is dat de ondersteuning die de regeling Praktijknetwerken bood ***precies paste bij de behoeften van het netwerk***. Dit duidt er op dat de regeling blijkbaar voorziet in behoeften van (deelsegmenten van) veehouders. Uit de toelichting die de aanvragers hierbij gegeven hebben, komt naar voren dat de agrarische ondernemers vaak met een vraagstuk zit(ten) waar men eigenlijk geen tijd en/of geld en/of kennis voor heeft om dit goed op te pakken. De regeling Praktijknetwerken biedt dan de mogelijkheid om hiermee toch aan de slag te gaan. Dit omdat er bijvoorbeeld met netwerkbegeleiding voor een meer structurele aanpak gekozen kan worden.

In aanvulling hierop noemt ongeveer een derde deel van de aanvragers ook nog spontaan dat er een beroep op de regeling is gedaan om een extra slag te kunnen maken met een innovatie/vernieuwing waartoe het netwerk zelfstandig niet toe in staat was. Voor één op de vijf aanvragers speelde ook nog het argument dat men hiermee een extra impuls kon geven aan hun netwerk. De overige argumenten worden minder frequent naar voren gebracht.

Tabel 5.1 Motieven om een beroep op regeling te doen (meerdere antwoorden mogelijk)

Motieven	Deelnemers (N=16)	Afgewezenen (N=15)	Totaal aanvragers (N=31)
Aanbod/mogelijkheden paste(n) precies bij waar we als netwerk behoefte aan hadden	63%	87%	74%
Om ons als netwerk te ondersteunen bij een innovatie/vernieuwing wat we zelf alleen niet konden	44%	20%	32%
We zagen dat als een goede mogelijkheid om een extra impuls (extra 'zin') te geven aan ons netwerk	19%	20%	19%
Omdat het zeer eenvoudig/laagdrempelig was om zo'n verzoek in te dienen	13%	-	6%
In ons netwerk is altijd sprake van tijdgebrek, met de regeling Praktijknetwerken konden we dat ondervangen	13%	7%	10%

5.3 Kwaliteit van de begeleiding

In deze paragraaf staat de netwerkbegeleiding van de ondersteunde netwerken centraal. We gaan achtereenvolgens in op het beroep op deze begeleiding, de totstandkoming daarvan, de beoordeling van de kwaliteit van deze begeleiding, de geboekte resultaten en de inzet van specifieke instrumenten.

In tabel 5.2 hebben we aangegeven in welke mate er door de geraadpleegde deelnemers gebruik is gemaakt van **netwerkbegeleiding** en **welke partijen** daarvoor zijn ingezet. Hieruit komt naar voren dat bij alle door onze geraadpleegde netwerken een beroep op netwerkbegeleiding wordt gedaan. 'Hofleveranciers' van netwerkbegeleiders zijn achtereenvolgens de Wageningen UR, LTO en DLV. In totaal komt bijna driekwart van de begeleiders van deze partijen. De overige netwerkbegeleiders van de netwerken in onze steekproef zijn werkzaam bij organisaties zoals Arvalis, Accon-AVM, Praedium en HFC Advies. Desgevraagd gaven vrijwel alle geraadpleegde aanvragers (deelnemers en afgewezenen) aan dat het voor hen bij voorbaat duidelijk was welke partij zorg zou dragen voor de netwerkbegeleiding indien de aanvraag gehonoreerd zou worden. Dit wordt natuurlijk ook veroorzaakt door het feit dat deze keuze in de regeling Praktijknetwerken overgelaten wordt aan de aanvragers. In het voorgaande programma Netwerken in de Veehouderij kregen de deelnemende netwerken een begeleider toegevoegd.

Tabel 5.2 Gebruik netwerkbegeleiding

Netwerkbegeleiding	Deelnemers (N=16)
Geen netwerkbegeleiding	0%
Wel netwerkbegeleiding, namelijk door	100%
<i>Wageningen UR</i>	25%
<i>DLV</i>	19%
<i>LTO</i>	25%
<i>Anders</i>	25%
<i>Onbekend</i>	6%

Naast netwerkbegeleiding kan er vanuit de netwerken ook een beroep op inhoudelijke ondersteuning worden gedaan. Hier komen we in de volgende paragraaf op terug.

Uit de evaluatie komt naar voren dat een ruime meerderheid van de deelnemers al **bekend** was met de persoon of personen die netwerkbegeleiding of inhoudelijke ondersteuning bieden (zie tabel 5.3). Vaak heeft (hebben) deze partij(en) in het verleden al werkzaamheden voor het netwerk uitgevoerd.

Tabel 5.3 Eerdere contacten met ondersteunende persoon/personen

	Deelnemers (N=16)
Geen eerder contact	25%
Wel eerder contact	75%
<i>Hadden al eerder werkzaamheden voor ons netwerk uitgevoerd</i>	9*
<i>Heeft voorheen al eens lezingen/voorlichting e.d. voor ons netwerk gegeven</i>	4
<i>Kenden we al langer, maar weet niet meer vanuit welke context</i>	4
<i>Heeft vaker contact met ons gezocht om na te gaan of zij iets voor ons konden betekenen</i>	3
<i>Waren betrokken bij eerder onderzoek/experimenten waar wij als netwerk ook bij betrokken waren</i>	1
<i>Anders</i>	3

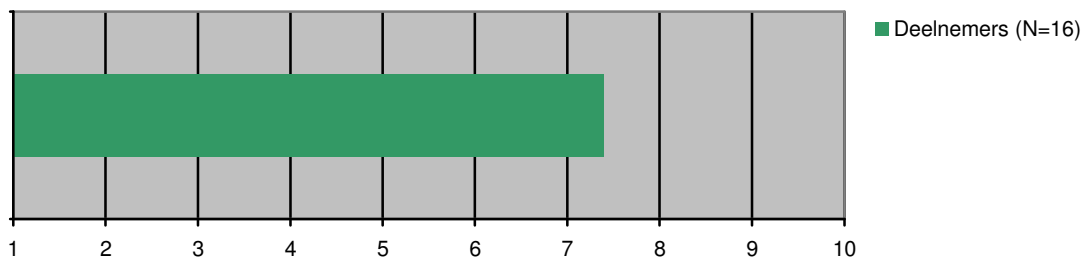
* Aantal keer genoemd.

In de interviews zijn we nagegaan wat de **consequenties** – voor het beroep op **netwerkbegeleiding** – zouden zijn geweest indien de **regeling Praktijknetwerken niet zou bestaan**. Daaruit kwam naar voren dat zes deelnemers dan sowieso afgezien hadden van het inzetten van een netwerkbegeleider. Dit dan vanwege de extra kosten die daaraan verbonden zouden zijn. Vier deelnemers zouden dan wel anderszins getracht hebben om een netwerkbegeleider te vinden maar zij zouden dan niet in staat of bereid zijn geweest om daarvoor extra te betalen. Dit laatste om het verlies aan de subsidie (deels) te ondervangen. Eén deelnemer kon deze vraag niet beantwoorden.

Per saldo waren er (dus) vijf deelnemers die bij het ontberen van de regeling Praktijknetwerken ook op zoek zouden zijn gegaan naar een netwerkbegeleider en ook bereid zouden zijn geweest om daarvoor wat extra te betalen dan zij nu hoeven te doen. We hebben bij deze vijf deelnemers getracht ook zicht te krijgen op de vraag hoeveel zij dan extra hadden willen betalen en of zij dus het verlies aan subsidie dan eventueel geheel voor eigen rekening hadden willen nemen. Geen van de respondenten kon hier echter bedragen noemen. Gezien de reacties van deze respondenten op de betreffende vraag kan echter verwacht worden dat het hier veelal niet om volledige compensatie van het verlies aan subsidie zou zijn gegaan. Ook de gegeven antwoorden op een vergelijkbare vraag rondom de inhoudelijke ondersteuning duiden daar overigens op (zie hierna).

Over de **kwaliteit van de netwerkbegeleiding** waren de deelnemers gemiddeld genomen goed tevreden. Zij vonden dat de netwerkbegeleider een belangrijke inbreng had om in het netwerk op een structurele manier aan kennisuitwisseling te werken. Bovendien kon de netwerkbegeleider vaak makkelijk contacten leggen met andere partijen die voor het netwerk relevant kunnen zijn. Gemiddeld gaven de deelnemers een 7,4 als rapportcijfer. Veertien van de zestien deelnemers gaven een rapportcijfer 7 of 8. Er was één deelnemer die een hoger cijfer gaf en één deelnemer die een onvoldoende gaf. De achtergrond voor de onvoldoende was dat bij deze deelnemer de indruk bestond dat de netwerkbegeleider de kennis uit het project buiten het netwerk om in een ander project/initiatief had gebruikt.

Figuur 5.1 Beoordeling kwaliteit netwerkbegeleiding (in rapportcijfer)

Legenda:
 1 = zeer slecht
 10 = zeer goed

Om meer inzicht te krijgen in de vraag wat de netwerkbegeleiding de netwerken op het moment van de evaluatie al opgeleverd had, hebben we de deelnemers gevraagd naar de **voorlopige resultaten** van de **netwerkbegeleiding**. De uitkomsten van deze vraag hebben we in tabel 5.4 opgenomen. Deze uitkomsten laten zien dat een grote meerderheid van de deelnemers al concrete resultaten signaleerde. Het meest frequent genoemde resultaat van de netwerkbegeleiding was dat dit geleid heeft tot een meer **systematische of gestructureerde aanpak van het netwerk**. Zonder deze begeleiding zou het netwerk bijvoorbeeld veel minder vaart hebben kunnen maken met het project en/of veel meer op ad-hoc basis aan de slag zijn gegaan. Ook werd hierbij genoemd dat door de netwerkbegeleider de na te streven doelstellingen van het netwerk aangescherpt en concreter zijn geworden. Verder noemen verschillende deelnemers dat zij dankzij de inzet van de netwerkbegeleider in contact zijn gekomen met andere partijen en/of dat hiervan ook een impuls is uitgegaan op het ontwikkelen van nieuwe kennis.

Tabel 5.4 Resultaten van netwerkbegeleiding

	Deelnemers (N=16)
(Nog) geen resultaten	13%
Wel resultaten, namelijk	87%
<i>Meer systematische/gestructureerde aanpak van het netwerk</i>	8*
<i>Het leggen van contacten/in contact komen met andere partijen</i>	5
<i>Impuls voor het ontwikkelen van nieuwe kennis</i>	4

* Aantal keer genoemd.

We zijn bij de geraadpleegde deelnemers ook nagegaan wat de consequenties zouden zijn geweest indien men als netwerk geen gebruik had kunnen maken van netwerkbegeleiding die vanuit de regeling Praktijknetwerken ondersteund is. Hieruit komt naar voren dat een overgrote meerderheid van de deelnemers verwacht dat dit consequenties voor het netwerk zou hebben gehad (zie tabel 5.5). Als 'spiegelbeeld' van de voorgaande vraag wordt hier gewezen op de negatieve gevolgen voor de gestructureerde/systematische aanpak zoals die nu gevolgd kan worden (met ondersteuning van de netwerkbegeleider). Daarnaast wordt verschillende malen naar voren gebracht dat zonder netwerkbegeleiding – die vanuit de regeling ondersteund is – het project helemaal niet of met vertraging uitgevoerd zou zijn. Kortom, we zien uit de resultaten van zowel tabel 5.4 als 5.5 dat de netwerken veelal veel baat hebben gehad van de netwerkbegeleiding.

Tabel 5.5 Gevolgen voor netwerk bij geen gebruik netwerkbegeleiding

	Deelnemers (N=16)
Geen gevolgen	13%
Wel gevolgen, namelijk	87%
<i>Minder gestructureerde/systematische aanpak</i>	6*
<i>Project was dan niet van de grond gekomen</i>	5
<i>Dan had alles langer geduurd</i>	4

* Aantal keer genoemd.

Bij de ondersteuning van de netwerken kunnen ook specifieke instrumenten worden ingezet zoals methodieken, tools en communicatiemiddelen. In tabel 5.6 geven we weer in hoeverre dergelijke instrumenten – op het moment van de evaluatie – al ingezet waren in de netwerken die vanuit de regeling Praktijknetwerken ondersteund zijn. Dit bleek bij ongeveer eenderde deel van de netwerken het geval te zijn. Het ging hierbij dan met name om methodieken zoals het toepassen van een methodiek waarmee knelpunten geanalyseerd kunnen worden of een methodiek om tot plannen of concepten (voor stallen) te komen. Een voorbeeld van een tool is een instrument om tijdens een vergadering de discussie binnen het netwerk te stimuleren. Dit was van belang om tot een interactief proces te komen om het vraagstuk op te pakken waarbij deelnemers ook bereid waren om vertrouwelijke informatie uit te wisselen. De ingezette instrumenten werden gemiddeld genomen positief beoordeeld.

Tabel 5.6 Inzet instrumenten

	Deelnemers (N=16)	Beoordeling**
Geen instrumenten ingezet	62%	
Wel instrumenten ingezet, namelijk	38%	
Methodieken	4*	8,0
Tools	2	8,0
Communicatiemiddelen	1	8,0
Weet niet	0%	

* Aantal keer genoemd.

** In rapportcijfer (1 = zeer slecht, 10 = zeer goed).

Tot slot van deze paragraaf besteden we aandacht aan de **sterke en verbeterpunten** zoals die ten aanzien van de systematiek van de inzet van netwerkbegeleiders door de deelnemers naar voren zijn gebracht. Iets meer dan de helft (56%) van de geraadpleegde 16 deelnemers kon sterke punten noemen. Hierbij ging het voornamelijk om punten die ook al eerder in deze paragraaf zijn genoemd, zoals het structureren van het netwerk, het verbeteren van het organiserend vermogen, het leggen van contacten met partijen die voor het netwerk van belang kunnen zijn, bijdrage aan kennisontwikkeling en het ontlasten van de netwerken door het bieden van secretariële ondersteuning. Slechts één deelnemer bracht rondom deze systematiek een verbeterpunt naar voren. Het ging hierbij om een pleidooi voor betere bescherming van het projectidee. Deze deelnemer bracht dit naar voren omdat bij hem het idee bestond dat de netwerkbegeleider met zijn idee 'aan de haal was gegaan'.

5.4 Kwaliteit van de inhoudelijke ondersteuning

Nadat we in de voorgaande paragraaf aandacht hebben geschonken aan de ondersteuning van netwerken via netwerkbegeleiding zullen we in de nu voorliggende paragraaf ingaan op de **inhoudelijke ondersteuning** die netwerken eventueel verkregen hebben. Bij inhoudelijke ondersteuning dient bijvoorbeeld te worden gedacht aan het feit dat inhoudelijke experts – op terreinen die voor de netwerken relevant zijn – geparticipeerd hebben in een aantal bijeenkomsten van het netwerk. Of dat netwerken van deze experts advies verkregen hebben, enzovoort. Allereerst geven we aan welk deel van de door ons geraadpleegde deelnemende netwerken op het moment van de evaluatie al gebruik had gemaakt van inhoudelijke ondersteuning (zie tabel 5.7). Hieruit blijkt dat dit voor circa tweederde deel van de deelnemende netwerken het geval was. Uit de resultaten van tabel 5.7 blijkt verder dat bij deze inhoudelijke ondersteuning vooral een beroep op Wageningen UR wordt gedaan.

Tabel 5.7 Beroep op inhoudelijke ondersteuning

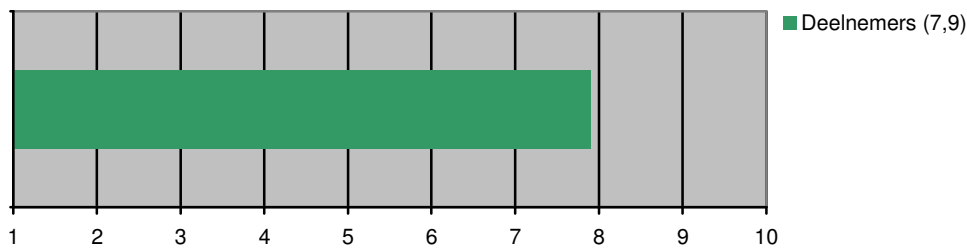
	Deelnemers (N=16)
Geen inhoudelijke ondersteuning	31%
Wel inhoudelijke ondersteuning, namelijk door	69%
<i>Wageningen UR</i>	10*
<i>DLV</i>	3
<i>Anders (andere kennisleverancier, andere bedrijven en adviseurs)</i>	6

* Aantal keer genoemd.

Uit tabel 5.7 volgt dus dat er op het moment van de evaluatie 11 netwerken waren die al gebruik hadden gemaakt van inhoudelijke ondersteuning. Ook hier zijn we nagegaan wat de **consequenties** zouden zijn geweest indien hiervoor **geen financiële ondersteuning** vanuit de regeling Praktijknetwerken verkregen zou zijn. Bijna de helft van deze netwerken – namelijk vijf netwerken – zou dan helemaal afgezien hebben van inhoudelijke ondersteuning. Eén deelnemer kon niet inschatten wat dan de consequenties zouden zijn geweest. Per saldo waren er dus vijf deelnemers die aangaven dat zij dan wel (graag) ook een beroep op inhoudelijke ondersteuning hadden gedaan. De vijf deelnemers die zonder subsidie toch graag een beroep op inhoudelijke ondersteuning hadden gedaan, schatten in dat hun netwerk daarvoor ook wel wat extra had willen betalen. Twee van deze respondenten konden dat ook wat concretiseren met bedragen. Het bleek daarbij echter om vrij beperkte bedragen te gaan, namelijk tussen de 300 en 500 euro.

Net als voor de netwerkbegeleiding hebben we de deelnemers – voor wie dat relevant was – ook gevraagd om de **kwaliteit** van de **inhoudelijke ondersteuning** met een rapportcijfer te beoordelen. Uit figuur 5.2 blijkt dat deelnemers over het algemeen (zeer) positief zijn over de inhoudelijke ondersteuning. Geen van de betreffende deelnemers gaf een onvoldoende. Als toelichting op de positieve beoordeling van de inhoudelijke ondersteuning werd bijvoorbeeld genoemd dat de inbreng van de kennis door de uitgenodigde deskundige als een belangrijke meerwaarde werd gezien om de vernieuwing vorm te kunnen geven. De ingebrachte kennis was niet aanwezig bij de netwerkpartners zelf.

Figuur 5.2 Beoordeling kwaliteit inhoudelijke ondersteuning (in rapportcijfer)

Legenda:
 1 = zeer slecht
 10 = zeer goed

Verder zijn we ook voor de **inhoudelijke ondersteuning** – onder deelnemers die hiermee te maken hebben gehad – nagegaan of dit (al) **resultaten** opgeleverd had. Dit bleek op één deelnemer na voor al deze deelnemers het geval te zijn. Hierbij bleek het vaak te gaan om vervolgstappen die vanuit het netwerk konden worden gezet. Deze stappen werden mogelijk gemaakt door de nieuwe kennis die opgedaan werd vanuit bijvoorbeeld presentaties of andere bijdragen door bijvoorbeeld wetenschappers. Voorbeelden van dergelijke vervolgstappen zijn het opstellen van een investeringsplan, een nieuw idee voor de vormgeving van stallen en een opstap naar nieuwe mest-systemen en -technieken. De inhoudelijke ondersteuning leverde in een aantal gevallen ook aanknopingspunten op voor vervolgonderzoek, bijvoorbeeld naar marktmogelijkheden en praktijktesten.

Tabel 5.8 Resultaten van inhoudelijke ondersteuning

Resultaten	Deelnemers (N=11)
(Nog) geen resultaten	9%
Wel resultaten, namelijk	91%
<i>Kennis benut om plannen op te gaan stellen</i>	7*
<i>Kennis voor vervolgonderzoek</i>	3

* Aantal maal genoemd.

Voor de 11 deelnemers (die inhoudelijke ondersteuning hebben verkregen) zou in ruim viervijfde deel van de gevallen (82%) het ontbreken van een subsidiemogelijkheid voor inhoudelijke ondersteuning negatieve consequenties hebben gehad. Hierbij werd met name genoemd dat het netwerk dan minder goed van de grond zou zijn gekomen. Dit vanwege het feit dat juist ook de inhoudelijke ondersteuning zo van belang is om vervolgstappen te kunnen zetten.

Voor de volledigheid hebben we de deelnemers ook nog gevraagd naar **sterke en verbeterpunten** rondom de **inhoudelijke ondersteuning**. Deze vraag bleek echter lastig te beantwoorden voor de deelnemers. Slechts een drietal deelnemers bracht dan ook sterke punten naar voren. Dit kwam er met name op neer dat met de inhoudelijke ondersteuningsmogelijkheden gebruik kon worden gemaakt van kennis vanuit de wetenschap. Deze deelnemers verwachtten dat deze kennis zonder het project – dat vanuit de regeling Praktijknetwerken ondersteund is – moeilijk verkregen had kunnen worden. Dit omdat het netwerk zelf niet beschikte over de juiste ingangen bij de kennisaanbieders.

5.5 Betekenis netwerken voor inzicht in – en gebruik van – kennis

We besteden in deze paragraaf aandacht aan de betekenis van de vanuit de regeling Praktijknetwerken ondersteunde netwerken op zaken zoals inzicht in het kennisaanbod en het gebruik daarvan. We merken hierbij nogmaals op dit – gezien het feit dat de projecten ten tijde van de evaluatie nog volop in uitvoering waren – gezien dient te worden als een momentopname.

In tabel 5.9 hebben we een aantal **aspecten van kennisinzicht en –gebruik** samengevat. Hieruit blijkt dat de helft van de ondervraagde netwerken door deelname aan de regeling Praktijknetwerken meer inzicht heeft verkregen in het kennisaanbod van kennisleveranciers zoals Wageningen UR en DLV. Ook zien we dat deze deelname bij bijna de helft van de netwerken geleid heeft tot contacten met relevante kennisaanbieders. Bij zes netwerken was op het moment van de evaluatie (al) sprake van een intensiever gebruik van de dienstverlening van kennisaanbieders dan voorheen het geval was.

Tabel 5.9 Effecten op kennis door deelnemende netwerken (N=16)

Aspecten kennisinzicht en -gebruik	Ja	Nee
Meer inzicht in kennisaanbod kennisaanbieders door deelname aan regeling	50%	50%
Door netwerkbegeleiding van netwerken contacten gelegd met kennisaanbieders die meerwaarde kunnen hebben	44%	56%
Meer gebruik diensten kennisaanbieders door deelname aan regeling	38%	62%

Als 'spiegelbeeld' van het voorgaande zijn we ook bij de geraadpleegde **afgewezenen** nagegaan wat naar hun inschatting de **consequenties** zouden zijn geweest indien zij **wel ondersteuning** vanuit de regeling Praktijknetwerken hadden verkregen (zie tabel 5.10). Hieruit blijkt dat ongeveer de helft van de afgewezenen verwacht dat zij dan meer inzicht hadden gehad in het kennisaanbod van kennisaanbieders. Dit is in lijn met de uitkomsten voor de deelnemers. Voor de andere aspecten geldt dat de afgewezenen verwachten dat de subsidie een grotere impact zou hebben dan de deelnemers op het moment van de evaluatie al hadden ervaren. Hierbij merken we nogmaals op dat het voor deelnemers om een tussenstand gaat waarbij het niet uitgesloten is dat ook de deelnemers op termijn uitkomen op de percentages zoals die door de afgewezenen zijn genoemd.

Tabel 5.10 Effecten niet-deelname op kennisinzicht en kennisgebruik afgewezenen (N=15)

Aspecten kennisinzicht en -gebruik	Ja	Nee
Met subsidie zou er meer inzicht zijn in kennisaanbod kennisleveranciers	53%	47%
Met subsidie zou er meer contact zijn met kennisleveranciers die meerwaarde kunnen hebben	80%	20%
Met subsidie zou er meer gebruik zijn gemaakt van diensten kennisleveranciers	67%	33%

In de evaluatie is verder aandacht besteed aan de vraag in hoeverre de deelnemers door deelname aan de regeling al **nieuwe kennis en nieuwe inzichten** hadden opgedaan op het moment van de evaluatie. Dit bleek voor een ruime meerderheid (88%) van de 16 geraadpleegde deelnemers te gelden. Hieronder geven we voorbeelden van nieuwe kennis en inzichten die genoemd zijn:

- nieuwe kennis over de haalbaarheid van de beoogde vernieuwing;

- nieuwe kennis over de marktkansen van Fries roodbont;
- nieuwe kennis over mogelijkheden voor reductie gebruik antibiotica;
- nieuwe kennis over verschillende methoden van mestverwerking en -wetgeving;
- nieuwe kennis voor scheiden van mest en zand.

Ook alle geraadpleegde afgewezenen verwachten dat zij met ondersteuning vanuit de regeling – meer dan nu het geval is – nieuwe kennis en inzichten op hadden kunnen doen.

We hebben de geraadpleegde deelnemers ook gevraagd of zij gemerkt hebben dat kennisleveranciers (zoals de Wageningen UR) wat doen met de (tussentijdse) resultaten van de netwerken. Dat dit bijvoorbeeld invloed heeft op het type onderzoek zoals dat door kennisaanbieders wordt gedaan. Negen van de 16 deelnemers gaven aan dat dit inderdaad het geval was. Deze respondenten noemden bijvoorbeeld dat zij merkten dat er meer publicaties over het thema van het netwerk verschenen. Of men had gehoord dat er bij de kennisaanbieder een nieuw project rondom het thema van het netwerk werd opgestart.

We zijn bij de deelnemers ook nagegaan wat de **effecten** van deelname aan de regeling Praktijknetwerken zijn geweest op verschillende **aspecten van samenwerking**. In tabel 5.11 hebben we deze aspecten opgenomen. Tevens hebben we in die tabel weergegeven in hoeverre deelnemers op het moment van de evaluatie al effecten op deze aspecten signaleerden. De resultaten spreken voor zich in die zin dat een meerderheid van de geraadpleegde deelnemers positieve effecten constateert op de intensiteit en kwaliteit van de samenwerking in de netwerken. Op één deelnemer na noemden alle deelnemers wel één of meer positieve effecten op de aspecten van samenwerking zoals die in tabel 5.11 opgenomen zijn.

Tabel 5.11 Effecten deelname regeling Praktijknetwerken op aspecten van samenwerking in netwerken van deelnemers (N=16)

Aspecten van samenwerking	Ja	Nee
Meer partijen zijn in het netwerk gaan participeren	69%	31%
Het netwerk komt frequenter bij elkaar	88%	12%
Het netwerk wisselt meer (vertrouwelijke) informatie uit	75%	25%
Het netwerk is een gezamenlijk project gestart	75%	25%
De onderwerpen waarmee het netwerk zich bezighoudt zijn strategischer geworden	81%	19%

Als ‘spiegelbeeld’ van het voorgaande hebben we ook aan de afgewezenen de vraag voorgelegd welke effecten op aspecten van samenwerking zij (naar verwachting) hadden kunnen realiseren indien de aanvraag wel gehonoreerd was. De resultaten van deze vraag (zie tabel 5.12) blijken in sterke mate te sporen met die van de deelnemers. Ook de afgewezenen verwachten dat ondersteuning vanuit de regeling Praktijknetwerken een positieve impact zou hebben gehad op de kwaliteit en intensiteit van de samenwerking in hun netwerken. Op één na noemden alle afgewezenen overigens minstens één verwacht positief effect op aspecten van samenwerking zoals die in tabel 5.12 opgenomen zijn.

Tabel 5.12 Effecten niet-deelname op samenwerking afgewezenen (N=15)

Aspecten van samenwerking	Ja	Nee
Met subsidie zouden er meer partijen zijn in het netwerk gaan participeren	57%	43%
Met subsidie zou het netwerk frequenter bij elkaar komen	80%	20%
Met subsidie zou het netwerk meer (vertrouwelijke) informatie uitwisselen	73%	27%
Met subsidie zouden de onderwerpen waarmee het netwerk zich bezighoudt strategischer zijn geworden	87%	13%

Een belangrijke doelstelling van de regeling Praktijknetwerken is om de **uitwisseling van kennis en ervaringen** tussen agrarische ondernemingen onderling en met andere partijen te stimuleren. We hebben daarom aan de deelnemers de vraag voorgelegd in hoeverre deelname aan de regeling (via het ondersteunde netwerk) op het moment van de evaluatie al een positief effect had op deze uitwisseling (zie tabel 5.13). Daaruit blijkt dat bij een ruime meerderheid van de deelnemers hiervan sprake is.

Tabel 5.13 Effecten op kennis en ervaring uitwisseling (N=16)

Uitwisselen kennis en ervaring	Ja	Nee
Meer uitwisseling tussen agrarische ondernemingen onderling	88%	12%
Meer uitwisseling tussen agrarische ondernemingen en andere partijen	88%	12%

Als voorbeelden van intensivering van de uitwisseling van kennis en ervaringen tussen agrarische ondernemingen onderling werd onder andere genoemd dat:

- er een betere en intensievere gegevensuitwisseling (van kengetallen) tussen de bedrijven tot stand is gebracht waardoor men beter en meer van elkaar kan leren;
- er gaandeweg het project meer partijen zijn aangehaakt (die de meerwaarde van het netwerk gingen inzien). Ook met deze partijen is kennisuitwisseling gerealiseerd waardoor er meer kennis ging circuleren;
- er zijn stappen gezet om tot gezamenlijke innovaties te komen. Om dit te realiseren worden ook meer kennis en ervaringen uitgewisseld.

Voorbeelden van andere partijen waarmee de uitwisseling van kennis en ervaringen geïntensiveerd is, zijn:

- Wageningen UR/DLV (negen keer genoemd);
- afnemers (zeven keer genoemd);
- toeleveranciers (vijf keer genoemd);
- brancheorganisaties (twee keer genoemd);
- adviesbureaus (twee keer genoemd).

Uit de 'spiegelbeeld vraag' aan afgewezenen (zie tabel 5.14) blijkt dat ook afgewezenen inschatten dat zij met financiële ondersteuning vanuit de regeling meer uitwisseling van kennis en ervaringen tussen agrariërs onderling en met andere partijen hadden kunnen realiseren.

Tabel 5.14 Effecten op kennis- en ervaring uitwisseling

Uitwisselen kennis en ervaring	Ja	Nee
Met subsidie zou er meer uitwisseling zijn tussen agrarische ondernemingen onderling	67%	33%
Met subsidie zou er meer uitwisseling zijn tussen agrarische ondernemingen en andere partijen	93%	7%

Met het ondersteunen van netwerken wordt ook beoogd om de 'strategische ruimte' van agrarische ondernemers (veehouders) te verruimen. De achterliggende gedachte is hierbij ook dat agrarische ondernemers door participatie aan de netwerken leren dat het zinvol kan zijn om zich extern te oriënteren. En dat het (dus) ook een meerwaarde kan hebben om met collega's of andere partijen samen te werken en/of oog te hebben voor veranderende maatschappelijke eisen die aan de veehouderij worden gesteld. In het licht hiervan hebben we deelnemers de vraag voorgelegd of zij – door hun deelname aan het netwerk dat vanuit de regeling ondersteund wordt – nu zelf **makkelijker contact** leggen met **andere partijen** die relevant zijn voor het bedrijf. Een meerderheid van de geraadpleegde deelnemers – namelijk tien van de 16 – gaf aan dat een dergelijk effect zich bij hen inderdaad voor had gedaan. Deze deelnemers hadden – meer dan voorheen – bijvoorbeeld contact gelegd met industriële bedrijven, kennisleveranciers en ministeries.

Bij de regeling Praktijknetwerken dient er ook aandacht te worden besteed aan het **breder uitdragen** van de **resultaten** die met het ondersteunde project worden bereikt. Ten tijde van de evaluatie had bijna de helft van de deelnemers (zeven van de 16 deelnemers) al stappen gezet om de resultaten breder uit te dragen. Bij zes deelnemers was hier nog geen sprake van. Dit had vooral te maken met het feit dat het in de optiek van deze netwerken nog te vroeg was om al op zinvolle wijze resultaten te kunnen uitdragen. Voor drie deelnemers gold dat er al wel resultaten waren behaald met het project die uitgedragen zouden kunnen worden. Deze netwerken hadden dit echter nog niet opgepakt.

Tabel 5.15 Mate waarin stappen zijn ondernomen om resultaten breder uit te dragen

Uitdragen resultaten	Deelnemers (N=16)
Ja	43%
Nee, want er zijn nog geen resultaten die (zinvol) uitgedragen kunnen worden	38%
Nee, hoewel er wel resultaten behaald zijn (niet aan gedacht/niet aan toegekomen)	19%

Van de zeven deelnemers die al activiteiten hadden ontplooid op het gebied van het uitdragen van (tussentijdse) resultaten van het netwerk hadden vier deelnemers daarvan al bepaalde spin-off effecten gesignaleerd. Zo noemden drie van deze deelnemers dat andere agrarische ondernemers inmiddels belangstelling hadden getoond voor de (tussentijdse) resultaten van het netwerk. Eén deelnemer noemde dat er vanuit de politiek belangstelling was getoond.

Vanuit de **sleutelpersonen** wordt diverse malen genoemd dat de website met een overzicht van de ondersteunde netwerken (www.verantwoordeveehouderij.nl) een goed initiatief is om de projecten – en de resultaten daarvan – op een gestructureerde wijze bekendheid te geven. Het voordeel van de website is dat gezamenlijk 'meer massa' kan worden gemaakt van alle ondersteunde projecten dan wanneer dit gefragmenteerd plaats zou vinden. Ook wordt door enkele sleutelpersonen naar voren gebracht dat het voor de deelnemers lastig kan zijn om zelf invulling te geven aan het uitwisselen van kennis en

ervaring omdat dit niet hun kernactiviteit is. Deze personen pleiten er dan ook voor om de deelnemers op dit punt te ondersteunen.

5.6 Effect op vernieuwingen

Zoals we eerder in deze rapportage hebben gezien, komen voor de regeling Praktijknetwerken projecten in aanmerking die gericht zijn op het verkrijgen of het vergroten van kennis en vaardigheden waarmee nieuwe, betere of hoogwaardigere producten kunnen worden verkregen of productiewijzen of -processen kunnen worden verbeterd. Om deze reden hebben we in de evaluatie ook aandacht besteed aan de vraag in hoeverre de ondersteunde netwerken actief zijn met het realiseren van **vernieuwingen** en welke (tussentijdse) resultaten daarbij eventueel al geboekt zijn.

Van de 16 geraadpleegde deelnemers waren er 14 respondenten die aangaven dat het netwerk bezig was met het trachten te realiseren van bepaalde vernieuwingen en dat dit ook de reden – of één van de redenen was – dat een beroep werd gedaan op de regeling Praktijknetwerken. Twee deelnemers gaven aan dit niet het geval was.

Van de 14 deelnemers die bezig waren met vernieuwingen gaf een meerderheid (negen deelnemers) aan dat de **financiële ondersteuning** van **doorslaggevende betekenis** is geweest. Daarmee wordt bedoeld dat zonder deze ondersteuning het netwerk niet in staat zou zijn geweest om met deze vernieuwing aan de slag te gaan. De andere vijf deelnemers gaven aan dat hun netwerken zonder de financiële ondersteuning op zich wel verder zouden zijn gegaan met de betreffende vernieuwing. Vier van deze vijf deelnemers geven echter aan dat ook voor hen de financiële ondersteuning wel degelijk van belang is geweest. Door deze ondersteuning hebben zij hun vernieuwingstraject bijvoorbeeld eerder kunnen starten, hier meer vaart mee kunnen maken dan wel het vernieuwingstraject grootschaliger of kwalitatief hoogwaardiger kunnen aanpakken.

In tabel 5.16 hebben we samengevat welke typen meerwaarden van de financiële ondersteuning deze vijf deelnemers naar voren brachten. De andere negen deelnemers met vernieuwingstrajecten hebben deze vraag dus niet beantwoord. Dit vanwege het feit dat deze deelnemers hun vernieuwingstrajecten sowieso niet hadden doorgezet zonder ondersteuning vanuit de regeling Praktijknetwerken. Per saldo valt uit het bovenstaande dus af te leiden dat slechts één van de 14 deelnemers met vernieuwingstrajecten geen meerwaarde signaleert van de subsidie op de (doorgang en aanpak van) het betreffende vernieuwingstraject (respondent D).

Tabel 5.16 Gevolgen subsidie voor vernieuwingsprojecten deelnemers

Respondent	Uitvoeringstraject sneller kunnen doorlopen	Eerder kunnen gestart	Grootschaliger kunnen aanpakken	Kwalitatief beter kunnen uitvoeren
A	X	X		
B		X	X	
C	X	X	X	
D				
E	X	X	X	X

De geraadpleegde 15 afgewezenen gaven in ruime meerderheid (14 respondenten) aan dat ook zij ten tijde van de aanvraag als netwerk bezig waren met vernieuwingen en dat dit ook de reden – of één van de redenen – was om een beroep op de regeling te doen. Van de 14 afgewezen die met vernieuwingen bezig waren gaven vier respondenten aan

dat zij daarmee – vanwege de afwijzing – helemaal gestopt waren. De overige tien afgewezenen hebben na de afwijzing wel op één of andere wijze continuïteit trachten te geven aan hun vernieuwingstrajecten. Al deze tien respondenten geven echter aan dat het ontberen van de ondersteuning negatieve consequenties heeft gehad op zaken zoals startmoment, doorlooptijd, omvang en/of kwaliteit van hun vernieuwingsprojecten. Vaak is daarbij sprake van een combinatie van dergelijke negatieve effecten (zie tabel 5.17). Bij bijna alle afgewezenen heeft het mislopen van de subsidie negatieve gevolgen gehad voor de kwaliteit van het vernieuwingstraject, de doorlooptijd en het startmoment. Alle afgewezenen hebben door het ontberen van de subsidie concessies moeten doen aan de kwaliteit van hun vernieuwingstrajecten.

Tabel 5.17 Gevolgen ontbreken subsidie op vernieuwingsprojecten afgewezenen

Respondent	Uitvoeringstraject is langzamer verlopen	Pas later kunnen starten	Project is kleinschaliger geworden	Kwalitatief minder goed kunnen uitvoeren
A	X	X		X
B	X	X	X	X
C	X			X
D		X	X	X
E	X	X	X	X
F	X	X		X
G	X	X		X
H	X	X	X	X
I	X			X
J	X	X	X	X

Bij de raadpleging van de deelnemers zijn we nagegaan in hoeverre zij op het moment van de evaluatie al bepaalde vernieuwingen hadden weten te realiseren met het project dat vanuit de regeling Praktijknetwerken ondersteund is. Uit de resultaten van tabel 5.18 blijkt dat dit voor ongeveer tweederde deel van de deelnemers het geval was. Het ging hierbij met name om product- en procesvernieuwingen.

Tabel 5.18 Gerealiseerde innovaties en vernieuwingen bij deelnemers (N=16)

Innovaties/vernieuwingen	Aantal keer genoemd
Geen vernieuwing gerealiseerd	31%
Wel vernieuwing gerealiseerd, namelijk	69%
<i>Productvernieuwing</i>	3*
<i>Proces-/systeemvernieuwing</i>	5
<i>Marktvernieuwing</i>	2
<i>Organisatorische vernieuwing</i>	1
<i>Andersoortige vernieuwing</i>	3
Weet niet	-

* Aantal keer genoemd.

Naar de toekomst toe verwacht een ruime meerderheid van de deelnemers met behulp van het ondersteunde project nog (meer) vernieuwingen te kunnen realiseren (zie tabel 5.19). Hierbij worden met name ook productvernieuwingen genoemd.

Tabel 5.19 Verwachte innovaties en vernieuwingen bij deelnemers (N=16)

Innovaties/vernieuwingen	Aantal keer genoemd
Geen vernieuwing verwacht	19%
Wel vernieuwing verwacht, namelijk	81%
<i>Productvernieuwing</i>	6*
<i>Proces-/systeemvernieuwing</i>	3
<i>Marktvernieuwing</i>	-
<i>Organisatorische vernieuwing</i>	4
<i>Andersoortige vernieuwing</i>	1
Weet niet	-

* Aantal keer genoemd.

5.7 Economische, ecologische en sociale effecten

In deze laatste paragraaf besteden we aandacht aan enkele andere (voorlopige) typen effecten van de projecten die vanuit de regeling Praktijknetwerken ondersteund zijn. Zo zijn we in de interviews met deelnemers nagegaan in hoeverre op het moment van de evaluatie – als gevolg van het ondersteunde project – door één of meerdere netwerkpartners al **investeringen** waren gepleegd (zie tabel 5.20). Dit bleek voor een kwart van de deelnemers het geval te zijn. Hierbij ging het bijvoorbeeld om investeringen in activa (zoals machines en installaties) en om investeringen in het laten uitvoeren van meer uitgebreid onderzoek.

Tabel 5.20 Mate waarin door netwerk investeringen zijn gepleegd als gevolg van ondersteunde project

Investerings	Deelnemers (N=16)
Ja	25%
Nee	75%

Aan de deelnemers hebben we gevraagd in welke mate er, ten tijde van de evaluatie, al sprake was van bepaalde **economische, ecologische of sociale effecten**. Voor de typen effecten die we daarbij aan de orde hebben gesteld – en de resultaten van de vraagstelling – verwijzen we naar tabel 5.21. Ongeveer een vijfde deel van de deelnemers had al economische effecten weten te realiseren. Het ging hierbij bijvoorbeeld om het realiseren van kostenbesparingen en het kunnen realiseren van een betere prijs voor de producten. Bij ongeveer een derde deel van de deelnemers waren al ecologische effecten of effecten op het gebied van dierenwelzijn gerealiseerd. Het ging hierbij dan om oplossingen voor mestproblemen, minder antibioticagebruik en diervriendelijke inrichting van stallen. Tot slot gaf een vijfde deel van de deelnemers aan dat de participanten van het ondersteunde netwerk zich meer bewust waren geworden van de maatschappelijke eisen die aan de veehouderijsector worden gesteld.

Tabel 5.21 Economische en maatschappelijk effecten (N=16)

Economische en maatschappelijk effecten	Ja	Nee
Economische effecten	19%	81%
Ecologische effecten of effecten op gebied dierenwelzijn	31%	69%
Beter bewust van maatschappelijke eisen die aan sector worden gesteld	19%	81%

6. RELEVANTIE EN WENSEN VOOR DE TOEKOMST

6.1 Inleiding

In de evaluatie is ook aandacht besteed aan de huidige relevantie van de regeling Praktijknetwerken en wensen die er voor de toekomst rondom dit instrument leven. In dit hoofdstuk geven we de resultaten hiervan weer. We hebben dit hoofdstuk als volgt opgebouwd. In paragraaf 6.2 gaan we allereerst in op de vraag in hoeverre de regeling Praktijknetwerken ook in het huidige tijdsgewricht nog steeds een rol kan spelen bij het realiseren van bepaalde doelstellingen die voor de veehouderij van belang zijn. In paragraaf 6.3 besteden we vervolgens aandacht aan wensen voor eventuele aanpassingen in de regeling zoals die bij de doelgroep leven.

6.2 Huidige relevantie regeling Praktijknetwerken

De regeling Praktijknetwerken heeft als doel om een bijdrage te leveren aan de transitie naar een duurzame en maatschappelijk verantwoorde veehouderij. Om dit te realiseren wordt met de regeling beoogd om samenwerking tussen veehouders (en andere partijen) te stimuleren, een impuls te geven aan kennisuitwisseling en -verspreiding en (aldus) bij te dragen aan vernieuwingen in de sector.

In de gesprekken met zowel deelnemers als afgewezenen zijn we nagegaan in hoeverre de regeling ook in het huidige tijdsgewricht hier nog steeds een bijdrage aan kan leveren. Hierbij gaat het in feite om de vraag of deze **regeling** nog steeds **relevant** is. In tabel 6.1 hebben we enerzijds verschillende (sub)doelstellingen van de regeling opgenomen. Anderzijds hebben we daarin weergegeven of – in de optiek van zowel deelnemers als afgewezenen – de regeling ook nu nog (steeds) een bijdrage kan leveren aan de realisatie van deze doelstellingen. We zien dat een ruime meerderheid van zowel deelnemers als afgewezenen van mening is dat de regeling Praktijknetwerken wat dit aangaat (nog steeds) relevant is. De deelnemers zijn hierover nog wat positiever dan de afgewezenen.

Tabel 6.1 Huidige relevantie regeling voor realiseren doelstellingen volgens deelnemers (N=16) en afgewezenen (N=15)

Doelstellingen	Ja		Nee		Weet niet	
	Deel.	Afg.	Deel.	Afg.	Deel.	Afg.
Stimuleren samenwerking tussen agrarische ondernemingen onderling	94%	73%	6%	27%	0%	0%
Stimuleren samenwerking tussen agrarische ondernemingen met andere partijen	94%	73%	0%	27%	6%	0%
Stimuleren kennisuitwisseling (tussen agrarische ondernemingen en andere partijen)	94%	73%	0%	27%	6%	0%
Stimuleren van vernieuwingen in veehouderij	94%	73%	0%	27%	6%	0%

Aan de respondenten is ook gevraagd om hun antwoorden toe te lichten. We geven hieronder een aantal voorbeelden van dergelijke toelichtingen. We zullen daarbij differentiëren naar de verschillende doelstellingen zoals die in tabel 6.1 opgenomen zijn.

Ten aanzien van de doelstelling '**stimuleren van samenwerking tussen agrarische ondernemingen**' werden onder andere de volgende toelichtingen gegeven:

- Bij individuele boeren is veel kennis aanwezig. Met de regeling Praktijknetwerken kan dit bij elkaar gebracht worden.

- De regeling versterkt de coördinatie en het organiserend vermogen van agrarische ondernemers.
- De externe ondersteuning die vanuit de regeling wordt gefinancierd levert in de praktijk vaak een extra impuls op voor samenwerking tussen agrarische ondernemers.

Rondom de doelstelling om **'samenwerking en kennisuitwisseling tussen agrarische ondernemingen en andere partijen te stimuleren'** werden ondermeer de volgende typen toelichtingen gegeven⁹:

- De regeling biedt de mogelijkheid om breder te kijken dan alleen naar het eigen bedrijf of dat van agrarische collega's. Het is een praktisch hulpmiddel om in contact te komen met andere partijen.
- De netwerkbegeleiders leggen vaak contacten met andere partijen waar veehouders zelf niet altijd aan denken of minder 'ingangen' hebben.
- De regeling stimuleert juist ook samenwerking in de breedte. Hierbij gaat het niet alleen om samenwerking binnen de agrarische sector maar ook daarbuiten zoals met kennisinstellingen en met toeleveranciers en afnemers.

Voor de doelstelling **'stimuleren van vernieuwingen in de veehouderij'** werden onder andere de volgende toelichtingen gegeven:

- De regeling maakt het mogelijk om op een gestructureerde wijze aandacht te besteden aan het realiseren van vernieuwingen. Zonder ondersteuning (en structuur) gaat de dagelijkse bedrijfsvoering voor en wordt het besteden van aandacht aan vernieuwingen uitgesteld.
- De ondersteuning maakt het mogelijk om de juiste deskundigen bij een vernieuwingsvraagstuk te betrekken. Met de subsidie (en daarmee de netwerkbegeleiding) wordt deze deskundigheid ontsloten. Voor veehouders zelf is deze deskundigheid lastiger op het spoor te komen en te benaderen.

Om de huidige relevantie van de **regeling Praktijknetwerken** te toetsen zijn we bij de geraadpleegde aanvragers nagegaan in hoeverre deze regeling nog steeds **voorziet in een behoefte** van de **veehouderijsector**. De 16 geraadpleegde deelnemers waren unaniem van mening dat dit nog steeds het geval is. Diverse deelnemers wezen er daarbij op dat samenwerking en vernieuwing in de sector juist nu van groot belang zijn om de concurrentiepositie te verbeteren. Met de regeling wordt hier een impuls aan gegeven. Daarnaast gaven enkele deelnemers aan dat de regeling mogelijkheden biedt om in te spelen op (veranderende) maatschappelijke eisen die aan de sector worden gesteld.

Ook van de afgewezenen is een ruime meerderheid – namelijk 12 van de 15 respondenten – de mening toegedaan dat de regeling Praktijknetwerken nog in een behoefte van veehouders voorziet. Daarbij worden vergelijkbare argumenten gegeven als de deelnemers naar voren brengen (zie hierboven). Slechts drie afgewezenen stellen zich op het standpunt dat de regeling niet (meer) voorziet in behoeften van de veehouderijsector. Zij zijn deze mening toegedaan omdat de regeling in hun optiek maar door een beperkt deel van de veehouderijsector wordt benut.

Dat de regeling blijkbaar (nog steeds) relevant is blijkt ook uit het feit dat er bij de **aanvragers** ook **naar de toekomst toe** nog **animo voor de regeling** bestaat. Zo geven alle deelnemers aan dat zij in de toekomst – bij een geschikt vraagstuk – opnieuw een beroep op de regeling zouden willen doen. Dat er onder de deelnemers naar de toekomst toe belangstelling voor de regeling blijft bestaan komt omdat de regeling als een mogelijkheid wordt gezien om op een gestructureerde wijze kennisvraagstukken op te pakken die in de sector leven. Diverse deelnemers hebben dit argument naar voren gebracht en daarbij tevens aangegeven dat dergelijke kennisvraagstukken ook in de toekomst zullen blijven spelen. Overigens bestaat er ook onder de geraadpleegde afgewezenen – ondanks de afwijzing van de aanvraag – nog steeds draagvlak voor de regeling. Indien zich in de komende jaren een geschikt vraagstuk voordoet zou tweederde deel van deze respondenten namelijk wederom een beroep op de regeling doen.

⁹ We hebben de tweede en derde doelstelling uit tabel 6.1 hiervoor samengenomen.

We zijn ook nagegaan wat in de optiek van de doelgroep de **beste methode** is om **uitwisseling van kennis en ervaringen** in de veehouderijsector te **stimuleren**. Alle 16 deelnemers waren van mening dat het ondersteunen van netwerken, zoals dat vanuit de regeling Praktijknetwerken plaatsvindt, hiervoor het meest geschikt is. Ook onder de afgewezenen kan de regeling wat dit aangaat (nog steeds) op een groot draagvlak rekenen. Van de afgewezenen waren namelijk 11 van de 15 respondenten het op dit punt eens met de deelnemers. Eén afgewezenen kon deze vraag niet beantwoorden terwijl drie afgewezenen aangaven dat zij het ondersteunen van netwerken, zoals dat vanuit de regeling plaatsvindt, niet als de beste methode zagen. Deze drie afgewezenen gaven hiervoor de volgende argumenten:

- Ondersteuning kan beter rechtstreeks via DLV en LTO verlopen omdat die dichterbij de praktijk staan.
- Het ondersteunen van netwerken is op zich goed maar dan zonder een (te) prominente rol van adviseurs/begeleiders.
- Het is beter om studieclubs te stimuleren, dan is er een betere aansluiting met de praktijk.

Bevindingen vanuit gesprekken sleutelpersonen en intermediairs

In de gesprekken met sleutelpersonen en intermediairs hebben we eveneens aandacht geschonken aan de huidige **relevantie** van de **regeling Praktijknetwerken**. Ook uit deze gesprekken is vrijwel unaniem naar voren gekomen dat in de optiek van deze personen de regeling nog steeds een meerwaarde heeft en (dus) voorziet in behoeften van de veehouderijsector. Een ruime meerderheid van deze personen is dan ook van mening dat de regeling (nog steeds) een bijdrage kan leveren aan de transitie naar een duurzame en maatschappelijk verantwoorde veehouderij.

Samenhangend met het voorgaande hebben we in de gesprekken met sleutelpersonen en intermediairs ook aandacht besteed aan de vraag in hoeverre de regeling bij kan dragen aan verschillende **aspecten van duurzaamheid**: economische, ecologische en sociale duurzaamheid. Een ruime meerderheid van deze personen is van mening dat dit inderdaad het geval is. Daarbij is er regelmatig op gewezen dat in de netwerken die vanuit de regeling worden ondersteund deze aspecten vaak integraal opgepakt worden. Vaak zal het versterken van de economische duurzaamheid een belangrijk vertrekpunt vormen voor samenwerkingsverbanden van veehouders maar dit kan in toenemende mate alleen maar gerealiseerd worden indien daarbij ook rekening wordt gehouden met aspecten die betrekking hebben op ecologische en sociale duurzaamheid. Deze laatste aspecten worden in de optiek van diverse sleutelpersonen en intermediairs steeds meer bepalende factoren of randvoorwaarden voor het kunnen verzilveren van marktkansen door de veehouderij.

6.3 Wensen voor de toekomst

We hebben aan zowel de deelnemers als de afgewezenen de vraag voorgelegd of zij nog **wensen of suggesties** hebben voor **aanpassingen** in de regeling Praktijknetwerken (zie tabel 6.3). Ongeveer driekwart van deze respondenten kon hiervoor input aandragen, waarbij dit in nog wat sterkere mate gold voor afgewezenen dan voor deelnemers.

Het meest genoemd – zowel door deelnemers als afgewezenen – is om de **administratieve rompslomp** van de regeling **terug te dringen**. Hierbij wordt met name en vooral de **aanvraagprocedure** genoemd. Veel veehouders zien dit als een grote barrière om (opnieuw) een aanvraag in te dienen. In de optiek van deze veehouders moet men zelf veel op papier zetten en daarvoor heeft men veelal niet de tijd en/of de deskundigheid. Ook wordt hierbij frequent genoemd dat er sprake is van een sterk geformaliseerd proces waarbij handtekeningen verzameld moeten worden, begrotingen opgesteld moeten worden, bedragen tot in detail onderbouwd moeten worden, enzovoort.

Verder spreekt een zestal aanvragers de wens uit dat de regeling **meer gericht** zou moeten worden **op praktische problemen**. Deze veehouders zijn van mening dat de regeling te veel gericht is op de wetenschap, terwijl in hun optiek ook meer praktische

vraagstukken zoals optimalisatievraagstukken voor ondersteuning in aanmerking zouden moeten komen.

Eveneens een zestal aanvragers pleit voor het **vergroten van de bekendheid** van de regeling Praktijknetwerken. Een vijftal aanvragers heeft behoefte aan meer **voorbeelden** van projecten die wel gehonoreerd zijn – en waarom dan – en/of projecten die niet gehonoreerd zijn (en waarom dan niet). Deze aanvragers willen dus graag meer inzicht krijgen in de vraag welke typen initiatieven al dan niet ondersteund kunnen worden vanuit de regeling. In tabel 6.2 is ook nog een aantal andere wensen opgenomen. Deze wensen worden echter minder frequent genoemd.

Tabel 6.2 Suggesties voor aanpassing regeling

	Deelnemers (N=16)	Afgewezenen (N=15)	Totaal aanvragers (N=31)
Geen suggesties	44%	0%	23%
Wel suggesties, namelijk	56%	100%	77%
<i>Administratieve rompslomp terugdringen (aanvraag versimpelen)</i>	4	4	8
<i>Meer aandacht voor praktijk en minder voor wetenschap</i>	2	4	6
<i>Bekendheid regeling vergroten</i>	2	4	6
<i>Inzicht geven in lopende en afgewezen projecten (welke projecten kunnen ondersteund worden)</i>	1	4	5
<i>Meer betrokkenheid LNV (aanspraakpunt voor netwerk)</i>	1	1	2
<i>Meer betrokkenheid buitenstaanders/ andersoortige kennisinstellingen (zoals TNO) voor frisse kijk</i>	2		2
<i>Snellere honorering en/of zicht op honoreringskans</i>	1		1
<i>Samenvoegen met Melkvee Academie (een loket)</i>	1		1
<i>Uitbouwen regeling met investeringsmodule (subsidie voor innovatie)</i>	1		1

* Aantal keer genoemd.

We hebben aan de aanvragers ook de vraag gesteld of zij bepaalde **vormen van ondersteuning missen** vanuit de regeling Praktijknetwerken. In tabel 6.4 hebben we de resultaten van deze vraag samengevat. In deze tabel zijn alleen de resultaten van de deelnemers opgenomen. Dit omdat geen van de afgewezenen 'missende zaken' naar voren kon brengen. Overigens waren er ook maar vier deelnemers die wat dit aangaat wensen hadden. Uit de resultaten van tabel 6.3 blijkt bovendien dat het daarbij om uiteenlopende typen wensen gaat.

Tabel 6.3 Mate waarin bepaalde ondersteuning worden gemist

	Deelnemers (N=16)
Ja, namelijk	25%
<i>We willen graag een aanspreekpunt hebben bij de overheid rond de belemmerende wetgeving. We weten niet met wie we moeten communiceren</i>	1
<i>Meer ondersteuning bij het vervolg geven aan het netwerk. Nu valt dan de ondersteuning stil</i>	1
<i>Meer betrokkenheid van andere overheden (zoals provincies) bij netwerken</i>	1
<i>Snellere aanpassing wetgeving aan innovaties, zodat de resultaten van het netwerk ook kunnen worden benut</i>	1
Nee	56%
Weet niet	19%

Zoals eerder aangegeven, is het de bedoeling dat de resultaten van ondersteunde netwerken ook **breder uitgedragen** worden. In dit verband hebben we aan de deelnemers de vraag voorgelegd of zij bij het uitdragen van deze resultaten eventueel behoefte aan (extra) ondersteuning hebben. Zoals uit tabel 6.4 blijkt, is deze behoefte maar in beperkte mate aanwezig. Hieraan liggen diverse oorzaken ten grondslag. De belangrijkste reden is dat meer dan de helft van de deelnemers van mening is dat er uit het netwerk nog geen zaken zijn gegenereerd die zich lenen om breder te worden uitgedragen.

Per saldo waren er maar twee deelnemers die behoefte hadden aan ondersteuning bij het uitdragen van de (tussentijdse) resultaten van hun netwerken. Eén van deze deelnemers deed de suggestie dat brancheorganisaties daarbij meer betrokken zouden kunnen worden. De andere deelnemer gaf aan dat zijn netwerk behoefte had aan proactieve ondersteuning om invulling te geven aan de verplichting van het breder uitdragen van de resultaten van de netwerken. Dit omdat dit geen dagelijkse kost is voor veehouders.

Rondom deze vraag werd overigens diverse malen door de deelnemers aangegeven dat zij er content mee waren dat gegevens van de afzonderlijke projecten centraal gepresenteerd worden op de website www.verantwoordeveehouderij.nl. Zij beschouwden dit als een goed initiatief om invulling te geven aan het uitdragen van resultaten. Hiermee worden veehouders ontlast bij het zoeken van mogelijkheden om de projectresultaten breder uit te dragen.

Tabel 6.4 Behoeft aan ondersteuning bij uitdragen resultaten*

	Deelnemers (N=16)
Ja	13%
Nee, er valt wel wat uit te dragen maar we willen dat als netwerk niet (voorsprong houden)	13%
Nee, er is daar al voldoende aandacht aan gegeven	13%
N.v.t.: er valt weinig/niets uit te dragen	56%
Weet niet	6%

* Door afrondingsverschillen tellen de uitkomsten niet op tot 100%.

Tot slot hebben we de aanvragers gevraagd aan welke **andere vormen van ondersteuning** – anders dan de regeling Praktijknetwerken – bij netwerken van veehouders behoefte bestaat daar waar het gaat om het stimuleren van vernieuwingen en de uitwisseling van kennis en ervaringen. In totaal zeven van 31 geraadpleegde aanvragers konden dergelijke behoeften formuleren. Het ging hierbij om de volgende behoeften:

- Een actievere rol van LNV bij vraagstukken van netwerken die tegen belemmeringen in wet- en regelgeving aanlopen (twee keer genoemd).
- Meer betrokkenheid van de overheid bij netwerken zodat gesignaleerde knelpunten op het gebied van wet- en regelgeving beter en sneller naar beleid en de politiek kunnen doorsijpelen.
- Voor vervolgstappen na de ondersteuningsfase van het netwerk zou ook gesubsidieerd een begeleider ingezet moeten kunnen worden.
- Meer aandacht voor bescherming van kennis in netwerken. Dit om te voorkomen dat grotere en machtiger partijen zoals kennisinstellingen en/of grotere bedrijven er mee aan de haal gaan.
- Gaan werken met vaste accountmanagers bij DR die de bedrijven kennen en hen dus ook gericht 'toe kunnen leiden' naar relevante regelingen.
- Organiseren van bijeenkomsten over de netwerken heen waarbij bepaalde thema's centraal staan die voor meerdere netwerken relevant zijn.

Bevindingen vanuit gesprekken sleutelpersonen en intermediairs

Ook in de gesprekken met **sleutelpersonen en intermediairs** hebben we uiteraard aandacht besteed aan eventuele wensen voor aanpassingen in de regeling Praktijknetwerken. We zullen de suggesties die hierbij zijn gedaan nu kort samenvatten. De reden daarvoor is enerzijds dat een deel van deze suggesties al eerder in deze rapportage ter sprake is gekomen. Anderzijds komen we daar in het navolgende hoofdstuk – bij de aanbevelingen – nog op terug.

We geven hieronder een overzicht van de genoemde punten. We noemen daarbij eerst de punten die het meest genoemd zijn. Verder zullen we alleen punten naar voren brengen die meerdere malen zijn genoemd:

- het vereenvoudigen van de aanvraagprocedure;
- het bieden van meer ondersteuning/begeleiding rondom de aanvraag;
- beoordeling en selectie niet alleen 'van papier' doen maar daarbij ook gebruik maken van resultaten van persoonlijke raadpleging/bezoeken van netwerken;
- het verlichten van de administratieve verplichtingen/lasten rondom de uitvoering (wijze van bevoorschotting, startmoment);
- aanpassen van de (combinatie van) voorwaarden die betrekking hebben op de vereiste cofinanciering en het niet subsidiabel zijn van de tijdszet van het samenwerkingsverband;
- vergroten van het aantal openstellingen per jaar;
- de regeling Praktijknetwerken voor de hele land- en tuinbouwsector van toepassing verklaren;
- ook het opzetten van nieuwe netwerken faciliteren/ondersteunen (omdat het combineren van nieuwe partijen tot een relatief hoge mate van creativiteit kan leiden);
- netwerken meer/actievere ondersteuning bieden bij het uitdragen van de (tussentijdse) resultaten;
- regeling aan laten haken bij innovatieagenda's en/of visies voor de veehouderij.

7. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

7.1 Inleiding

In dit afsluitende hoofdstuk presenteren we eerst (in paragraaf 7.2) de samenvattende conclusies die naar aanleiding van de resultaten van de evaluatie getrokken kunnen worden. Vervolgens zullen we in paragraaf 7.3 onze aanbevelingen formuleren.

7.2 Samenvattende conclusies

In deze paragraaf presenteren we de samenvattende conclusies van de procesevaluatie van de regeling Praktijknetwerken. Hierbij sluiten we aan bij de thema's die in deze evaluatie centraal hebben gestaan. Achtereenvolgens gaan we dan ook in op de inhoud, het bereik, de organisatie en uitvoering, de meerwaarde en resultaten en de huidige relevantie van de regeling Praktijknetwerken. Voor elk van deze thema's zullen we de belangrijkste conclusies formuleren. We zullen deze conclusies dan onderbouwen via het presenteren van samenvattende bevindingen vanuit de evaluatie.

INHOUD VAN DE REGELING

De beoordelingscriteria van de regeling Praktijknetwerken zijn over het algemeen duidelijk en haalbaar voor de aanvragers, maar een deel van de doelgroep ondervindt daarbij wel knelpunten.

Uit de evaluatie blijkt dat voor een ruime meerderheid van de aanvragers de beoordelingscriteria van de regeling Praktijknetwerken duidelijk genoeg waren. Voor deze aanvragers was het (dus) ook niet lastig om aan deze criteria te voldoen. Voor ongeveer een kwart van de aanvragers bleek dat echter niet het geval te zijn. Dit deel van de aanvragers vond het dan ook lastig om aan deze criteria te voldoen. Deze aanvragers waren bijvoorbeeld van mening dat de criteria voor meerdere uitleg vatbaar waren.

De meeste voorwaarden van de regeling Praktijknetwerken kunnen op draagvlak vanuit de doelgroep rekenen.

De resultaten van de evaluatie duiden er op dat de meeste voorwaarden van de regeling Praktijknetwerken – zoals die in de openstelling van 2007 werden gehanteerd – op draagvlak vanuit de doelgroep kunnen rekenen. Hierbij gaat het dan met name om voorwaarden zoals de maximale subsidie, dat de projecten binnen Nederland uitgevoerd dienen te worden, dat de focus dient te liggen op het uitwisselen van kennis en ervaringen rondom de veehouderij, enzovoort.

Voor enkele voorwaarden geldt dat er sprake is van minder draagvlak vanuit de doelgroep.

In de eerste plaats gaat het daarbij om de vraag welke typen kosten in de regeling subsidiabel zijn. Bij ongeveer twee op de vijf aanvragers heeft dit tot onduidelijkheid geleid. In de tweede plaats hebben aanvragers relatief gezien meer moeite met de voorwaarden die betrekking hebben op de verplichte eigen bijdrage van 20% en het feit dat de eigen tijdsinzet van het aanvragende samenwerkingsverband niet subsidiabel is. In essentie leidt dit bij een deel van de aanvragers tot een gevoel van ongelijkheid of onrechtvaardigheid. Dit omdat bijvoorbeeld de tijdsinzet van andere participanten van het netwerk wel subsidiabel is en omdat op deze wijze relatief veel van de aanvragers wordt gevraagd. Daarbij gaat het dan om het 'trekken van de aanvraag', het zorg dragen voor de cofinanciering en het 'om niet' inbrengen van tijdsinzet bij de uitvoering van

gehonoreerde projecten. Dit terwijl het in feite om min of meer collectieve (kennis)projecten gaat waarbij de eventuele opbrengsten niet alleen ten goede komen aan de aanvragers maar breder naar de sector uitgedragen dienen te worden.

BEREIK

Uit de evaluatie komt het beeld naar voren dat de regeling Praktijknetwerken ten tijde van de evaluatie nog niet heel bekend was onder veehouders.

Vanuit alle geraadpleegde respondentgroepen is naar voren gebracht dat de regeling Praktijknetwerken (nog) niet de bekendheid van het voorgaande programma Netwerken in de Veehouderij (NidV) geniet. Vanuit deze respondentgroepen – waaronder ook de doelgroep van veehouders zelf – wordt dan ook ingeschat dat een duidelijke minderheid van de veehouderijsector bekend zal zijn met de regeling.

Er kan een aantal verklaringen worden gegeven voor deze nog vrij lage bekendheid onder veehouders. Een eerste belangrijke verklaring is natuurlijk dat de regeling Praktijknetwerken pas in 2007 van start is gegaan. In deze zin is het dus logisch dat er nog gewerkt zal moeten worden aan het uitbouwen van de naamsbekendheid van de regeling. Zo werden in het programma NidV bijvoorbeeld aanzienlijke inspanningen gepleegd – en was daar ook budget voor – op het gebied van voorlichting en communicatie. In de openstelling van 2008 heeft DR overigens (mede daarom) een drietal regionale voorlichtingsbijeenkomsten georganiseerd rondom de regeling Praktijknetwerken. Een tweede mogelijke verklaring is dat financiële en subsidieadviseurs (nog) niet heel sterk bijdragen aan het uitdragen van de regeling. Dit gold overigens ook voor het programma NidV. Bij andere LNV-regelingen vervullen dergelijke adviseurs dikwijls wel een belangrijke rol als ‘vliegwiel’ om een regeling breed bekend te maken onder agrarische ondernemers. De beperkte rol van deze adviseurs heeft waarschijnlijk ook te maken met het feit dat potentiële aanvragers niet direct staan te trappelen om externe kosten te maken voor het doen van een aanvraag. Hierdoor biedt de regeling ook betrekkelijk weinig markt voor bijvoorbeeld subsidieadviseurs.

Vooraf partijen zoals DR/LNV, brancheorganisaties, kennisleveranciers en agrarische adviseurs dragen in de praktijk de regeling uit terwijl de rol van financiële en subsidieadviseurs daarentegen beperkt is.

De resultaten van de evaluatie geven aan dat veehouders met name via partijen als DR/LNV, brancheorganisaties (zoals LTO), kennisleveranciers (zoals Wageningen UR) en DLV op het spoor van de regeling worden gezet. Daarentegen is, zoals hierboven aangegeven, de rol van financiële en subsidieadviseurs daarbij vrij beperkt geweest. Qua informatiebronnen zijn de brochure over de regeling, die DR gemaakt heeft, en de website van het LNV-Loket het meest bekend onder de doelgroep van veehouders. De veehouders zijn over het algemeen redelijk goed tevreden over de kwaliteit van dit informatiemateriaal.

Bij de openstelling van 2007 is ongeveer een derde deel van het beschikbare budget onbenut gebleven.

Bij de eerste openstelling van de regeling Praktijknetwerken in 2007 zijn 55 aanvragen ingediend. Ongeveer de helft van deze aanvragen is gehonoreerd. Dit heeft geresulteerd in een onderuitputting van ongeveer een derde deel van het beschikbare budget van 1 miljoen euro. Een belangrijke verklaring daarvoor is dat de beoordelingscommissie van mening was dat de kwaliteit van een deel van de aanvragen – en dan met name van de afgewezen aanvragen – onvoldoende was. Daarmee heeft deze commissie er dus in feite voor gekozen om niet per se alle middelen in te zetten maar ook een bepaald minimaal kwaliteitsniveau van de aanvragen te verlangen.

Op basis van de evaluatie kan een aantal (samenhangende) verklaringen worden gegeven voor de lage kwaliteit van een deel van de aanvragen voor de openstelling 2007 van de regeling Praktijknetwerken.

Een eerste belangrijke oorzaak is waarschijnlijk gelegen in het feit dat – veel meer dan bijvoorbeeld bij het programma NidV het geval was – samenwerkingsverbanden van veehouders al in de aanvraagfase een vrij uitgebreid projectplan moesten indienen. Zoals bekend, en wat overigens ook uit de resultaten van de evaluatie blijkt, ontbreekt het agrarische ondernemers veelal aan tijd en/of deskundigheid op dit punt. Een tweede, en hiermee samenhangende verklaring, is dat aanvragers lang niet altijd de stap kunnen of willen zetten om hiervoor betaalde externe ondersteuning te zoeken. Enerzijds komt dit door het afbreukrisico vanwege de mogelijke afwijzing van de aanvraag (waardoor er dan voor niets externe kosten zijn gemaakt). Anderzijds heeft dit te maken met het feit dat er van de aanvragers ook al andere typen inspanningen worden gevraagd. Dit terwijl de projecten – vanwege de verplichting tot het uitdragen van de resultaten – toch min of meer een collectief karakter dragen. Deze andere inspanningen hebben bijvoorbeeld betrekking op de vereiste cofinanciering en het feit dat de eigen tijdsinzet van het aanvragende samenwerkingsverband van veehouders niet subsidiabel is.

Binnen de veehouderij heeft met name het segment rundveehouders relatief intensief deelgenomen aan de regeling Praktijknetwerken.

Uit de resultaten van de evaluatie komt naar voren dat rundveehouders (en daarbinnen dan vooral melkveehouders) veelvuldig deelgenomen hebben aan de ondersteunde netwerken. Op wat grotere afstand volgen varkenshouders. Andere deelsegmenten zoals geitenhouders, paardenhouders en pluimveehouders hebben in (veel) mindere mate deelgenomen aan de netwerken. In het programma NidV was overigens sprake van een vergelijkbare participatie van deze verschillende deelsegmenten van de veehouderij.

Naast de veehouders participeren in de netwerken met name kennisleveranciers zoals Wageningen UR en DLV terwijl op wat grotere afstand andere partijen volgen zoals (andere) adviseurs, toeleveranciers en afnemers.

Uit de resultaten van de evaluatie blijkt dat bij ongeveer tweederde deel van de aanvragers Wageningen UR of DLV betrokken was. In circa één op de drie netwerken participeerden (andere) adviseurs en/of toeleveranciers/afnemers.

ORGANISATIE EN UITVOERING

Uit de evaluatie blijkt dat DR rondom de openstelling 2007 over het algemeen adequaat invulling heeft gegeven aan haar taken bij de uitvoering van de regeling Praktijknetwerken.

De geraadpleegde leden van de deskundigen-/beoordelingscommissie geven aan dat DR de voorbereiding en ondersteuning van de beoordelings- en selectieprocedure op een professionele wijze vorm heeft gegeven. Er hebben zich hierin dan ook geen grote knelpunten voorgedaan. Hoewel maar een deel van de geraadpleegde aanvragers directe (telefonische of email) contacten met DR heeft gehad, geldt dat deze aanvragers veelal positief oordelen over aspecten zoals de bereikbaarheid, de toegankelijkheid, de reactiesnelheid, de kwaliteit van de beantwoording van vragen en het nakomen van afspraken door DR.

In de praktijk nemen vooral (netwerken van) veehouders zelf het voortouw bij het indienen van een aanvraag voor de regeling Praktijknetwerken.

De resultaten van de evaluatie geven aan dat in vrijwel alle gevallen behoeften van

(samenwerkingsverbanden van) veehouders de directe aanleiding vormden voor het indienen van een aanvraag. Het komt dus nauwelijks voor dat andere partijen – die hier zelf belang bij hebben – veehouders daartoe aanzetten.

De aanvraagprocedure zoals die in de openstelling van 2007 is gehanteerd, is door een belangrijk deel van de aanvragers als (vrij) zwaar ervaren.

Bijna tweederdedeel van de aanvragers heeft het doen van de aanvraag voornamelijk overgelaten aan een externe partij. In het voorgaande programma Netwerken in de Veehouderij lag dit aandeel bijna vier keer zo laag. Verder wordt het feit dat de aanvraag veel tijd en energie kostte door de aanvragers als de belangrijkste drempel gezien om een beroep op de regeling Praktijknetwerken te doen. Ook vanuit de gesprekken met sleutelpersonen en intermediairs wordt gepleit voor zaken zoals vereenvoudiging van de aanvraagprocedure en/of (hiermee samenhangend) het bieden van ondersteuning bij het doen van een aanvraag.

In de openstelling van 2008 heeft DR wat dit aangaat overigens al een aantal verbeterstappen gezet. Zo is bijvoorbeeld de aanvraagprocedure vereenvoudigd en is de mogelijkheid gecreëerd voor het doen van elektronische aanvragen. Hiermee samenhangend is ook de doorlooptijd voor de besluitvorming rondom de aanvragen verkort van vier naar twee maanden.

De aanvragers zijn gematigd tevreden over de beoordelings- en selectieprocedure terwijl specifiek de afgewezenen daarover ontevreden zijn.

De gematigde tevredenheid van aanvragers houdt met name verband met het feit dat in de optiek van diverse aanvragers de aanvraagprocedure als vrij zwaar ervaren wordt (zie hierboven). Daarmee wordt vooral bedoeld dat er relatief veel gegevens aangeleverd dienen te worden en veel onderbouwing (van de begroting en kostenposten daarbinnen) plaats dient te vinden. Deze inspanningen dienen van te voren te worden gepleegd zonder dat er op dat moment inzicht bestaat in de honoreringskansen. Specifiek voor de afgewezenen geldt nog dat een meerderheid van de afgewezenen zich niet kon vinden in de argumentatie voor de afwijzing en dat zij het gemist hebben dat zij hun aanvraag niet persoonlijk hebben kunnen toelichten. Afgewezenen van de regeling Praktijknetwerken zijn (dan ook) duidelijk negatiever over de beoordelings- en selectieprocedure dan afgewezenen van het voorgaande programma Netwerken in de Veehouderij.

De veehouders zijn veelal goed betrokken geweest bij het opstellen van de aanvragen voor de regeling Praktijknetwerken.

Hoewel het merendeel van de aanvragers zich in de aanvraagfase heeft laten ondersteunen door externen, zijn de projectaanvragen veelal wel in nauwe interactie met de aanvragers opgesteld. Het is maar weinig voorgekomen dat deze externen vrij zelfstandig – en met beperkte betrokkenheid van de aanvragers – een aanvraag ingediend hebben. Aanvragers die voor de aanvraag een beroep op externe ondersteuning hebben gedaan zijn veelal tevreden over de kwaliteit daarvan. Dit geldt ook voor die aanvragers waarvan de betreffende aanvraag uiteindelijk afgewezen is.

Het systeem van periodieke openstellingen kan over het algemeen op draagvlak rekenen maar er bestaat wel behoefte aan verhoging van het aantal openstellingen.

Uit de evaluatie blijkt dat de diverse geraadpleegde respondentgroepen over het algemeen tevreden zijn over de systematiek van periodieke openstellingen. Belangrijke voordelen van deze methodiek zijn bijvoorbeeld dat hiermee 'een stok achter de deur' wordt gecreëerd en dat deze methodiek de mogelijkheid biedt om de beste projecten te selecteren (ten opzichte van een methodiek van 'wie het eerst komt die het eerst maalt'). Wel wordt er vanuit verschillende (typen) respondenten de suggestie gedaan om het

aantal openstellingen te verhogen naar bijvoorbeeld tweemaal per jaar.

Maar weinig aanvragers waren bekend met het gegeven dat zij in de openstelling 2007 hun projectidee van te voren konden laten toetsen door DR terwijl dit veelal wel als een duidelijke meerwaarde wordt gezien.

Minder dan een derde deel van de aanvragers was bekend met het feit dat aanvragers bij de openstelling 2007 van te voren hun projectidee aan DR konden voorleggen. Van deze mogelijkheid is dan ook maar in beperkte mate gebruik gemaakt. Een ruime meerderheid van de aanvragers is echter wel positief over deze optie.

Het ontberen van persoonlijke raadpleging van de netwerken – bij de beoordeling van de aanvragen – wordt vanuit diverse sleutelpersonen en intermediairs als een belangrijk gemis gezien.

Ten aanzien van beoordelings- en selectieprocedure is er vanuit diverse sleutelpersonen en intermediairs op gewezen dat – ook ten opzichte van het voorgaande programma Netwerken in de Veehouderij – de beoordeling van de aanvragen nu te veel vanaf papier plaatsvindt. Deze personen pleiten er dus voor om daarnaast ook gebruik te maken van de resultaten van een persoonlijke raadpleging van de netwerken. Dit om bijvoorbeeld nadere toelichting op het projectplan te verkrijgen en om beter zicht te krijgen op de drive en betrokkenheid van de netwerkpartners.

MEERWAARDE EN RESULTATEN

Over het algemeen kan uit de resultaten van de procesevaluatie worden geconcludeerd dat de regeling Praktijknetwerken een duidelijke meerwaarde heeft en dat hiermee ook al verschillende typen resultaten geboekt worden.

Deze conclusie wordt vanuit een aantal verschillende ‘sporen’ onderbouwd. We zullen deze sporen nu kort en bondig toelichten.

De regeling Praktijknetwerken sluit goed aan bij de behoeften die bij (een deel van) de veehouders leven.

Uit de evaluatie blijkt dat ongeveer driekwart van de aanvragers (mede) een beroep op de regeling heeft gedaan omdat het aanbod vanuit de regeling goed aansloot bij de behoeften van hun netwerken. Daarmee werd met name bedoeld dat met deze regeling de betreffende netwerken in staat werden gesteld om hun (kennis)vragen op een meer gedegen wijze – en met meer vaart – op te pakken dan zonder ondersteuning mogelijk zou zijn geweest.

De deelnemers aan de regeling zijn veelal (zeer) tevreden over zowel de kwaliteit van de netwerkbegeleiding die ingezet is als over de inhoudelijke ondersteuning die verkregen is.

Bij de netwerkbegeleiding spelen met name partijen als Wageningen UR, DLV en LTO Advies een belangrijke rol. De belangrijkste meerwaarden van de netwerkbegeleiding die uit de evaluatie naar voren komen zijn dat: netwerken daardoor hun (kennis)vragen op een meer gestructureerde en systematische wijze aan hebben kunnen pakken, dat daardoor extra contacten konden worden gelegd met andere relevante partijen en dat hiervan een positieve impuls op de ontwikkeling van nieuwe kennis uitgegaan is. Bij de inhoudelijke ondersteuning blijkt met name Wageningen UR een prominente rol te spelen. De belangrijkste meerwaarde van deze ondersteuning heeft er vooral uit bestaan

dat de netwerken hiermee in staat zijn gesteld om vervolgstappen te zetten.

Met de regeling Praktijknetwerken worden verschillende typen kenniseffecten gerealiseerd.

Bij bijna alle deelnemers had deelname aan de regeling Praktijknetwerken geresulteerd in nieuwe kennis en nieuwe inzichten. Verder had de helft van de deelnemers op het moment van de evaluatie meer zicht gekregen op het kennisaanbod van kennisaanbieders. Bijna de helft van de deelnemers had daardoor (ook) al contacten gelegd met kennisaanbieders die meerwaarde konden hebben voor het netwerk. Ook ten aanzien van kenniscirculatie hadden bijna alle deelnemers op het moment van de evaluatie al ervaren dat met de ondersteunde projecten de uitwisseling van kennis en ervaringen tussen agrarische ondernemers en met andere partijen (zoals kennisaanbieders, toeleveranciers en afnemers) uitgebouwd was. Een meerderheid van de deelnemers had ook bij zichzelf ervaren dat zij – door hun deelname aan de netwerken – nu ook zelfstandig makkelijker contact leggen met andere partijen die voor hun bedrijf van belang zijn. Deelname aan de netwerken heeft de drempel om dit soort contacten te leggen verlaagd bij deze deelnemers.

De regeling Praktijknetwerken draagt in positieve zin bij aan de intensiteit en kwaliteit van de samenwerking binnen de betreffende netwerken.

De evaluatie toont aan dat als gevolg van deelname aan de regeling bij (meer dan) driekwart van de netwerken de frequentie van bijeenkomsten verhoogd is, er meer vertrouwelijke informatie uitgewisseld wordt en de onderwerpen waar de netwerken zich mee bezighouden strategischer van aard zijn geworden.

Van de regeling Praktijknetwerk gaat een positieve impuls uit op vernieuwingsprojecten.

Op enkele uitzonderingen na, waren alle geraadpleegde deelnemers binnen hun netwerken actief met vernieuwingsprojecten. Ondersteuning vanuit de regeling blijkt voor bijna al deze projecten van belang te zijn. Zonder deze ondersteuning zou namelijk meer dan de helft van deze vernieuwingsprojecten sowieso geen doorgaan hebben gevonden. Op één uitzondering na zouden vernieuwingsprojecten, die dan wel op één of andere wijze doorgang hadden gevonden, ook negatieve consequenties van het missen van de ondersteuning hebben ondervonden. Hierbij dient te worden gedacht aan consequenties zoals het later kunnen starten van deze vernieuwingsprojecten, tragere uitvoering daarvan, een kleinschaliger en/of kwalitatief minder hoogwaardige aanpak. Deze bevindingen voor de deelnemers worden overigens onderschreven vanuit de resultaten van de raadpleging van afgewezenen. De vernieuwingsprojecten van de afgewezenen zijn door het missen van de subsidie namelijk inderdaad afgeblazen dan wel minder voortvarend en/of minder ambitieus opgepakt.

Een aanzienlijk deel van de netwerken heeft met de regeling Praktijknetwerken vernieuwingen weten te realiseren.

Ten tijde van de evaluatie had ongeveer tweederde deel van de deelnemers met vernieuwingsprojecten ook daadwerkelijk vernieuwingen weten te realiseren. Hierbij ging het met name om proces-/systeemvernieuwingen en om productvernieuwingen. Bij een kwart van de deelnemende netwerken hadden één of meerdere betrokken partijen ook al (vervolg)investeringen gepleegd in zaken als machines, installaties en vervolgonderzoek om daadwerkelijk vernieuwingen in de praktijk te realiseren.

De regeling Praktijknetwerken draagt ook bij aan het realiseren van economische, ecologische en sociale effecten.

Ten tijde van de evaluatie had een kwart van de deelnemers al economische resultaten

zoals kostenbesparingen en een betere prijsstelling behaald. Verder had ongeveer een derde deel van de deelnemers milieueffecten of resultaten op het gebied van dierenwelzijn weten te boeken.

HUIDIGE RELEVANTIE EN TOEKOMST

Uit de evaluatie komt naar voren dat de regeling Praktijknetwerken nog steeds relevant is en in een behoefte van veehouders voorziet.

Zowel vanuit de geraadpleegde veehouders als andere typen betrokkenen wordt naar voren gebracht dat het instrument van het ondersteunen van netwerken van veehouders nog actueel is en aansluit bij behoeften van bepaalde netwerken van veehouders. In dit verband is een ruime meerderheid van de geraadpleegde veehouders van mening dat de regeling ook in het huidige tijdsgewricht nog steeds bij kan dragen aan zaken zoals het stimuleren van samenwerking en uitwisseling van kennis en ervaringen tussen agrarische ondernemers onderling en met andere partijen. Wel bestaat er naar de toekomst behoefte aan een aantal aanpassingen – qua inhoud en/of uitvoering – van de regeling. Daar besteden we in de volgende paragraaf nader aandacht aan.

7.3 Aanbevelingen

Zoals eerder aangegeven, komen in deze paragraaf onze aanbevelingen aan bod. Enerzijds zijn deze aanbevelingen gebaseerd op de resultaten van de evaluatie zoals die in het voorgaande gepresenteerd zijn. Anderzijds hebben we daarbij ook gebruik gemaakt van onze eigen kennis en ervaringen die we met evaluaties van beleidsinstrumenten hebben opgedaan. De aanbevelingen 8, 10, 11, 12, 15, 17, 20 en 21 vloeien daar met name uit voort. Overigens worden deze aanbevelingen in onze optiek wel ondersteund vanuit de bevindingen van de evaluatie. De aanpak zal er steeds uit bestaan dat we eerst de betreffende aanbeveling presenteren en dan een toelichting daarop zullen geven.

1. Onderken dat het bij instrumenten zoals de regeling Praktijknetwerken in essentie om collectieve (kennis)projecten gaat waardoor de financiële en administratieve eisen die aan de aanvragers worden gesteld binnen de perken dienen te blijven.

In de regeling Praktijknetwerken is het de bedoeling dat de resultaten van de ondersteunde projecten breder verspreid worden in de sector. In deze zin vallen deze resultaten dus niet specifiek toe aan de aanvragende veehouders en is er dus veeleer sprake van 'collectieve projecten'. Daarbij is het dus zo dat aanvragende veehouders – in de vorm van inbreng van bijvoorbeeld tijdsinzet in zowel de aanvraag- als uitvoeringsfase van de projecten – al de nodige extra (onbezoldigde) inspanningen plegen. Het stellen van te veel aanvullende eisen op het gebied van cofinanciering en administratieve verplichtingen zal bij de aanvragers dan ook op de nodige weerstand stuiten en het bereik van de regeling beperken. Dit is overigens ook uit de evaluatie naar voren gekomen.

2. Vereenvoudig de aanvraagprocedure.

Een knelpunt voor de openstelling van 2007 was dat er sprake was van vrij grote drempels om een aanvraag in te dienen. Een belangrijke drempel was bijvoorbeeld dat – veel meer dan bij het voorgaande programma Netwerken in de Veehouderij het geval was – aanvragers al in de aanvraagfase een vrij uitgebreid en onderbouwd voorstel of projectplan op dienden te stellen. Doordat diverse agrarische ondernemers dit niet goed

'in de vingers hebben' moesten zij daarvoor een beroep doen op externe deskundigen of toch zelf maar een (kwalitatief minder goed) voorstel opstellen. Aan de inzet van externe deskundigheid zijn echter kosten verbonden terwijl het bovendien onzeker is of deze inzet ook daadwerkelijk tot resultaat zal leiden. Op grond van het bovenstaande zou er naar gestreefd dienen te worden om de aanvraagprocedure te vereenvoudigen.

In de openstelling van 2008 heeft DR daartoe overigens al de nodige stappen genomen. Daarbij is bijvoorbeeld een digitaal aanvraagformulier ontwikkeld waarmee het voor aanvragers duidelijk(er) is aan welke type informatie de beoordelingscommissie precies behoefte heeft. Met dit formulier wordt (dus) ook getracht om te voorkomen dat aanvragers uitgebreide teksten op gaan stellen die voor de beoordelingscommissie niet of minder relevant zijn. In aanvulling op deze stappen zouden – zie bijvoorbeeld aanbeveling 4 – in de toekomst aanvragers ook nog ondersteund kunnen worden bij het verder uitwerken van hun projectplannen.

3. Overweeg om rondom de selectie en beoordeling van aanvragen ook gebruik te maken van de resultaten van persoonlijke raadpleging van de netwerken.

De beoordelings- en selectieprocedure van de regeling Praktijknetwerken vindt momenteel volledig vanaf papier plaats. Dat betekent dat er geen ruimte is gereserveerd voor het voeren van gesprekken met de aanvragers en het betrekken van de resultaten daarvan bij de beoordeling en selectie van aanvragen. In het voorgaande programma Netwerken in de Veehouderij – gebeurde dit wel. Uit de evaluatie van het NidV-programma – maar ook uit de resultaten zoals die in deze rapportage zijn gepresenteerd – komt naar voren dat deze persoonlijke aanpak een duidelijke meerwaarde had. Op deze wijze kan bijvoorbeeld ook inzicht worden verkregen in het netwerk 'achter het papier' en de drive en betrokkenheid van de personen en partijen daarbij. Een goed verhaal op papier biedt hiervoor namelijk nog geen garantie. Net zo min als een kwalitatief mindere aanvraag op papier er op duidt dat de betrokkenheid of drive van een netwerk beperkt zou zijn. Om deze reden kan overwogen worden om bij de regeling Praktijknetwerken eveneens de methodiek van persoonlijke consultatie van de netwerken te gaan hanteren. Hiertoe kunnen bijvoorbeeld een aantal regionale hoorzittingen worden georganiseerd. De betreffende gesprekken zouden dan door DR in combinatie met één of enkele leden van de deskundigencommissies gevoerd kunnen worden.

4. Bouw een tweetrapsraket in bij de ondersteuning en beoordeling van de aanvragen van netwerken.

Samenhangend met de voorgaande aanbeveling kan overwogen worden om een 'tweetrapsraket' in te voeren bij de beoordelings- en selectieprocedure van de aanvragen van netwerken. Deze methodiek zou tevens benut kunnen worden om aanvragers ondersteuning te bieden om tot kwalitatief hoogwaardige aanvragen te komen en om de netwerken op een persoonlijke wijze te consulteren. We zullen dit toelichten.

De eerste trap van deze raket zou er dan uit kunnen bestaan dat aanvragers op eenvoudige wijze een korte aanvraag in kunnen dienen. Hierin wordt bijvoorbeeld (globaal) aangegeven wat het projectidee is en welke partners er (vooralsnog) bij betrokken zijn. Wat dit aangaat zou dus gekeken kunnen worden naar de aanpak zoals die in het programma Netwerken in de Veehouderij is gehanteerd bij het indienen van aanvragen. Bij deze eerste stap doen DR en (eventueel) een delegatie vanuit de beoordelingscommissie een lichte toets op deze (verkorte) aanvragen. Daarbij wordt er bijvoorbeeld nagegaan of de aanvraag in principe past binnen de regeling en of er ook aan een aantal formele voorwaarden is voldaan.

Vervolgens krijgen aanvragers die hieraan voldoen het groene licht om hun aanvraag verder uit te werken (de tweede trap van de raket). Enerzijds krijgen zij daarbij een

bepaalde doorlooptijd. Anderzijds kan ook overwogen worden om deze aanvragers middelen ter beschikking te stellen – bijvoorbeeld enkele duizenden euro's – om zich te laten ondersteunen bij de uitwerking om aldus tot kwalitatief goede aanvragen te komen. Deze uitwerkingsperiode zou ook benut kunnen worden om gesprekken te voeren met de netwerken die het groene licht hebben verkregen voor de verdere uitwerking (zie aanbeveling 3).

Ten slotte vindt dan de definitieve beoordeling van de (uitgewerkte) projectplannen plaats waarbij dus ook de resultaten van de persoonlijke raadpleging van de netwerken worden betrokken.

5. Overweeg om ook de tijdsinzet van de aanvragers (het samenwerkingsverband) subsidiabel te maken.

In de regeling Praktijknetwerken zijn de kosten die samenhangen met de tijdsinzet van de aanvragende veehouders – het samenwerkingsverband – niet subsidiabel. Er kan om verschillende redenen overwogen worden om hierin verandering aan te brengen. In de eerste plaats is het zo dat de kosten van tijdsinzet van andere partners in het netwerk – dus buiten het samenwerkingsverband om – wel subsidiabel zijn. Dit creëert in feite (een gevoel van) ongelijkheid. Zo kan het bijvoorbeeld voorkomen dat de tijdsinzet van twee aanvragende veehouders – die het samenwerkingsverband vormen – niet subsidiabel is maar van andere veehouders wel. Dit kan het geval zijn indien deze andere veehouders wel deel uitmaken van het netwerk maar niet van het (aanvragende) samenwerkingsverband.

In de tweede plaats is het zo dat het samenwerkingsverband zorg moet dragen voor (minimaal) 20% cofinanciering van de subsidiabele kosten. In de derde plaats zal dit samenwerkingsverband ook in de aanvraagfase het initiatief moeten nemen en in die fase dus de nodige tijd en energie moeten steken en (eventueel) kosten moeten maken voor externe ondersteuning.

Resumerend kan dus gesteld worden dat de veehouders die deel uitmaken van het samenwerkingsverband veelal zorg zullen moeten dragen voor de financiering van de kosten die samenhangen met:

- het opstellen van de aanvraag;
- (minimaal) 20% van de subsidiabele kosten van het projectplan;
- de eigen tijdsinzet in zowel de aanvraag- als de uitvoeringsfase.

Naast het dragen van deze kosten wordt anderzijds van de aanvragers wel verwacht (en verlangd) dat de opgebouwde kennis en ervaringen breder verspreid worden. Per saldo wordt hiermee dus een relatief hoge hypotheek neergelegd bij de trekkers van een netwerk (het samenwerkingsverband). Hiervan kan een ontmoedigend effect uitgaan op partijen (samenwerkingsverbanden) die eveneens overwegen om een beroep op de regeling te doen.

Gelet op het bovenstaande kan overwogen worden om de kosten van tijdsinzet van de aanvragers als subsidiabele kosten aan te merken. Eventueel zou dit kunnen worden begrensd tot bijvoorbeeld maximaal 25% van de subsidie. Op deze wijze zouden de aanvragers (het samenwerkingsverband) de vereiste cofinanciering via inbreng van eigen tijdsinzet kunnen realiseren.

6. Laat het onderscheid tussen samenwerkingsverband en netwerk vervallen.

In de regeling Praktijknetwerken wordt, in tegenstelling tot het voorgaande NidV-programma, een onderscheid gemaakt tussen het samenwerkingsverband en het netwerk. Indien er voor gekozen wordt – zie aanbeveling 5 – om ook de tijdzet van het samenwerkingsverband subsidiabel te laten zijn dan vormt (ook) dit aspect geen reden meer om in de regeling te differentiëren tussen samenwerkingsverband en netwerk. Dit zou bovendien de duidelijkheid van de regeling ten goede komen.

7. Wees als DR niet te detaillistisch in het vragen van onderbouwing van kleine begrotingsposten.

In aanvragen (voor de openstelling van 2007) is dikwijls een onderscheid gemaakt in een groot aantal kostenposten (soms wel 20 of meer). Indien bepaalde posten in de optiek van DR niet voldoende onderbouwd waren dan werd aan de aanvragers (die kansrijk waren) het verzoek gedaan om deze posten toe te lichten. Daarbij moesten aanvragers bijvoorbeeld onderbouwen hoe men aan 1.000 euro kwam voor de organisatie van een bijeenkomst (hoe dit bedrag opgebouwd was). Hierbij kan de vraag gesteld worden of het wel wenselijk en nodig is om aanvragers tot een dergelijke mate van detail te dwingen. Daarom zou naar de toekomst overwogen kunnen worden om dit bij kleine bedragen achterwege te laten. Dit zal in positieve zin uitwerken naar zowel de uitvoeringskosten (voor DR/LNV) als de administratieve lasten (voor de aanvragers).

Overigens heeft DR in de openstelling van 2008 al getracht om hierin een slag te maken. Daarbij heeft DR extra aandacht besteed aan de invultabel van de begroting. Dit om daarmee richting de aanvragers te verduidelijken wat DR precies van een begroting verwacht.

8. Professionaliseer op een aantal punten de beoordelingsprocedure.

Hoewel zich bij de openstelling van 2007 qua organisatie en uitvoering geen grote knelpunten hebben voorgedaan, kan wel worden overwogen om met name de beoordelingsprocedure op een aantal punten nog (verder) te professionaliseren. In de eerste plaats had DR bij de openstelling van 2007 nog een belangrijke rol bij het samenstellen van de beoordelingsmemoranda. Deze memoranda dienden als basis voor de beoordeling door de deskundigen- en beoordelingscommissie(s). Bij het opstellen van deze memoranda maakte DR zoveel mogelijk gebruik van teksten van de aanvragers (in hun projectaanvraag). Anderzijds werd hierin ook ruimte geboden voor eigen opmerkingen van DR. Vanuit het oogpunt van objectiviteit valt het echter te prefereren dat DR niet een dergelijke ‘filterrol’ vervult tussen de aanvragers en de beoordeling. In de openstelling van 2008 is hieraan overigens al invulling gegeven. In deze openstelling maakt DR geen beoordelingsmemoranda meer zoals in 2007 en krijgen de deskundigen- en beoordelingscommissies van te voren de volledige aanvragen zoals die door de aanvragers ingediend zijn.

In de tweede plaats valt te overwegen om het aantal leden van de deskundigencommissies uit te breiden. In de openstelling van 2007 was sprake van twee deskundigencommissies van elk drie personen. Twee personen hadden overigens in beide commissies zitting. Dit is een vrij smalle basis waardoor bijvoorbeeld ook de beoordeling van één deskundige – ook al wijkt die significant af van de beoordeling van de beide andere deskundigen – toch vrij sterk van invloed kan zijn op de ranking van een aanvraag. Om deze reden valt te prefereren om tot een bredere samenstelling van de deskundigencommissies te komen.

In de derde plaats valt te overwegen dat leden van de deskundigencommissies vóór de bijeenkomst van deze commissies hun beoordeling van de aanvragen (op de ver-

schillende criteria) al toezenden naar DR. Hierdoor zijn ter vergadering de eerste ronde resultaten al beschikbaar en kan direct worden gestart met – en meer tijd worden besteed aan – de discussie om tot een definitieve (gezamenlijke) beoordeling van de verschillende aanvragen te komen. Bovendien wordt hiermee voorkomen dat commissieleden zich bij het (ter vergadering) geven van hun individuele beoordeling eventueel laten beïnvloeden door andere leden. Ten slotte kan met deze werkwijze worden geborgd dat commissieleden min of meer gedwongen worden om de aanvragen van te voren goed te bestuderen.

9. Overweeg om het aantal openstellingen per jaar te verhogen.

Momenteel is er bij de regeling Praktijknetwerken sprake van één openstelling per jaar. Hierdoor kan het voorkomen dat samenwerkingsverbanden van veehouders – die een bepaald projectidee willen aanpakken – lang moeten wachten voordat zij een aanvraag in kunnen dienen en vervolgens (eventueel) met ondersteuning vanuit de regeling van start kunnen gaan. Hierdoor kan de situatie ontstaan dat bepaalde projectideeën te lang moeten blijven liggen voordat zij daadwerkelijk opgepakt kunnen worden. Om deze reden valt te overwegen om de frequentie van het aantal openstellingen te verhogen naar bijvoorbeeld twee per jaar.

10. Probeer in de toekomst tot een grotere spreiding over deelsectoren van de veehouderij te komen die aan de regeling Praktijknetwerken deelnemen.

Uit de evaluatie van zowel de regeling Praktijknetwerken als van het NidV-programma blijkt dat met name veel aanvragen ingediend zijn vanuit de rundveehouderij (en daarbinnen vooral de melkveehouderij). Dit betekent in feite dat de rundveehouderij in de afgelopen jaren relatief gezien al 'goed bediend' is vanuit dit type instrumenten. In de komende jaren zou er daarom extra ingezet kunnen worden om ook andere deelsegmenten van de veehouderij extra te mobiliseren om (eveneens) meer aanvragen in te dienen. Immers, veranderende maatschappelijke eisen en (daarmee samenhangende) behoeften aan vernieuwingen spelen juist ook in deelsegmenten zoals de varkenshouderij en de pluimveesector. Dit mobiliseren van deze deelsegmenten zou enerzijds in samenwerking met de betreffende (geledingen van) brancheorganisaties plaats kunnen vinden. Anderzijds zou er in de voorlichting en communicatie over de regeling Praktijknetwerken extra ingezet kunnen worden op deze deelsegmenten.

11. Tracht financiële en subsidieadviseurs meer te betrekken bij het uitdragen van de regeling Praktijknetwerken.

Uit de evaluatie komt naar voren dat financiële en subsidieadviesbureaus maar een beperkte rol spelen bij het uitdragen van dit type instrumentarium. Dit terwijl deze adviseurs vaak nauwe contacten onderhouden met de sector en (daardoor) bij andere LNV-regelingen dikwijls wel een meer pregnante rol spelen bij de bekendmaking. Om deze redenen kan overwogen worden om in de toekomst deze adviseurs meer te betrekken – of te benutten – bij het uitdragen van dit type instrumentarium. De mate waarin deze adviseurs daartoe te mobiliseren zijn zal met name ook afhangen van de vraag of de modaliteiten van de regeling Praktijknetwerken eventueel aangepast gaan worden zodat deze regeling ook voor deze adviseurs aantrekkelijker wordt. Dit zou het geval kunnen zijn indien er bijvoorbeeld voor gekozen zou worden om (bepaalde) aanvragers middelen ter beschikking te stellen om zich te laten ondersteunen bij het uitwerken van hun projectaanvraag (zie bijvoorbeeld aanbeveling 4).

12. Biedt de mogelijkheid dat ook andere partijen dan veehouders als aanvrager kunnen fungeren.

In de huidige opzet van de regeling Praktijknetwerken kunnen alleen (samenwerkingsverbanden van) veehouders als aanvrager fungeren. Bij bepaalde projectideeën kan het echter logischer zijn dat bijvoorbeeld een ander (agribusiness) bedrijf of een kennisinstelling als aanvrager fungeert. Hiervan kan bijvoorbeeld sprake zijn indien het gaat om een voor de veehouderij (zeer) interessant project waarvan het succes en uitvoering echter vooral door dergelijke andere partijen wordt bepaald. In de huidige opzet van de regeling is het zo dat voor dit soort projecten dan toch aanvragende veehouders moet worden gezocht. Deze moeten dan dus het (financiële) risico nemen voor projecten – die van (groot) belang kunnen zijn voor de sector – maar waaraan zij zelf weinig of geen sturing kunnen geven. Dit kan er toe leiden dat veehouders eigenlijk onverantwoorde risico's moeten nemen of dat dit soort projecten dan niet opgepakt kunnen worden.

13. Houd de criteria van de regeling nog eens kritisch tegen het licht en maak (nog) duidelijker wat hiermee wordt bedoeld.

Voor de beoordeling en selectie van de aanvragen voor de regeling Praktijknetwerken wordt gebruik gemaakt van een aantal criteria. Daarbij kan voor een aantal criteria nog geconcretiseerd worden wat daar precies onder verstaan dient te worden. Bovendien is het de vraag of inhoudelijke aspecten niet wat zwaarder benadrukt zouden moeten in de criteria. We geven hiervan enkele voorbeelden. Eén van de criteria bestaat uit de '**breedte**' van het netwerk. Uit de openstelling 2007 blijkt dat diverse aanvragers dit blijkbaar geïnterpreteerd hebben als 'zo veel mogelijk partijen er bij betrekken'. Dit terwijl de bedoeling van dit criterium (waarschijnlijk) veel meer is dat het – gelet op het projectidee – om een logisch samenhangend netwerk dient te gaan (wat dus niet altijd uit veel partijen hoeft te bestaan).

Verder heeft een ander criterium betrekking op de mate van **concreetheid** van de probleemstelling. Hoewel het op zich natuurlijk toe te juichen valt indien duidelijk is wat met de aanvraag (het netwerk) wordt beoogd, kan hierbij de vraag worden gesteld of het thema (de inhoud) van de probleemstelling niet minstens zo belangrijk is. Nog een ander criterium heeft betrekking op de mate waarin het gekozen thema en de gekozen aanpak **perspectief biedt**. Hierbij kan de vraag gesteld worden welk perspectief bedoeld wordt. Dat de aanvraag conform financiële en/of tijdsplanning uitgevoerd kan worden? Dat het gaat om een logisch netwerk waarvan verwacht kan worden dat de betrokken partijen inderdaad vruchtbaar zullen kunnen samenwerken in het netwerk? Dat er resultaten zullen worden geboekt op de thema's X, Y en Z?

14. Structureer de diffusie van kennis en ervaringen vanuit de netwerken.

In de huidige opzet van de regeling Praktijknetwerken is het zo dat het aspect van (effectiviteit van) verspreiding van de ontwikkelde kennis en ervaringen één van de criteria voor beoordeling van de aanvragen vormt. Daarbij wordt dus verwacht en verondersteld dat de aanvragers hierbij het voortouw nemen en daar in hun aanvraag ook aandacht aan schenken. Het is echter de vraag of het reëel is om te verwachten dat aanvragers en de betrokken netwerkbegeleiders hier adequaat invulling aan kunnen geven. Dit bijvoorbeeld vanwege het feit dat het ontwikkelen en uitvoeren van communicatieactiviteiten veelal niet hun core-business zal zijn. Om deze reden is (door het ministerie van LNV) aan de Wageningen UR ook gevraagd om de netwerken op dit punt enige (vrijblijvende) ondersteuning aan te bieden. Zo kan de Wageningen UR bepaalde informatie over de (resultaten van de) projecten bijvoorbeeld op de website www.verantwoordeveehouderij.nl plaatsen of daar in de twee wekelijkse attentiemails aandacht aan schenken.

Uit de evaluatie blijkt dat diverse netwerken deze ondersteuning ook waarderen. Ander-

zijds komt uit de evaluatie ook naar voren dat netwerken vrij zijn in de vraag of en in hoeverre men gebruik maakt van deze ondersteuning. Bovendien is gebleken dat diverse netwerken van mening zijn dat er (nog) weinig uit te dragen valt waardoor men (op dit moment) ook niet echt behoefte aan dergelijke ondersteuning heeft. Per saldo ontstaat door deze combinatie van factoren dus het gevaar dat bij een deel van de netwerken het uitdragen van de voortgang en/of resultaten van de netwerken wat tussen wal en schip gaat vallen. Om deze reden kan overwogen worden om de banden wat dit aangaat wat aan te halen en de kennisdiffusie vanuit een centraal punt te regisseren waaraan alle netwerken periodiek – of na afronding van hun project – informatie aanleveren. Dit zou (dus) ook dienen te gelden voor netwerken die bijvoorbeeld zelf van mening zijn dat de resultaten van hun netwerk wat tegen vallen. Immers, ook dergelijke informatie kan van belang zijn voor de sector. Bijvoorbeeld om te voorkomen dat ook andere partijen (netwerken) dergelijke wegen in gaan slaan.

Met een dergelijke aanpak kan dus bereikt worden dat de bekendheid – en daarmee de effectiviteit – van de resultaten van de (netwerken van de) regeling Praktijknetwerken richting de doelgroep versterkt wordt.

15. Tracht het aantal personele wisselingen bij DR te beperken.

Hoewel de regeling Praktijknetwerken nog niet zo lang loopt, hebben er bij DR al enkele personele wisselingen plaatsgevonden. Deels kan DR het fenomeen van personele wisselingen natuurlijk ook niet volledig voorkomen (bijvoorbeeld bij vertrek van personeel). Anderzijds verdient het wel aanbeveling dat daar waar mogelijk DR het aantal interne personele verschuivingen zoveel mogelijk beperkt. Zo vindt er bijvoorbeeld bij de secretaris van de regeling Praktijknetwerken ook een belangrijk stuk kennisopbouw plaats waarvan zowel de beoordelingscommissie als de potentiële aanvragers (bijvoorbeeld bij het stellen van vragen) kunnen profiteren. In deze zin is het dus jammer indien deze kennisopbouw frequent afgebroken wordt en deze opbouw bij een nieuw persoon dient plaats te vinden.

16. Overweeg om ondersteuning te bieden aan het opzetten van nieuwe netwerken.

In de regeling Praktijknetwerken kunnen aanvragers pas een beroep doen op financiële ondersteuning indien er sprake is van een netwerk (en samenwerkingsverband). Met andere woorden, de regeling biedt niet de mogelijkheid om ook ondersteuning te bieden om innovatieve partijen in en rondom de land- en tuinbouw bij elkaar te brengen en – aan de hand daarvan – na te gaan of het mogelijk is om nieuwe netwerken tot stand te brengen. Dit dan tussen partijen die voorheen nog niet of nauwelijks met elkaar in netwerkverband hebben samengewerkt. Uit de door ons gevoerde gesprekken met vertegenwoordigers van de agrarische sector is naar voren gekomen dat juist ook vanuit dergelijke nieuwe netwerken belangrijke impulsen voor vernieuwing uit kunnen gaan. Als spiegelbeeld daarvan bestaat bij bestaande netwerken juist het gevaar dat de vernieuwingskracht op termijn opdroogt.

Op grond hiervan verdient het aanbeveling dat LNV – in samenspraak met brancheorganisaties vanuit de land- en tuinbouw – nagaat hoe ook aan het opzetten van nieuwe netwerken vorm en inhoud kan worden gegeven.

17. Overweeg om Europese cofinanciering voor financieel kleine instrumenten als de regeling Praktijknetwerken los te laten.

In tegenstelling tot het voorgaande programma NidV wordt bij de regeling Praktijknetwerken een beroep op Europese middelen (POP) gedaan. Uit de voor de evaluatie gevoerde gesprekken is naar voren gekomen dat het beroep op deze middelen ook

gepaard is gegaan met het aanscherpen van formele eisen die richting de aanvragers (veehouders) negatief uitwerken. Daarbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan het feit dat aanvragers geen echte voorschotten meer kunnen aanvragen. Kosten moeten in de regeling Praktijknetwerken namelijk eerst gemaakt en betaald zijn door de aanvragers alvorens een 'voorschot' aangevraagd mag worden. Verder zouden aanvragers – mede vanwege de Europese regelgeving – niet eerder met hun projecten mogen starten voordat de beoordelingsprocedure afgerond is. Voorheen mochten aanvragers (ook in andere regelingen) op eigen risico starten op het moment dat DR de aanvraag ontvangen had. Ook andere modaliteiten van de regeling – zoals het feit dat de tijdsinzet van de aanvragers niet subsidiabel is – hebben waarschijnlijk (deels) ook te maken met de Europese regelgeving. Dit bijvoorbeeld omdat er vanuit deze regelgeving hoge verantwoordingseisen worden gesteld aan de kapitalisatie van de tijdsinzet van de aanvragers (en er daarom in de regeling wellicht maar helemaal vanaf gezien is om eventuele problemen bij voorbaat te voorkomen). Naast deze nadelen voor de uitvoerders leidt de koppeling met Europese fondsen ook tot hogere uitvoeringskosten vanwege de vereiste verantwoording richting de EU.

De vraag is dus of de winst van het kunnen benutten van Europese middelen wel opweegt tegen de nadelen waarvan we hierboven een aantal voorbeelden hebben gegeven. Deze vraag is des te relevanter omdat het per saldo om een financieel kleinschalige regeling gaat waarbij deze winst – ook al vanwege de vereiste nationale cofinanciering – dus navenant klein is.

18. Breidt de reikwijdte van de regeling Praktijknetwerken uit naar de hele land- en tuinbouwsector.

In de huidige opzet is de regeling Praktijknetwerken – net als overigens het voorgaande programma Netwerken in de Veehouderij – toegespitst op de veehouderij. Er is echter geen reden om te veronderstellen dat de aanpak van ondersteuning van netwerken van agrarische (en andere) ondernemers en kennisinstellingen ook niet zinvol in andere segmenten van de land- en tuinbouw toegepast kan worden. De tekst van de Regeling Landbouwsubsidies biedt hiervoor overigens ook de mogelijkheid. In de openstellingen tot nu toe (van 2007 en 2008) is het echter gebruikelijk geweest om specifiek in te zoomen op de veehouderij. In nieuwe openstellingen valt te overwegen om dit te verbreden.

19. Geef aanvragers (globale) kaders zoals (nog te ontwikkelen) innovatieagenda's of visies voor de veehouderij mee voor het opstellen van de aanvragen.

Voor (potentiële) aanvragers is het dikwijls lastig in te schatten in hoeverre het projectidee dat zij hebben al dan niet kansrijk is voor de regeling Praktijknetwerken. Verschillende aanvragers proberen zich dan ook een beeld te vormen van de typen aanvragen die door de deskundigen- en beoordelingscommissie(s) als positief dan wel minder positief zullen worden beoordeeld. Dit biedt echter weinig houvast voor de aanvragers ook al vanwege het feit dat niet bekend is wie in deze commissies zitten. Dit houvast zou wel meer geboden kunnen worden indien de regeling Praktijknetwerken aangehaakt wordt bij bestaande of nog te ontwikkelen innovatieagenda's of visies voor de veehouderij. Voor het ministerie van LNV zou dit dus als voordeel hebben dat de regeling ingezet wordt om de ambities, zoals die in deze agenda's of visies verwoord worden, te helpen realiseren. Anderzijds zou deze aanpak voor aanvragers meer houvast bieden voor het inschatten van de kansrijkheid van hun projectideeën dan wel voor de richting van deze ideeën.

20. Ga in de komende periode na in hoeverre de regeling Praktijknetwerken 'gezwaluwstaart' kan worden met provinciaal beleid.

De provincies hebben in de afgelopen periode meer beleidsmiddelen gedecentraliseerd gekregen voor het landelijk gebied. Ook is een aantal provincies actief met reconstructieplannen. In deze zin kunnen er dan ook op regionaal niveau nog onbenutte kansen liggen om gebruik te maken van – of ondersteuning te bieden aan – de regeling Praktijknetwerken. Tot nu toe is deze interactie echter beperkt gebleken. Om deze reden verdient het aanbeveling om dit in de komende periode verder uit te diepen.

21. Onderken het bijzondere karakter van het instrument van ondersteuning van netwerken en accepteer (dus) ook dat een effectieve uitvoering daarvan gepaard kan gaan met hogere uitvoeringskosten.

Er kan betoogd worden dat er bij het ondersteunen van netwerken in feite sprake is van een vrij uniek instrumentarium, het gaat hierbij in feite om collectieve kennisprojecten. Daarbij worden netwerken van veehouders als 'vehikel' ingezet om op vraaggerichte wijze kennis te ontwikkelen en te ontsluiten en ervaringen op te doen die in bredere zin voor de veehouderijsector van belang kunnen zijn. In het collectieve karakter van de projecten – en het feit dat het gaat om kennisontwikkeling – kan ook een argumentatie worden gevonden om aanvragende veehouders extra te ondersteunen en dus niet te veel te belasten met financiële en/of administratieve lasten (zie bijvoorbeeld aanbeveling 1). Hetzelfde geldt echter voor de uitvoeringskosten. Immers, het implementeren van een deel van de hiervoor geformuleerde aanbevelingen, die gericht zijn op het reduceren van deze lasten en/of het extra ondersteunen van aanvragers, kunnen gepaard gaan met hogere uitvoeringskosten. Dit geldt bijvoorbeeld voor de aanbevelingen 3, 4, 9 en 14. In deze zin zal het ministerie van LNV dus een keuze moeten maken. Of het ministerie zet in op het beperken (reduceren) van de uitvoeringskosten. Hierdoor zal er dus minder ingezet kunnen worden op deze aanbevelingen en (daarmee) ook minder op het (verder) verbeteren van het bereik en (daarmee) de effectiviteit van dit instrumentarium. Of het ministerie accepteert – vanwege het specifieke (collectieve en kennis) karakter van dit type instrumenten – hogere uitvoeringskosten waarmee wel een slag met deze aanbevelingen en (dus) het bereik en de effectiviteit van het instrumentarium kan worden gemaakt.

LITERATUURLIJST

- Dienst Regelingen, 2007
Brochure 'Regeling LNV-subsidies, Praktijknetwerken veehouderij'
- Dienst Regelingen, 2007
Brochure 'Praktijknetwerken voor veehouders, netwerk mee in 2008!'
- Dienst Regelingen, 2007
Divers materiaal regeling (aanvraagformulieren, toelichtingen, et cetera)
- Dienst Regelingen, 2007
Rapportage na subsidieverlening, Praktijknetwerken veehouderij 2007
- Ministerie LNV, 2006
Innovatie = Ondernemen, Strategienota Innovatie
- Staatscourant, 15 februari 2007
Regeling LNV-subsidies
- Staatscourant, 5 maart 2007
Openstellingsbesluit LNV-subsidies
- WUR, 2008
www.verantwoordeveehouderij.nl
- Bureau Bartels, 2008
Evaluatie Netwerken in de Veehouderij

BIJLAGE I GERAADPLEEGDE SLEUTELPERSONEN

Dhr. ir. B.C. Bolman	Dienst Regelingen
Dhr. ing. W.J. Bruins	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
Mevr. dr. ir. M.A.M. Commandeur	Dienst Regelingen
Dhr. drs. A.L. de Kok	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
Dhr. ir. J.T.G.M. Koolen	Lid beoordelingscommissie
Dhr. ir. W. Koops	Productschap Zuivel
Dhr. dr. ir. E. Nijdam	Dienst Regelingen
Mevr. Ir. W.L. Reerink	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
Dhr. M. Vrolijk	Animal Sciences Group van Wageningen UR

BIJLAGE II GERAADPLEEGDE INTERMEDIARIS

Dhr. ing. H.M.C. Hol	DLV Intensief
Mevr. M.A. van Hooijdonk	ZLTO
Mevr. ing. M.J.E. Lenssinck-Braker MSc.	LTO Noord
Dhr. Ing. B. Meerkerk	PPP Agro Advies
Dhr. ing. W.E. Nauta	Agroserve
Dhr. ir. H.T.A. Peters	Bureau Praedium
Mevr. ir. J.A. Wannink	LTO Noord
Dhr. ir. C. Wierda	Melkvee Academie